ΦΙΛΟΘΕΗ ΖΗΣΟΠΟΥΛΟΥ | ΦΩΤΕΙΝΗ ΛΕΝΤΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ:
ΑΤΥΠΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ
ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΕ ΜΙΑ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΟΛΗ

Το έργο «Κωνσταντινούπολη: άτυπες διαδικασίες παραγωγης του χώρου σε μια παγκόσμια πόλη» από τους δημιουργούς Ζησοπούλου Φιλοθέη, Λέντα Φωτεινή διατίθεται με την άδεια Creative Commons
Αναφορά δημιουργού-Μη εμπορική χρήση-Όχι παραγωγα έργα 3.0 Ελλάδα

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ | ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΔΙΑΛΕΞΗ | ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΟ ΕΤΟΣ 2013-2014

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ:
ΑΤΥΠΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ
ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΕ ΜΙΑ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΟΛΗ

ΦΙΛΟΘΕΗ ΖΗΣΟΠΟΥΛΟΥ | ΦΩΤΕΙΝΗ ΛΕΝΤΑ

ΕΠΙΒΛΕΠ ΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:
ΕΙΡΗΝΗ ΜΙΧΑ

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2014

« Οι πόλεις αποτελούν περίπλοκες υποθέσεις˙ λειτουργούν όχι με τακτικό διαχωρισμό, αλλα με μία πιο αυθόρμητη ενσωμάτωση διαφορετικών παραγόντων ».

May, T. (2005) *Gilles Deleuze, an introduction.* Cambridge

[Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Η]

Η εργασία εστιάζει στη μελέτη των άτυπων διαδικασιών παραγωγής του χώρου στην Κωνσταντινούπολη, μέσα από το φαινόμενο των gecekondus, όρος τουρκικής προέλευσης, ο οποίος περιγράφει τα άτυπα στεγαστικά καταλύματα. Θα εξεταστούν τα κίνητρα και οι ανάγκες που οδήγησαν στη δημιουργία τους και την εξέλιξη τους. Το φαινόμενο των gecekondus όμως, δεν είναι ανεξάρτητο από τις πολιτικές τακτικές των εκάστοτε κυβερνήσεων, τις οικονομικές πρακτικές που εφαρμόστηκαν, τα αναπτυξιακά έργα που έγιναν, το όραμα της παγκόσμιας πόλης που επιδιώχθηκε να επιβληθεί. Δεν είναι ανεξάρτητο από την κυριαρχία της κεντρικής εξουσίας έναντι της τοπικής αυτοδιοίκησης, την προσαρμοστικότητα του νόμου, καθώς και από τη διαιώνιση ντόπιων πρακτικών και νοοτροπιών. Για αυτό το λόγο, η έρευνα πραγματοποιείται έχοντας συνεχώς ως άξονα αναφοράς το στοιχείο του χρόνου και του χώρου. Στόχος της εργασίας αποτελεί η μελέτη της χωρικής αποτύπωσης του άτυπου στεγαστικού φαινομένου των gecekondus κατά τη διαδικασία μετατροπής της Κωνσταντινούπολης σε μια παγκόσμια πόλη, με βάση τις διάφορες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις, μέσα σε ορισμένο χρονικό πλαίσιο. Για μια πιο ολοκληρωμένη εξέταση αυτού του στόχου, στην εργασία αναλύθηκαν και δυο συγκεκριμένες περιοχές άτυπης στέγασης, με σκοπό να διερευνηθούν ερωτήματα, όπως πότε και κάτω υπό ποιες συνθήκες έχουν αναπτυχθεί αυτές οι γειτονιές, πότε ακριβώς και γιατί παρεμβαίνει η κρατική εξουσία, ποια θεσμικά εργαλεία χρησιμοποιούνται και ποια είναι η αντιμετώπιση των κατοίκων.

[A B S T R A C T]

The thesis focuses on the study of the informal procedures that participated in the production of space in Istanbul, through the phenomenon of gecekondus, a term of Turkish origin, which describes the informal housing accommodations. The motivations and needs which led to their creation and evolution will be examined. However, the phenomenon of the gecekondus is not independent of the political tactics of the respective governments, the economic practices applied, the projects developed and the vision of the global city, that was sought to be impose. It is not independent of the sovereignty of the central government versus local government, the adaptability of the law, and the perpetuation of local practices and attitudes. For this reason, the research is conducted constantly having as axis of reference, the element of time and space. The aim of the thesis is the study of the spatial imprint of the informal housing phenomenon of the gecekondus, in the process of transformation of Istanbul to a global city, according to the different social, economic and political developments within a certain time frame. For a more comprehensive examination of this objective, two specific areas of informal housing were analyzed to explore questions, such as when and under what conditions they were developed, when exactly and why the state power intervenes, what institutional tools are used and how the residents respond to these procedures.

[Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α]

[01] εισαγωγή [05]

μεθοδολογία [07]

χρήσιμο λεξιλόγιο [09]

[02] θεωρητικό πλαίσιο

02.1 | διαφορετικές εκδοχές του άτυπου φαινομένου [11]

02.2 | αστικοποίηση και παγκόσμιες πόλεις [14]

02.3 | άτυπες στεγαστικές πρακτικές [19]

02.4 | άτυπη οικονομία [23]

02.5 | χαρακτηριστικά και δυναμικές του φαινομένου [25]

02.6 | το άτυπο ως εργαλείο κρατικής εξουσίας [26]

02.7 | στρατηγικές αντιμετώπισης του άτυπου [29]

[03] το άτυπο στην Κωνσταντινούπολη

03.1 | οι πρώτες προσπάθειες ανάπτυξης στα χρόνια της δημογραφικής αβεβαιότητας [33]

03.2 | 1950 - 1980

03.2α η εμφάνιση των gecekondus στο πλαίσιο της εκβιομηχάνισης και αστικοποίησης [35]

03.2β η διάχυση των ορίων της πόλης ως αποτέλεσμα του εκσυγχρονισμού της [41]

03.3 | 1980 - 1990

03.3α η υιοθέτηση νεοφιλελεύθερων πολιτικών [44]

03.3β η μεταβολή των gecekondus: από τη χαμηλή στην υψηλή δόμηση [45]

03.3γ άτυπες οικονομικές δραστηριότητες [49]

03.4 | 1990 -

03.4α η Κωνσταντινούπολη ως παγκόσμια πόλη [51]

03.4β αστικές αναπλάσεις μέσω νέων θεσμικών και νομοθετικών εργαλείων: η ενδυνάμωση του ΤΟΚΙ [55]

03.4γ οι άτυπες στεγαστικές πρακτικές στο στόχαστρο των αστικών αναπλάσεων [58]

[04] παραδείγματα περιοχών άτυπης στέγασης [68]
04.1 | Sulukule [70]
04.2 | Basibuyuk [78]
04.3 | συμπεράσματα [85]

[05] επίλογος [87]
[___] πηγές εικόνων [91]
βιβλιογραφία [93]

1. Istanbul CAD blowout #5000

[01 ΕΙΣΑΓΩΓΗ]

Η Κωνσταντινούπολη μεταμορφώνεται. Η πόλη στρέφεται προς την παγκόσμια κλίμακα, με στόχο να αποτελέσει ένα από τα κομβικά κέντρα, που επηρεάζουν την παγκόσμια οικονομία. Αποτελεί έναν από τους πιο ταχύτατα αναπτυσσόμενους προορισμούς παγκοσμίως, εστιάζοντας, όχι μόνο στην προσέλκυση ανθρώπων, αλλά και κεφαλαίου. Το όραμα της παγκόσμιας πόλης γίνεται δυνατό μέσω της αναπαραγωγής της πόλης στο πλαίσιο διαδικασιών καπιταλιστικής συσσώρευσης και μηχανισμών νεοφιλελεύθερης παραγωγής και κατανάλωσης. Το σχέδιο περιλαμβάνει χωρικές, οικονομικές και κοινωνικές διαδικασίες, καθώς και εκείνες που χαρακτηρίζονται από το ίδιο τους το περιεχόμενο και την εφαρμογή τους ως πολιτικές. Η πόλη μεταλλάσσεται αστικά μέσω των διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης, αναδιαρθρώνοντας το σύνολο του χωρικού της περιβάλλοντος.

Η αστική ανάπτυξη της Κωνσταντινούπολης χαρακτηρίζεται από την παραγωγή του χώρου μέσα από άτυπες διαδικασίες, οι οποίες περιλαμβάνουν άτυπες στεγαστικές πρακτικές και άτυπες οικονομικές δραστηριότητες. Οι άτυπες αυτές διαδικασίες αποτέλεσαν το μέσο της ταχείας αστικοποίησης της πόλης και χαρακτηρίζουν το αστικό της τοπίο. Το άτυπο ως φαινόμενο, αποτελεί μια πιο διευρυμένη μορφή του φαινομένου της κατάληψης του χώρου, που περιλαμβάνει όμως όχι μόνο στεγαστικές πρακτικές, αλλά και οικονομικές. Εκφράζει το αποτέλεσμα της αδυναμίας της κυβέρνησης, των σχεδιαστικών τακτικών και της πολιτικής οικονομίας, να απαντήσουν στην αυξανόμενη ζήτηση στέγης και στην ικανοποίηση του δικαιώματος στην πόλη. Υπό την επίδραση της κυρίαρχης εξουσίας και των νομοθετικών ρυθμίσεων, θεωρήθηκε για μεγάλο διάστημα ανεκτό στον αστικό χώρο και αποτέλεσε τη βασική κινητήρια δύναμη αστικής ανάπτυξης, είτε αναφερόμαστε σε ανάπτυξη οικονομική, δημογραφική ή του χωρικού αποτυπώματος της πόλης. Σήμερα, οι επιταγές του νεοφιλελευθερισμού, των επίσημων σχεδιαστικών τακτικών και της κυρίαρχης εξουσίας υποτάσσουν το άτυπο και το χρησιμοποιούν ως κρατικό εργαλείο παρέμβασης στην παραγωγή του χώρου, με στόχο να αποφέρει το μεγαλύτερο δυνατό κέρδος, μέσα από την αναμόρφωση της γης και στη συνέχεια την ιδιωτικοποίησή της. Η παγκόσμια Κωνσταντινούπολη του σήμερα, αλλά και του αύριο, διαμορφώνεται πλέον από κυβερνητικούς μηχανισμούς, νεοφιλελεύθερες διαδικασίες διαπραγμάτευσης και καταστάσεις εξαίρεσης, οι οποίες τοποθετούν το άτυπο στη «δημόσια ατζέντα».

Το άτυπο, ως φαινόμενο, πρωτοεμφανίστηκε στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, στη συνέχεια όμως επεκτάθηκε, λαμβάνοντας διάφορες μορφές στις ανεπτυγμένες χώρες του Βορρά αλλά και στο Μεσογειακό Νότο. Ο λόγος που επιλέχθηκε να μελετηθεί το άτυπο μέσα από το παράδειγμα της Κωνσταντινούπολης, είναι το γεγονός ότι βρίσκεται στο ενδιάμεσο, όχι μόνο όπως αυτό εκφράζεται λόγω της γεωγραφικής της θέσης μεταξύ Ευρώπης και Ασίας, αλλά και λόγω των διαδικασιών που ακολουθήθηκαν από τους πολίτες και την κρατική εξουσία, και οι οποίες αποτελούν ένα «πάντρεμα» πρακτικών αναπτυσσόμενων και ανεπτυγμένων χωρών. Τα φαινόμενα της αστικοποίησης και παγκοσμιοποίησης, όπως έλαβαν

χώρα στην Κωνσταντινούπολη, θυμίζουν την αντίστοιχη ανάπτυξη των χωρών του Μεσογειακού Νότου, αλλά και της Λατινικής Αμερικής. Δεν υπήρξε κάποια κρατική πρόβλεψη ή πρόνοια για την αντιμετώπιση των παράλληλων επιδράσεων που επέφερε η ανάπτυξη αυτών των τάσεων, όπως για παράδειγμα το ζήτημα της στέγασης των πληθυσμών, που συνέρρεαν από την ύπαιθρο. Σε αντίθεση με τις ανεπτυγμένες πόλεις του Βορρά, οι οποίες προώθησαν οργανωμένα στεγαστικά προγράμματα στην περιφέρεια της πόλης για τα χαμηλά εισοδήματα και τους μετανάστες, η Κωνσταντινούπολη δεν έλαβε κάποια ειδική μέριμνα. Αντίθετα, έδωσε τη δυνατότητα στους πολίτες, μέσω άτυπων πρακτικών, να τακτοποιήσουν οι ίδιοι το στεγαστικό ζήτημα και στη συνέχεια ενθάρρυνε αυτή την κατάσταση με ειδικές τροποποιήσεις της νομοθεσίας, μια διαδικασία η οποία στην ουσία αποτέλεσε ένα πολιτικό μέσο για την εξασφάλιση της συναίνεσης των χαμηλών στρωμάτων προς την άρχουσα τάξη πραγμάτων. Τα φαινόμενα αυτά θυμίζουν έντονα ελληνικές πρακτικές, όπου η «αυθαίρετη εκτός σχεδίου δόμηση για πρώτη κατοικία κάλυψε ένα μεγάλο ποσοστό των αναγκών στέγασης, υποκαθιστώντας την κοινωνική πολιτική κατοικίας»(Βαΐου, Μαντούβαλου και Μαυρίδου, 1995: 36), ενώ η κρατική πολεοδομική πολιτική επέτρεψε ακριβώς για τους ίδιους λόγους με την τουρκική, τη σταδιακή ένταξη των αυθαιρέτων στο σχέδιο πόλης. Στη συνέχεια, όμως, η κρατική εξουσία μεταβάλλει τις συγκεκριμένες πρακτικές και ακολουθεί μια διαφορετική κατεύθυνση, αυτή της παγκόσμιας πόλης. Οι διαδικασίες, που αναπτύσσονται τώρα από την κυβέρνηση, όσον αφορά τις οικονομικές και πολιτικές κατευθύνσεις, αλλά και το αντίκτυπο τους στο χώρο και συγκεκριμένα στο άτυπο φαινόμενο, θυμίζουν έντονα αντίστοιχες πόλεων του Βορρά. Οι προσπάθειες της Κωνσταντινούπολης να ενταχθεί στο δίκτυο των παγκόσμιων πόλεων, έχουν αρκετά κοινά με την προσέγγιση που ακολούθησαν και οι υπόλοιπες πόλεις, μέρος αυτού του δικτύου, όπως το Λονδίνο, η Νέα Υόρκη, το Τόκυο και η Φρανκφούρτη. Επομένως για τους λόγους αυτούς, θεωρήσαμε ότι η μελέτη των άτυπων διαδικασιών μέσα από το παράδειγμα της Κωνσταντινούπολης, παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, όσον αφορά την ποικιλία και το συνδυασμό των προσεγγίσεων, που ακολουθήθηκαν για την αντιμετώπιση του άτυπου από την κρατική εξουσία και το διαφορετικό αντίκτυπο τους κάθε φορά στη χωρική διάρθρωση της πόλης.

2. Η Κωνσταντινούπολη στο ενδιάμεσο

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για τη διερεύνηση των συγκεκριμένων ερωτημάτων, η έρευνα εστιάζει στη μελέτη της θεωρίας του άτυπου, σε αναφορά με τις μορφές, που το φαινόμενο συναντάται στην Κωνσταντινούπολη. Διερευνάται ο τρόπος παραγωγής του χώρου, μέσα από το πώς χρησιμοποιείται το ευρύ λεξιλόγιο του άτυπου για την ικανοποίηση στεγαστικών αναγκών, οικονομικών δραστηριοτήτων και κοινωνικής ενσωμάτωσης και πώς αυτή η παραγωγή του χώρου εξελίσσεται κάτω από το πλαίσιο της παγκόσμιας πόλης. Παράλληλα, συνδέουμε τη θεωρία του άτυπου με το ρόλο, που διαδραματίζει η εμφάνιση των παγκόσμιων πόλεων. Εξετάζουμε το πώς μεταφράζεται η προσπάθεια της Κωνσταντινούπολης να ενταχθεί στο συγκεκριμένο δίκτυο και ποια είναι τα αποτελέσματα στην παραγωγή του χώρου, σε συνδυασμό με την ανάλυση του φαινομένου της αστικοποίησης, το οποίο επίσης συνέβαλλε στη χωρική διαμόρφωση της πόλης και στην άτυπη ανάπτυξη της.

Η έρευνα, στηριζόμενη στις απόψεις του Lefebvre, προσεγγίζει την πόλη μέσα από την οπτική της καθημερινότητας και της σχέσης της με την οργάνωση του χώρου (Lefebvre, 1991[1974]). Ο χώρος της πόλης δε συνδέεται απλώς με τη συγκρότηση και τη νοηματοδότηση του κόσμου των εξωτερικών, υλικών αντικειμένων και με την εποπτική κατανόηση των σχέσεων τους από τον ανθρώπινο νου, αλλά αναφέρεται εξίσου στον συνολικό τρόπο ζωής του ανθρώπου στα πλαίσια της κοινωνίας. Επιδιώκοντας λοιπόν την ανάλυση του άτυπου, ως βάση για την κατανόηση της ανάπτυξης του στην Κωνσταντινούπολη, υιοθετούμε την οπτική αντιμετώπισης του χώρου, ως ένα κοινωνικό προϊόν, η κοινωνική παραγωγή του οποίου είναι θεμελιώδης για την αναπαραγωγή της κοινωνίας. (Lefebvre, 1991[1974]) Στηριζόμενοι στις απόψεις του Lefebvre, αντιλαμβανόμαστε την πόλη «ως την προβολή της κοινωνίας επάνω στο έδαφος» (Lefebvre, 2007[1968]: 75), καθώς σε συνδυασμό με τις αστικές-κοινωνικές δομές, συγκροτούν ένα πλέγμα συνεχειών και ασυνεχειών, που γεννά ρυθμούς ζωής και ταξικές διαφοροποιήσεις. Επιπλέον, λαμβάνουμε υπόψη, όπως αναφέρει και στο βιβλίο του «Το Δικαίωμα στην Πόλη» (Lefebvre 2007[1968] ό.α στο Τερζόγλου, 2009:235),«τη διαπλοκή της πόλης με την πολιτική και του χώρου με την ιδεολογία, τόσο σε μία ιστορική προοπτική εξέλιξης της εκβιομηχάνισης και της αστικοποίησης, όσο και σε συνάρτηση με τους διαφορετικούς τύπους των υποκειμένων, των πειθαρχιών και των νοοτροπιών, που διαμορφώνουν και ερμηνεύουν τον αστικό χώρο».

Επομένως, όσον αφορά το θεωρητικό πλαίσιο, η δομή του αναπτύσσεται σε επτά ενότητες. Η πρώτη ενότητα εστιάζει στον τρόπο προσέγγισης του φαινομένου του άτυπου, στην παραγωγή του άτυπου χώρου και στις διάφορες μορφές που λαμβάνει. Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και της αστικοποίησης, όπως λαμβάνουν χώρα στην Κωνσταντινούπολη, ενώ το τρίτο και τέταρτο μέρος εστιάζουν και αναλύουν τις δυο κυρίαρχες μορφές, με τις οποίες εμφανίζεται το άτυπο, δηλαδή ως μορφή οργάνωσης του χώρου και ως μορφή οργάνωσης ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Στο πέμπτο μέρος, περιγράφονται οι δυναμικές του φαινομένου, ως κινητήριος μοχλός οργάνωσης. Η έκτη ενότητα της

θεωρητικής ανάλυσης έχει ως αντικείμενο την εξέταση του ρόλου του κράτους και των πολιτικών του τακτικών, την ανάμιξη του στη συνεχή μετατόπιση του κέντρου βάρους της σχέσης, ανάμεσα στο τί είναι νόμιμο και τί παράνομο και τον τρόπο με τον οποίο το άτυπο χρησιμοποιείται ως εργαλείο συσσώρευσης εξουσίας. Τέλος, η έβδομη ενότητα, αναφέρεται σε στρατηγικές που ακολουθήθηκαν στο παρελθόν, αντιμετωπίζοντας το άτυπο ως πρόβλημα και επιδιώκοντας την επίλυση του.

Στο δεύτερο μέρος, εστιάζουμε στην Κωνσταντινούπολη, επιδιώκοντας την ανάλυση της εξέλιξης του φαινομένου των gecekondus, όπως περιγράφτηκε και στην υπόθεση εργασίας. Για το λόγο αυτό, χωρίζουμε την εξέλιξη αυτή σε τρεις περιόδους, στις οποίες συμπυκνώνονται σημαντικές αλλαγές, όχι μόνο όσον αφορά το ίδιο το άτυπο και τον τρόπο προσέγγισης του από την κρατική εξουσία, αλλά και των γενικότερων τάσεων, που υιοθετήθηκαν. Η πρώτη περίοδος, περιλαμβάνει την εμφάνιση των gecekondus στα πλαίσια της εκβιομηχάνισης και αστικοποίησης της πόλης, όταν δημιουργήθηκαν ως ένας τρόπο ενσωμάτωσης και επιβίωσης του πληθυσμού, που συνέρρεε στην πόλη. Η δεύτερη αναφέρεται στη δεύτερη φάση εξέλιξης τους, κατά την οποία λόγω νομοθετικών ρυθμίσεων, τα gecekondus εισάγονται στην αγορά ακινήτων και εμπορευματοποιούνται. Τέλος, η τρίτη περίοδος περιγράφει τη σημερινή κατάσταση, κατά την οποία το άτυπο φαινόμενο αντιμετωπίζεται ως ανεπιθύμητο και γίνεται αντικείμενο των αστικών αναπλάσεων, υπό την επίδραση της παγκόσμιας πόλης και των νεοφιλελεύθερων τάσεων.

Για μια πιο ολοκληρωμένη εξέταση της εξέλιξης των άτυπων στεγαστικών πρακτικών, στο τρίτο μέρος μελετάμε δυο συγκεκριμένες περιοχές άτυπης κατοικίας, ώστε να δούμε από πιο κοντινή κλίμακα τις μεταβολές, που έλαβαν χώρα από τη στιγμή που οι περιοχές αυτές θεωρήθηκαν προνομιούχες και ελκυστικές για επενδυτές. Το πέρασμα σε μια πιο ειδική κλίμακα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όσον αφορά τον τρόπο που η κρατική εξουσία εφαρμόζει τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές σε τοπικό επίπεδο, μέσω των νέων κρατικών και πολιτικών εργαλείων, που θεσμοθετήθηκαν.

Στη διερεύνηση μας επικεντρωθήκαμε αρχικά στη διεθνή βιβλιογραφία, που αναφέρεται στο άτυπο, επιδιώκοντας μια εξοικείωση με το γενικό πλαίσιο. Στη συνέχεια, εστιάσαμε στη βιβλιογραφία σχετικά με την Κωνσταντινούπολη, προσπαθώντας να ερμηνεύσουμε τις διεθνείς τάσεις και να διερευνήσουμε τον τρόπο, που αυτές ενσωματώνονται στο χώρο της συγκεκριμένης πόλης. Επιδιώξαμε, δηλαδή, μια επανερμηνεία του άτυπου, δίνοντας έμφαση στη σημασία του συγκεκριμένου τόπου. Εξετάσαμε, πώς οι διαφορετικές κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές σχέσεις συγκροτούνται και αναπαράγονται στο συγκεκριμένο τόπο από διάφορες κοινωνικές ομάδες, παράγοντας άτυπους χωρικούς και οικονομικούς σχηματισμούς. Σημαντικό ρόλο, όμως, έπαιξε και η ελληνική βιβλιογραφία, που σχετίζεται με το άτυπο, καθώς όπως αναφέραμε, ο τρόπος δημιουργίας και ανάπτυξης πολλών ελληνικών πόλεων βρίσκεται σε άμεσο συσχετισμό με τον αντίστοιχο της Κωνσταντινούπολης. Η βιβλιογραφία λοιπόν, είναι πλούσια και εστιάζει όχι μόνο στην άτυπη στέγαση, αλλά και στην ευρεία ανάπτυξη άτυπων, οικονομικών δραστηριοτήτων. Τέλος, μεγάλη σημασία είχε και η βιωματική εμπειρία με την ίδια την πόλη, η οποία αναπτύχθηκε πριν μερικά χρόνια. Παρ' όλο που δεν επισκεφτήκαμε τις συγκεκριμένες περιοχές, στις οποίες εστιάζουμε στο τρίτο μέρος, η επίσκεψη στις κεντρικές περιοχές της πόλης μας εξοικείωσε ιδιαίτερα με το θέμα και μας βοήθησε να αντιληφθούμε τις χωρικές του διαστάσεις.

ΧΡΗΣΙΜΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

ΑΚΡ *(Adalet ve Kalkınma Partisi)*: Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης Τουρκίας

Apartkondu: εξέλιξη της μορφής των παραδοσιακών άτυπων καταλυμάτων της Τουρκίας, που χαρακτηρίζει μια άτυπα κατασκευασμένη πολυκατοικία

Basibuyuk: περιοχή gecekondu της Κωνσταντινούπολης, που ανήκει στον δήμο Maltepe

IMM (*Istanbul Metropolitan Municipality)*: Μητροπολιτικός Δήμος Κωνσταντινούπολης

Gecekondu: τουρκική λέξη, που προσδιορίζει ένα άτυπο κατάλυμα «κτισμένο εν μια νυκτί», χωρίς άδεια

Sulukule: ιστορική περιοχή της Κωνσταντινούπολης, που ανήκει στον Δήμο Fatih

TAD *(Title Assignment Documents)*: έγγραφα εκχώρησης τίτλων (ιδιοκτησίας)

TOKI *(Toplu Konut İdaresi Başkanlığı)*: Οργανισμός Διοίκησης Οικιστικής Ανάπτυξης Τουρκίας

3. The Geotaggers' World Atlas #37

[02 ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ]

02.1 ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ ΤΟΥ ΑΤΥΠΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Στα πλαίσια αυτά, εισάγεται και η βασική κατεύθυνση έρευνας της συγκεκριμένης εργασίας, που αποτελεί, όπως προαναφέρθηκε, η μελέτη του φαινομένου του άτυπου, μέσα από το παράδειγμα της Κωνσταντινούπολης. Το φαινόμενο θα αναλυθεί μέσα από την εστίαση στις άτυπες πρακτικές, που λαμβάνουν χώρα στο παράδειγμα μας. Παράλληλα, υπάρχει συνεχώς ως δεδομένο, το γεγονός ότι η οργάνωση του χώρου της πόλης δεν λειτούργησε ως παθητικός φορέας σε σχέση με την ανάπτυξη του φαινομένου, αλλά συμμετείχε ενεργητικά σε αυτές. Το άτυπο, όμως, ως όρος-ομπρέλα, συχνά χρησιμοποιείται για να περιγράψει πολύ διαφορετικά μεταξύ τους φαινόμενα, που απαντώνται τόσο στις αναπτυσσόμενες πόλεις του Νότου, όσο και στους εναλλακτικούς τρόπους ζωής των ανεπτυγμένων πόλεων. Το παράδειγμα που επιλέξαμε να διερευνήσουμε αναλυτικά, βρίσκεται στο μεταίχμιο, δηλαδή παρουσιάζει άτυπες πρακτικές, που εμφανίζονται σε πολλές χώρες της Λατινικής Αμερικής, ενώ ταυτόχρονα ακολουθεί πολιτικές τακτικές ανεπτυγμένων χωρών. Γι'αυτό το λόγο, στο συγκεκριμένο κεφαλαίο, θα επιχειρήσουμε μια αποσαφήνιση του περιεχομένου του φαινομένου και των διάφορων εκδοχών του, ανάλογα με το χώρο στον οποίο αναπτύσσεται. Η παρουσίαση των διαφοροποιήσεων, με τις οποίες λαμβάνει χώρα το φαινόμενο, θα μας βοηθήσει στη συνέχεια στην καλύτερη κατανόηση και ανάλυση του παραδείγματος μας.

Το φαινόμενο του άτυπου εμφανίζεται δυναμικά ως η κυρίαρχη οδός προς την αστικοποίηση και παρ'ότι μπορούμε να δεχτούμε ότι πρωτοεμφανίστηκε στις αναπτυσσόμενες χώρες του Νότου, επεκτείνεται, όπως θα αναλύσουμε στη συνέχεια, με διαφορετικές μορφές και στόχους και στον παγκόσμιο Βορρά. Ο όρος αστικό άτυπο αναφέρεται στην εμφάνιση και εκδήλωση των άτυπων διαδικασιών στο αστικό περιβάλλον. Σχετίζεται με τον τρόπο, που κατασκευάζονται οι πόλεις, αλλά και με τον τρόπο, που οργανώνονται οι οικονομίες τους. Το άτυπο τονίζει το εύρος των δραστηριοτήτων, που εξελίσσονται χωρίς σχεδιαστικές άδειες και υπακοή στους κανονισμούς. Η επικράτηση των νεοφιλελεύθερων μηχανισμών, η αδιαφορία των κυβερνήσεων και η αδυναμία των σχεδιαστικών προγραμμάτων και των οικονομικών τακτικών να απαντήσουν στις ανάγκες του συνεχώς αυξανόμενου πληθυσμού των αστικών κέντρων, οδήγησε στην επικράτηση του φαινομένου του άτυπου σε τέτοια έκταση, ώστε να μπορεί να ειπωθεί, ότι αποτελεί τον τρόπο, με τον οποίο ένα τεράστιο μέρος του πληθυσμού «κατασκευάζει» πόλεις.

Ο όρος «άτυπο» (informality) εμφανίστηκε πρώτη φορά σε μια αναφορά του 1972 στο Ναϊρόμπι, στα πλαίσια αστικών θεωρητικών ερευνών για την Αφρική, από τον International Labor Organization (ILO, 1972). Η αναφορά αυτή δημιούργησε ένα λεξιλόγιο, για να περιγράψει τα άτυπα καταλύματα, το οποίο χρησιμοποιείται από τους επιστήμονες μέχρι και σήμερα. Σύμφωνα με την αναφορά, το «αστικό άτυπο (urban informality) κατά κύριο λόγο εφαρμόζεται σε περιοχές, όπου ο άτυπος τομέας έχει μια βάση, οι υπηρεσίες που παρέχονται είναι ελλιπείς ή ανύπαρκτες, οι κάτοικοι είναι αθέατοι στα νομικά πλαίσια και η παρενόχληση από τις αρχές είναι συχνό φαινόμενο» (ILO, 1972: 6). Τα χαρακτηριστικά των δραστηριοτήτων

του άτυπου τομέα, συμπεριλαμβανομένου της ευκολίας εισόδου, της στήριξης σε αυτόχθονες πηγές, της οικογενειακής ιδιοκτησίας των επιχειρήσεων, του άναρχων και ανταγωνιστικών αγορών, αξιολογούνται συχνά σε σύγκριση με τα μεγάλης κλίμακας και υψηλής τεχνολογίας επίσημων συστημάτων νόμων και κανονισμών (ILO, 1972). Βέβαια, αυτά τα χαρακτηριστικά ενώ συναντώνται σε κάποια άτυπα περιβάλλοντα, δε αποτελούν τον κανόνα. Οι διαφορές μεταξύ τους είναι τεράστιες, και είναι σχεδόν αδύνατο να δοθεί ένας ξεκάθαρος ορισμός, που να ανταποκρίνεται στην παγκόσμια έκταση του φαινομένου.

Ενώ λοιπόν, το άτυπο πρωτοεμφανίστηκε σε περιοχές με αυτά τα χαρακτηριστικά, συνδέθηκε αρχικά με τη φτώχεια και αποτελεί μια απάντηση στην απουσία του κράτους, εμφανίζεται και στις ανεπτυγμένες χώρες, ως μια απάντηση-πρόκληση στην υπερβολική ρύθμιση-τακτοποίηση του χώρου. Παρ'ότι η γλώσσα του άτυπου μεταφράζεται διαφορετικά μεταξύ φτωχών και πλούσιων χωρών, η συνεχιζόμενη υποχώρηση του κράτους έχει εγείρει πολιτικές συζητήσεις και διαμορφώσει αστικές διαδικασίες, σχετιζόμενες με το άτυπο (ή το λιγότερο τυπικό) σε πολλές ανεπτυγμένες χώρες. Η οικονομική κρίση, το πέρασμα στην αποβιομηχάνιση, η αύξηση της ανεργίας και η αδιαφορία των αρχών, οι τάσεις μεταφοράς της κατοικίας στην περιφέρεια, με «ιδιωτικά προάστια» για τα υψηλά στρώματα και πύργους διαμερισμάτων για τα χαμηλά στρώματα οδήγησαν σε έντονα φαινόμενα κοινωνικού διαχωρισμού και διχοτόμησης της πόλης. Παράλληλα, οδήγησε σε μια κρίση του κέντρου των πόλεων, όπου παρατηρούνταν τεράστιο απόθεμα εγκαταλελειμμένων κτηρίων και μεγάλη στεγαστική ζήτηση. Έτσι, το φαινόμενο του άτυπου εκφράστηκε στο Βορρά μέσω της κατάληψης κτιρίων του κέντρου της πόλης, το οποίο είχε υποβαθμιστεί, συνδεόμενο, όμως με μια πολιτική χροιά. Το άτυπο σε αυτή την περίπτωση άνοιξε εναλλακτικές πολιτικές στις υπερ-προγραμματισμένες και καπιταλιστικές πόλεις του πλούσιου κόσμου, εγχέοντας ζωή στα υποβαθμισμένα κέντρα τους ή προσφέροντας ασυνήθιστες λύσεις για κατοίκηση σε κορεσμένες αγορές ακινήτων και αγορές εργασίας. Εκμεταλλεύτηκε χώρους αχρηστίας και εγκατάλειψης, καθώς και ευκαιρίες οικειοποίησης και εμφανίστηκε σε πόλεις, όπως το Άμστερνταμ, το Βερολίνο, το Λονδίνο και η Νέα Υόρκη, μετά από περιόδους ισχυρής οικονομικής κρίσης. Βέβαια στις συγκεκριμένες πόλεις, οι περισσότερες καταλήψεις κτιρίων έχουν σήμερα απαγορευθεί και ποινικοποιηθεί, και τους χώρους αυτούς εκμεταλλεύεται πλέον το κράτος ή ιδιώτες (Tonkiss, 2012:65).

Επιπλέον το άτυπο συνδέεται όχι μόνο με τρόπους επίλυσης του στεγαστικού προβλήματος και συμμετοχής στις παραγωγικές δραστηριότητες, αλλά εμφανίζεται και ως τρόπος διαμαρτυρίας απέναντι σε οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες και διεκδίκησης δικαιωμάτων, που σχετίζονται με τον δημόσιο χώρο. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε το Occupy Movement, που ξεκίνησε από τη Νέα Υόρκη το 2011, το κίνημα των Indignados, στην πλατεία Puerta del Sol της Μαδρίτης, τους Αγανακτισμένους στο Σύνταγμα και το κίνημα στην Taksim Square σχετικά με το Gezi Park, στην Κωνσταντινούπολη τον Ιούνιο του 2013.

Παράλληλα με την κατάληψη κενών κτιρίων, οι υπερ-σχεδιασμένες πόλεις του Βορρά έχουν δώσει την ευκαιρία για μια ακόμα διαφορετική άτυπη προσέγγιση του χώρου. Σε αυτές τις πόλεις, όπου οι δημόσιες και ιδιωτικές ζώνες είναι ξεκάθαρα ορισμένες, τα όρια ιδιοκτησίας και πρόσβασης ασφαλή, και διαφορετικές λειτουργίες και συμπεριφορές αυστηρά καθορισμένες, ο χώρος για «αστικούς ελιγμούς» είναι

περιορισμένος. Για το λόγο αυτό, οι συγκεκριμένες προσεγγίσεις έχουν εστιάσει στη δυναμική του «χαλαρού» χώρου, που δεν είναι εντελώς ευανάγνωστος και που παρέχει χώρους, που μπορούν να υποστηρίξουν το απροσδόκητο, το προσωρινό και το ασχεδίαστο. Αυτές οι προσεγγίσεις ασκούν πίεση στην αστική θεωρία, που σχετίζεται με «άτακτες» χρήσεις στην πόλη, επισημαίνοντας την κοινωνική αξία και τις αστικές ελευθερίες, που παρέχουν οι άναρχοι χώροι. Οι δράσεις αυτές αναφέρονται συχνά ως pop-up urbanism ή DIY urbanism, και εκδηλώνονται από ομάδες πολιτών, με στόχο την αναβάθμιση, συνήθως προσωρινή, μικρών κομματιών της πόλης, όπως μια πλατεία ή ένας δρόμος.

Τέλος, η προσφυγή στο άτυπο είναι μια συνηθισμένη τακτική των ισχυρών και πλουσίων, των οποίων οι διάφορες ενέργειες μένουν πολλές φορές εκτός των επίσημων, οικονομικών βιβλίων και ανήκουν στη σκοτεινή, υπόγεια οικονομία. Η άλλη πλευρά του καθαρού σχεδιασμού είναι μια διαστρεβλωμένη μορφή του σχεδιασμού για ελίτ, η οποία περνά κάτω από τη μεταμφίεση του τυπικού και επίσημου, και εμφανίζεται ως εκμετάλλευση και αυθαίρετη άσκηση της εξουσίας από τα ισχυρά στρώματα. Διακρίνεται, επομένως, μια διαστρωμάτωση του άτυπου σχετικά με το ποιες παρανομίες μπορούν να «συγχωρεθούν» και ποιες όχι, που όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο σχετίζονται με τον τρόπο εμπλοκής του κράτους και των νόμων.

Παρατηρείται, λοιπόν, η ύπαρξη έντονων διαφορών μεταξύ των μορφών που περιγράφτηκαν, μεταξύ του DIY urbanism των δημιουργικών στρωμάτων των πλούσιων πόλεων και των στρατηγικών επιβίωσης των ανθρώπων των φτωχότερων πόλεων. Η απόσταση είναι μεγάλη μεταξύ της «Πόλης των Νεκρών» στο Κάιρο και της Christiania στην Κοπεγχάγη, της «σιωπηλής καταπάτησης των κοινών» και των επεμβατικών και αυταρχικών χωρικών καταπατήσεων των προνομιούχων.

4. The City of 7 Billion

02.2 ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

Οι κυρίαρχες μορφές του άτυπου, που συναντάμε στο παράδειγμα της Κωνσταντινούπολης, συνδέονται άμεσα με δυο βασικές τάσεις, οι οποίες αναπτύχθηκαν στην πόλη και επηρέασαν άμεσα το άτυπο φαινόμενο και την εξέλιξη του: το φαινόμενο της αστικοποίησης και το όραμα της παγκόσμιας πόλης.

Όσον αφορά τις τάσεις αστικοποίησης της πόλης, χαρακτηριστικό αποτελεί ότι ενισχύθηκαν έντονα με την επίδραση του νεοφιλελευθερισμού, της κινητικότητας του κεφαλαίου και του παγκόσμιου καταμερισμού της εργασίας. Η μετακίνηση των πληθυσμών από την ύπαιθρο στην Κωνσταντινούπολη ξεκίνησε κατά την περίοδο εκβιομηχάνισης της πόλης τη δεκαετία του '50, όταν πληθώρα νέων εργοστασίων, που εγκαθιδρυόντουσαν στο σημερινό κέντρο της πόλης, απαιτούσε φτηνά εργατικά χέρια. Έτσι ο πληθυσμός της πόλης αυξήθηκε ραγδαία από το ένα εκατομμύριο, που ήταν τη δεκαετία του '50, σε 14 εκατομμύρια σήμερα (Istanbul Demographics, n.d.), προσφέροντας πρόσφορο έδαφος, όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο στην ανάπτυξη των άτυπων πρακτικών, λόγω των πολιτικών επιλογών, που ακολουθήθηκαν.

Το φαινόμενο αυτό, εντάσσει την Κωνσταντινούπολη στην κατηγορία των megacities. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται για το χαρακτηρισμό πόλεων με τεράστιο αριθμό κατοίκων, αναλογικά με το μέγεθός τους, οι οποίες αποτελούν νέα, ιδιόμορφα αστικά δίκτυα με χωρικές ιεραρχίες. Αναφέρεται σε πόλεις, που επεκτείνονται διαρκώς, όπου τα όρια μεταξύ του αστικού και αγροτικού χώρου θολώνουν και το τοπίο αποκτά μια ερμαφρόδιτη μορφή, που δεν είναι ούτε αστική ούτε αγροτική, αλλά κάτι το ενδιάμεσο. Όπως αναφέρει ο ανθρωπολόγος Guldin (2001 ό.α. στο Davis, 2007:8), «σε ορισμένες περιπτώσεις οι άνθρωποι δε χρειάζεται να μεταναστεύσουν στις πόλεις, οι πόλεις μεταναστεύουν σε αυτούς». Το παράδοξο είναι, όπως αναφέρει ο Davis (2007:13), ότι «ο πληθυσμός των megacities, στις οποίες εκτός από την Κωνσταντινούπολη, ανήκουν και πόλεις, όπως η Βομβάη, το Γιοχάνεσμπουργκ και το Μπουένος Άιρες, αυξάνεται με ταχείς ρυθμούς, παρ'ότι από τα μέσα του 1980, οι πόλεις αυτές υπέφεραν από μαζικά, κλεισίματα εργοστασίων και εξελισσόμενη αποβιομηχάνιση». Αυτή η «ανώμαλη» αστική έκρηξη αντιβαίνει προς τα ορθόδοξα, οικονομικά μοντέλα, που προέβλεπαν ότι ο αρνητικός αντίκτυπος της ύφεσης στα αστικά κέντρα θα οδηγούσε σε επιβράδυνση ή και αναστροφή της μετανάστευσης από την ύπαιθρο. Η σημαντική πτώση στα αστικά εισοδήματα, λόγω των πολιτικών επιλογών, που ακολουθήθηκαν στην Κωνσταντινούπολη, δε παρήγαγε, όμως, αυτόματα, μια μείωση στη μετανάστευση στο αστικό της κέντρο. Έτσι, «η αστικοποίηση συνέχισε με ταχύτατους ρυθμούς παρά την πτώση των πραγματικών μισθών, την εκτόξευση των τιμών και την καλπάζουσα ανεργία στα αστικά κέντρα» (Davis, 2007:14),υποβοηθούμενη, όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα από την ανάπτυξη άτυπων στεγαστικών πρακτικών και οικονομικών δραστηριοτήτων.

Σημαντική λεπτομέρεια στο σημείο αυτό, που θα μας βοηθήσει και στην ανάπτυξη και κατανόησης της τελευταίας αυτής παρατήρησης, αποτελεί ο διαφορετικός τρόπος, που αναπτύχθηκαν οι πόλεις του Βορρά. Το αποτέλεσμα

της αστικοποίησης στην περίπτωση αυτή, λόγω της ανάπτυξης της φορντικής βιομηχανίας ήταν «τα μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα εργατικού δυναμικού, που μεταβαίνουν προς τα μητροπολιτικά κέντρα, να επιφέρουν άνιση και πολωμένη χωροοικονομική ανάπτυξη» (Κουρλιούρος, 2001:196). Ο λόγος, που συνέβη αυτό, ήταν το γεγονός ότι για την οργάνωση της νέας, αστικής πραγματικότητας, με την οποία ήρθαν αντιμέτωπες οι πόλεις, ανέπτυξαν ένα τομέα συστηματικής κρατικής παρέμβασης, διαμορφώνοντας το τυπικό μοντέλο αστικής διαβίωσης του φορντικού καθεστώτος. Ο τομέας αυτός περιλάμβανε «την κατοίκηση σε προάστια με οργανωμένη δόμηση ή σε περιαστικές ζώνες μονοκατοικιών για τα πιο υψηλόμισθα στρώματα εργατοτεχνιτών και εργατικές πολυκατοικίες στο κέντρο για τους απλούς εργάτες» (Κουρλιούρος, 2001:205-206). Οι πολιτικές, για την οργάνωση των ευρωπαϊκών πόλεων και την αντιμετώπιση της αύξησης του πληθυσμού την εποχή αυτή, επικεντρώνονται στον κατακερματισμό του χώρου, μέσα από τη διαίρεση του σε ζώνες χρήσεων γης, εντείνουν τις κοινωνικοχωρικές ανισότητες και προωθούν την εξατομίκευση. Το γεγονός αυτό, έρχεται σε αντίθεση με τις τακτικές, που ακολουθήθηκαν κατά την αστικοποίηση της Κωνσταντινούπολης. Στη συγκεκριμένη πόλη, οι διαδικασίες και τα φαινόμενα, που μοιάζουν να συντηρούν τους ρυθμούς αστικοποίησης, ακόμα και όταν η ικανότητα της πόλης να «έλκει» , αποδυναμώνεται δραστικά από την οικονομική ύφεση, τις πολιτικές τακτικές και τις διεθνείς τάσεις, συνδέονται άμεσα με την ανάπτυξη άτυπων πρακτικών παραγωγής του χώρου.

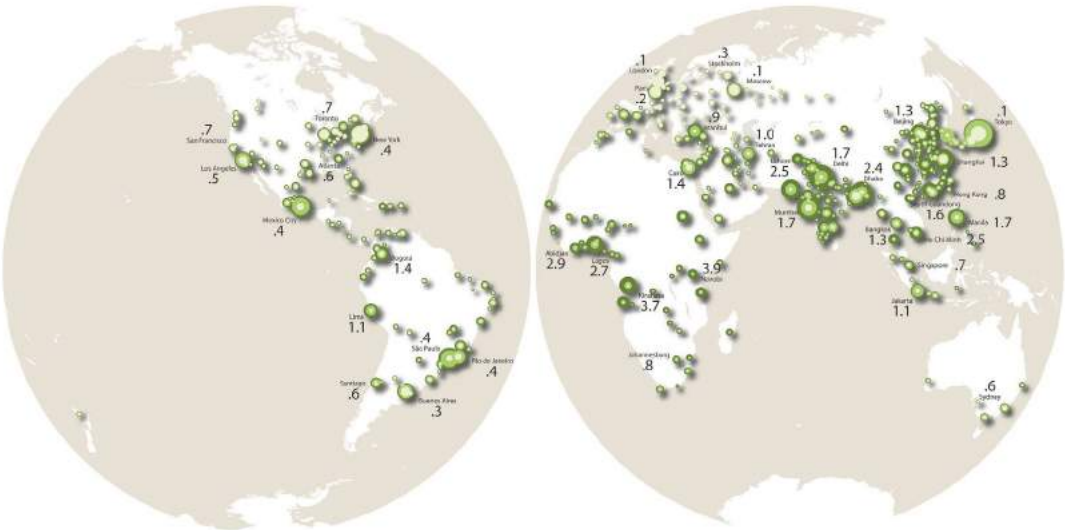

5. Πληθυσμιακοί ρυθμοί ανάπτυξης σε 432 πόλεις άνω του ενός εκατομμυρίου (2011)

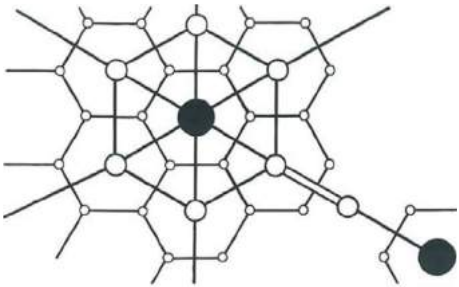

6. Δίκτυο τύπου Christaller με ιεραρχική δομή πόλεων

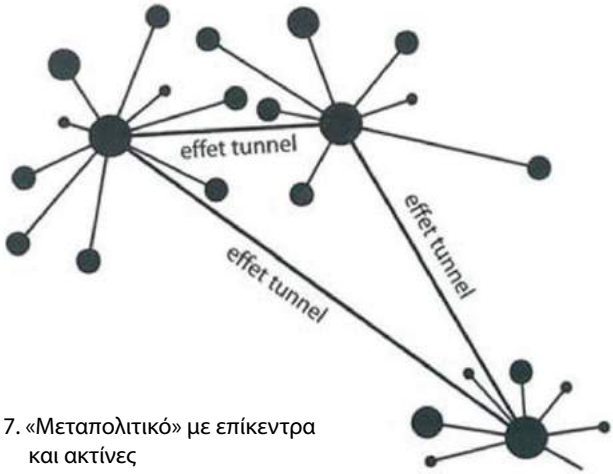

7. «Μεταπολιτικό» με επίκεντρα και ακτίνες

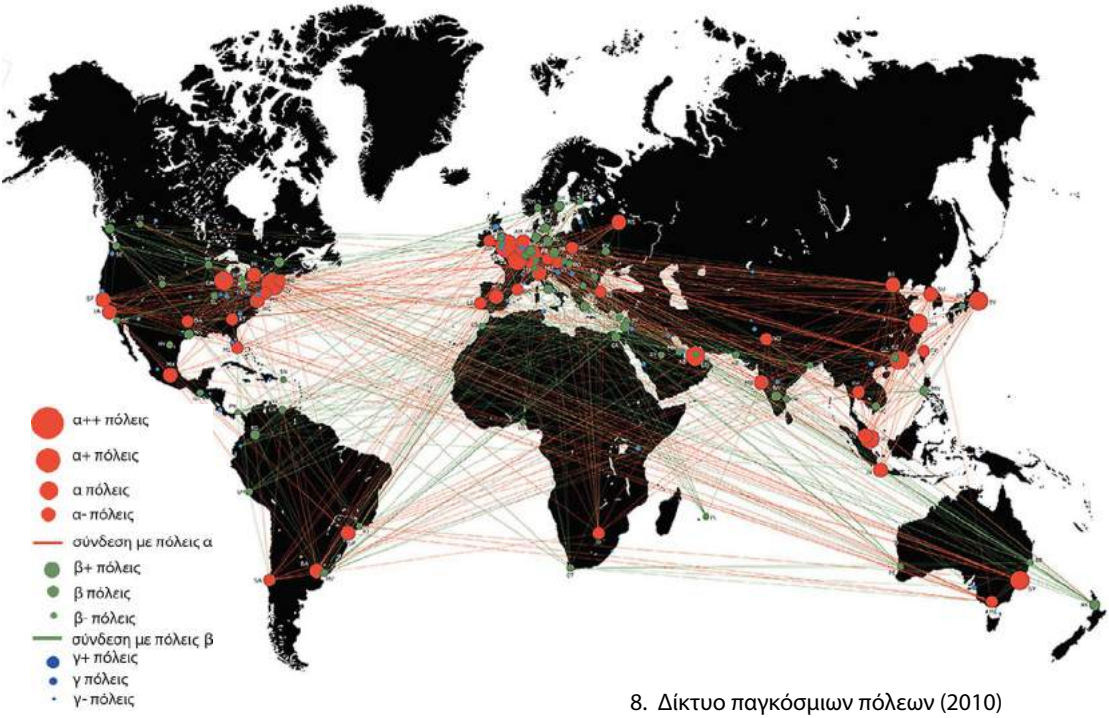

8. Δίκτυο παγκόσμιων πόλεων (2010)

Παράλληλα, αυτή η ανάπτυξη του μεγέθους της πόλης, μέσω της αστικοποίησης και επομένως η αύξηση της γεωγραφικής της σημασίας έχει αποτελέσει το έναυσμα για τον επαναπροσδιορισμό του χαρακτήρα της πόλης, σε μια προσπάθεια εδραίωσης της θέσης της στον παγκόσμιο χάρτη. Η Κωνσταντινούπολη λοιπόν, από τη δεκαετία του '80, χρησιμοποιεί σε αυτά τα πλαίσια με έντονους ρυθμούς το μηχανισμό της «χωρικής σταθεροποίησης-διόρθωσης» (spatial fix) (Havey,2001), ο οποίος αναφέρεται στην ακόρεστη θέληση του καπιταλισμού, να επιλύσει τις εσωτερικές τάσεις κρίσης, μέσω της γεωγραφικής επέκτασης και γεωγραφικής αναδιάρθρωσης. Παράλληλα, «επιδιώκει την επέκταση και στις τεχνολογικές αλλαγές, αλλά και στις οικονομικές δραστηριότητες» (Harvey, 2001:24). Ο μηχανισμός αυτός είναι σε άμεσο συσχετισμό με το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, η οποία αποτελεί τη σύγχρονη εκδοχή της μακροχρόνιας έρευνας και αναζήτησης αυτής της χωρικής σταθεροποίησης-διόρθωσης, με στόχο να επιλύσει τις οικονομικές κρίσεις. Ο αστικός χώρος της πόλης «παράγεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να διευκολύνει και να προωθεί περαιτέρω τις διεργασίες του καπιταλισμού, σε μια διαδικασία καλά συγκαλυμμένη, ενώ το κράτος εξασφαλίζει τη διαιώνιση του συστήματος» (Τριάντης, 2012).

Η Κωνσταντινούπολη επιδιώκει να αποκτήσει μια ευελιξία σε ότι αφορά την επέκταση των δραστηριοτήτων παραγωγής σε παγκόσμια βάση. Δημιουργεί σύνθετα, παγκόσμια δίκτυα παραγωγής, τα οποία χρειάζονται νέες μορφές οικονομικών υπηρεσιών, για να τα διαχειριστούν. Σύμφωνα, με τη Sassen (2001), η συμμετοχή και άλλων, σημαντικών πόλεων σε αυτές τις διαδικασίες τις φέρνει στο επίκεντρο, δημιουργώντας διεθνή και ανταγωνιστικά δίκτυα. Επιπλέον, επιτρέπει τον καθορισμό της γεωγραφίας των στρατηγικών κόμβων-πόλεων σε παγκόσμια κλίμακα, αλλά και την έμφαση στις μικρογεωγραφίες και τις πολιτικές, που εξαπλώνονται σε αυτές. Η Sassen (2001) εισάγει τον όρο «παγκόσμιες πόλεις» (global cities), περιγράφοντας τες ως σημαντικούς κόμβους σε διασυνδεόμενα συστήματα πληροφορίας και χρήματος, που διοχετεύουν τον πλούτο στις συγκεκριμένες επιχειρήσεις, που διαχειρίζονται τις ροές του κεφαλαίου. Βασική είναι και η τοποθέτηση του Castells (1989:16), ο οποίος αναφέρει, ότι η νέα χωρική λογική της παγκόσμιας πόλης καθορίζεται από την υπερίσχυση του «χώρου των ροών» έναντι του «χώρου των τόπων». Οι ροές αυτές δεν είναι χωρικά δεσμευμένες στα σύνορα των κρατών, επομένως οι δυναμικές των παγκόσμιων πόλεων είναι ριζικά διαφορετικές σε σχέση με αυτές των μεγάλων και σημαντικών πόλεων του 19ου αιώνα.

Έτσι, η Κωνσταντινούπολη γίνεται σταδιακά ένας «αφηρημένος χώρος»(abstract space), όπως τον ορίζει ο Lefebvre (1991[1974]:53). Ο αφηρημένος, αυτός, χώρος δεν είναι ομοιογενής, έχει απλά την ομογενοποίηση ως στόχο, καθώς επιδιώκει να εγκαθιδρύσει την καπιταλιστική «αγία τριάδα» της γης, του κεφαλαίου και της εργασίας, κατακερματισμένη και ιεραρχική. (Lefebvre, 1991[1974]:304,282). Οι διαδικασίες αυτές, όπως θα δούμε αναλυτικότερα και στο δεύτερο μέρος, επηρεάζουν άμεσα το φαινόμενο του άτυπου, τοποθετώντας το στη «δημόσια ατζέντα» και κατακερματίζουν το χώρο της πόλης.

Comuna 13, Colombia

Ashaiman, Ghana

Sultanbeyli, Turkey

Petare, Venezuela

Sadr City, Iraq

02.3 ΑΤΥΠΕΣ ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

Αναπόσπαστο κομμάτι του φαινομένου του άτυπου είναι η κατάληψη γης, έχοντας ως στόχο τη στέγαση. Χαρακτηριστικές μορφές άτυπης στέγασης, όπως οι παραγκουπόλεις, η μικροιδιοκτησία και τα αυθαίρετα, συναντώνται σε διαφορετικές περιοχές, τόσο του αναπτυσσόμενου όσο και του ανεπτυγμένου κόσμου. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, θα περιγράψουμε κάποιες απ' αυτές τις χωρικές μορφές άτυπης στέγασης, οι οποίες εμφανίζονται σε διαφορετικές περιόδους και στην Κωνσταντινούπολη.

Οι άτυπες αυτές στεγαστικές πρακτικές, στο σύνολο τους συνδέονται με διαδικασίες, οι οποίες συμβαίνουν εκτός του επίσημου ρυθμιστικού σχεδιασμού, περιλαμβάνοντας προσωπικές σχέσεις (κοινωνικό κεφάλαιο)και τη στρατηγική ανάπτυξη των δικτύων. Επιπλέον, αναφέρονται σε μια συλλογή δραστηριοτήτων, που δεν είναι τυπικά επικυρωμένες, ως ένα μέρος από προκαθορισμένους κανόνες και διαδικασίες. Οι άτυπες στεγαστικές πρακτικές, κατά το σχηματισμό τους, διαμορφώνουν μοτίβα αστικών καταλυμάτων και αστικών δομών με ευδιάκριτους τρόπους. Καθώς το αστικό άτυπο «χτίζεται», γίνεται εμφανές στη φυσική δομή της πόλης, ανεξάρτητα αν αυτά τα καταλύματα απεικονίζονται στους επίσημους χάρτες. Σε πολλές περιπτώσεις, η χωρική λογική του άτυπου είναι αυτή της πύκνωσης, ειδικά στους γεμάτους, στενούς χώρους των ενοποιημένων τμημάτων της πόλης. Εμφανίζεται, όμως, και με μια αντίθετη λογική, αυτή της επέκτασης, της εξάπλωσης των διάφορων καταλυμάτων στην περιφέρεια της πόλης, είτε στα σημεία άφιξης είτε στα σημεία αποκλεισμού από τα όρια της πόλης. Με αυτή τη λογική, η αστική γεωγραφία του εξελίσσεται τόσο στο κέντρο της πόλης, όσο και στην περιφέρειά της.

Όμως, όπως προαναφέρθηκε, οι άτυπες, στεγαστικές πρακτικές παρουσιάζουν ποικιλία ως προς τη μορφή τους, τον τρόπο και την αιτία ανάπτυξης, τους στόχους και τις ανάγκες, που εξυπηρετούν. Επεκτείνονται λοιπόν, από τις παραγκουπόλεις των αναπτυσσόμενων χωρών, στα αυθαίρετα των μεσογειακών χωρών της Ευρώπης, ως τις gated communities των μεγάλων αστικών κέντρων του Βορρά. Εκφράζουν τον τρόπο παραγωγής του χώρου, συνδέοντας τις διαχωρισμένες γεωγραφίες των παραγκουπόλεων και των πλούσιων προαστίων. Έτσι η θρυμματισμένη αστικοποίηση δε λαμβάνει χώρα ανάμεσα στις σχισμές μεταξύ του τυπικού και του άτυπου, αλλά αντίθετα εκφράζεται, μέσω μιας λογικής, κατά την οποία, διαφορετική, χωρική αξία παράγεται και γίνεται διαχειρίσιμη.

Οι παραγκουπόλεις αποτελούν τη χωρική έκφραση της αστικοποίησης του αναπτυσσόμενου κόσμου, αλλά και τον τόπο κατοικίας ενός μεγάλου μέρους του αστικού πληθυσμού του. Σύμφωνα με τον ορισμό του UN Habitat (United Nations Human Settlements Programme, 2003:7), «ο όρος παραγκούπολη (slum) χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια ποικιλία ανθρώπινων οικισμών, που χαρακτηρίζονται από το χαμηλό εισόδημα των κατοίκων, την υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα και τις υποβαθμισμένες συνθήκες διαβίωσης». Η έκθεση του UN Habitat, το Πρόγραμμα Ανθρώπινης Κατοίκησης του ΟΗΕ, με τίτλο «Η πρόκληση των παραγκουπόλεων» (United Nations Human Settlements Programme, 2003), είναι

η πρώτη παγκόσμια και ασυνήθιστα ειλικρινής απόπειρα να διερευνηθεί η έκταση του συγκεκριμένου τύπου, καταγγέλλοντας ευθέως το νεοφιλελευθερισμό, τα προγράμματα διαρθρωτικής προσαρμογής του ΔΝΤ και τις κατευθύνσεις τόσο των εθνικών όσο και διεθνών παρεμβάσεων. Σύμφωνα με την έκθεση, οι άνθρωποι, που κατοικούν σε άτυπα καταλύματα, «αποτελούν ένα 78% του αστικού πληθυσμού των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών και συνολικά το ένα τρίτο του αστικού πληθυσμού όλου του κόσμου» (United Nations Human Settlements Programme, 2003:2).

Η απουσία των βασικών υποδομών, όπως δίκτυα νερού, ηλεκτρισμού και αποχέτευσης , καθώς και υπηρεσιών είναι εμφανής στις περισσότερες περιπτώσεις παραγκουπόλεων. Το κυρίαρχο, όμως, χαρακτηριστικό τους είναι η ανασφάλεια σχετικά με την ιδιοκτησία της γης, το οποίο αναδεικνύει τον πολύπλοκο χαρακτήρα του άτυπου ως υλική κατάσταση και νομικό κατασκεύασμα. Αποτελεί ένα από τα κριτήρια του UN Habitat (United Nations Human Settlements Programme, 2003) σχετικά με τη στέρηση κατοικίας και είναι το πιο δύσκολο να οριστεί, ειδικά σε περιπτώσεις, όπου τα νομικά συστήματα ιδιωτικής ιδιοκτησίας και κοινά ή παραδοσιακά δικαιώματα επικαλύπτονται, ιδιοκτησία και κατοχή θέτουν διαφορετικές απαιτήσεις στο χώρο και το δικαίωμα στη στέγαση είναι κατανοητό, εκτός των κανονισμών της νόμιμης ιδιοκτησίας. Ένα συχνό φαινόμενο, όπως θα δούμε και στην εξέταση του παραδείγματος της Κωνσταντινούπολης, είναι η απόδοση τίτλων ιδιοκτησίας του καταλύματος, ενώ παράλληλα ο χώρος, ο οποίος καταλαμβάνεται, ανήκει στο κράτος. Η χωρική διάρθρωση του οικισμού μιας παραγκούπολης καθοδηγείται από τη μέγιστη αξιοποίηση της διαθέσιμης γης για τη δημιουργία κατοικίας με το ελάχιστο δυνατό κόστος. Βέβαια, η χωρική αυτή διάρθρωση παρ'ότι υπακούει σε κάποια γενικά χαρακτηριστικά, δε μπορεί να οριστεί απόλυτα, λόγω του εύρους του φαινομένου. Η μοναδικότητα του επεκτείνεται από τα bustees της Καλκούτας, τα chawls και zopadpattis του Μουμπάι, τα katci abadis του Καράτσι, τα iskwaters της Μανίλα, τα shammasas του Χαρτούμ, τα baladis του Καίρου, τις favelas της Βραζιλίας, τις villas miseria του Μπουένος Άιρες μέχρι και τα colonias populares της Πόλης του Μεξικού.

Αντίστοιχα, στο παράδειγμα μας συναντάται το φαινόμενο των gecekondus, το οποίο παρ'ότι υιοθετεί κάποια γενικά χαρακτηριστικά των παραπάνω χωρικών εκφράσεων, εμφανίζει ιδιομορφίες και ιδιαίτερες εσωτερικές δυναμικές, τόσο στο πώς παράγεται αλλά και πώς εξελίσσεται. Ο όρος είναι καθαρά τουρκικής προέλευσης και πρωτοεμφανίστηκε τη δεκαετία του 1940. Σύμφωνα με τα τουρκικά λεξικά, «ως gecekondu ορίζεται ένα κατάλυμα, το οποίο αποτελείται από ένα ή δυο δωμάτια, και το οποίο κατασκευάζεται τη νύχτα» (Puskulluoglu, 1979 ό.α. στο Iossifidis, 2008:8). Ο όρος υπαινίσσεται την κατάληψη της γης εκ των κάτω και αποτελείται από τη σύνθεση των λέξεων «gece», που σημαίνει «νύχτα» και «kondu», που σημαίνει «εγκατεστημένος». Ο πρώτος ορισμός δόθηκε από τον Yazuf (1953 ό. α. στο Iossifidis,2008:8), ο οποίος αναφέρει ότι «αποτελούν βιαστικά, ανεγερθέντα οικήματα, με έλλειψη ακόμα και στοιχειωδών ανέσεων, με αδιαφορία για κατασκευαστικούς κανονισμούς και με ανάπτυξη ανεξάρτητα από την ύπαρξη ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων γης». Η εξέλιξη, όμως, του φαινομένου, όπως θα δούμε αναλυτικά στο δεύτερο μέρος, απομακρύνεται από αυτόν εδώ τον πρώτο ορισμό, καθώς η κλίμακα έκτασης, σημασίας και επίδρασης των gecekondus αυξάνεται. Παρ'ότι, το άτυπο πρωτοεμφανίστηκε με αυτό τον τρόπο στην Κωνσταντινούπολη, με το πέρασμα των χρόνων και την εμπλοκή του κράτους, λαμβάνει νέες μορφές χωρικής διάρθρωσης, ασκεί πολιτική επιρροή και εισάγεται στην αγορά ακινήτων, ως αγαθό.

Η μεταβολή της μορφής των gecekondus, μέσω της εμπορευματοποίησής του, οδηγεί και στην εξέλιξη του συνολικού άτυπου στεγαστικού φαινομένου, η οποία εμφανίζεται και στις πόλεις του Μεσογειακού Νότου, στις οποίες δεν κυριάρχησαν οι αντιλήψεις του μοντέρνου και η βασισμένη σε λειτουργικά μοντέλα οργανωμένη

δόμηση. Επομένως, η συσχέτιση του τρόπου με τον οποίο αναπτύσσεται η άτυπη στέγαση σε χώρες, όπως η Ελλάδα, με το παράδειγμα της Κωνσταντινούπολης προσφέρει μια δυνατότητα πιο ευρείας αντίληψης του ίδιου του φαινομένου και του συσχετισμού του με τις ισχύουσες κρατικές πολιτικές. Επομένως, παρόμοια με την Κωνσταντινούπολη, οι μεσογειακές πόλεις χαρακτηρίζονται από την αστική ανάπτυξη πριν τη βιομηχανική, επεκτεινόμενες πριν τη δημιουργία των απαραίτητων υποδομών, βασιζόμενες στη μικροϊδιοκτησία και στην κατάτμηση της γης. Εδώ συναντάται η έννοια της άτυπης στέγασης των μεσαίων και χαμηλών στρωμάτων, μέσω του χαρακτηριστικού της μικροϊδιοκτησίας. Η μεσοαστική αυθαίρετη δόμηση αλλά και η κατασκευή πολυώροφων πολυκατοικιών, στηριζόμενων στη μορφή της αντιπαροχής, χωρίς ορισμένες φορές να υπάρχει τίτλος ιδιοκτησίας γης, επικράτησαν έναντι των προγραμμάτων μαζικής στέγασης στα περίχωρα των πόλεων του Βορρά. «Η αυθαίρετη εκτός σχεδίου δόμηση για πρώτη κατοικία κάλυψε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των αναγκών στέγασης, των πληθυσμών που συνέρρεαν στην πόλη, υποκαθιστώντας την κοινωνική πολιτική κατοικίας» (Βαΐου, Μαντούβαλου και Μαυρίδου, 1995: 36). Η άτυπη αυτή οικειοποίηση του αστικού χώρου από μεσαία και χαμηλά στρώματα λειτούργησε «ως μέσο κοινωνικής ενσωμάτωσης και συνέβαλλε καθοριστικά στον εκχρηματισμό και την ανάπτυξη της οικονομίας» (Βαΐου και Χατζημιχάλης, 2003:202). Στην έξαρση του φαινομένου βοήθησε και η κρατική πολεοδομική πολιτική, σύμφωνα με την οποία οι περιοχές αυθαιρέτων εντάσσονταν σταδιακά στο σχέδιο πόλεως και μετατρέποντας σε αστικές συνοικίες, ενσωματώνοντας τους κατοίκους τους στη ζωή της πόλης. Στη συνέχεια, το φαινόμενο ενισχύθηκε και από την αντιπαροχή, η οποία επεκτείνεται κυρίως σε αυτές τις περιοχές τέως αυθαιρέτων. Όπως αναφέρουν οι Βαΐου και Χατζημιχάλης (2003:202), «η μη ύπαρξη φαινομένων κοινωνικού διαχωρισμού, ο μη έλεγχος των χρήσεων γης και η ποικιλία των λειτουργιών δημιούργησαν ένα μωσαϊκό από δραστηριότητες και μια δυναμική, που σχετίζεται άμεσα με τη ζωντάνια των μεσογειακών πόλεων» . Βέβαια, η άτυπη αυτή είσοδος και συμμετοχή στην αγορά κατοικίας έθεσε ζητήματα υπερεκμετάλλευσης της γης και ενίσχυσε τη παρουσία εργολάβων, οι οποίοι έγιναν οι κύριοι διαχειριστές της γης και της οικοδόμησης της.

Τέλος, υπάρχει και μια άλλη κατηγορία άτυπης στέγασης, η οποία διακρίνεται στην Κωνσταντινούπολη και περιλαμβάνει αυθαίρετα, που κτίζονται από άτομα κάθε εισοδηματικής κατάστασης, τα οποία δε στερούνται πρώτης κατοικίας. Τα άτομα, αυτά, εκμεταλλεύονται ουσιαστικά ένα είδος «ηθικής δικαίωσης» (Βαΐου, Μαντούβαλου και Μαυρίδου, 1995: 37), που καλύπτει την προηγούμενη κατηγορία και κυρίως τους διοικητικούς μηχανισμούς και της ελαστικότητα της νομοθεσίας, που καθιερώθηκαν λόγω αυτής. Βέβαια, πρέπει να τονιστεί ότι το φαινόμενο αυτό, συναντάται σε παγκόσμιο επίπεδο, τόσο στις χώρες του Βορρά όσο και του Νότου. Αυτοί, που κατέχουν δύναμη και βρίσκονται σε υψηλά, ιεραρχικά στρώματα, προσαρμόζουν το νόμο «στα μέτρα τους», και εκφράζουν χωρικά την εξουσίας τους, κατασκευάζοντας εμπορικά κέντρα, ξενοδοχεία και πολυτελή συγκροτήματα κατοικιών σε αιγιαλούς, δασικές εκτάσεις και κοινόχρηστους χώρους της πόλης. Ο τύπος αυτός του άτυπου συνδέεται άμεσα, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στο έκτο κεφάλαιο, με την εμπλοκή του κράτους και των νόμων στο χαρακτηρισμό ενός άτυπου φαινομένου ως αποδεκτού ή όχι.

02.4 ΑΤΥΠΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Παράλληλα με τις άτυπες στεγαστικές πρακτικές αναπτύσσεται στην Κωνσταντινούπολη και η άτυπη οικονομία. Παρ'ότι από πολλούς ερμηνευόταν κυρίως ως ένα «μέσο επιβίωσης» των περιθωριακών, οι σύγχρονες οπτικές αναγνωρίζουν ότι πρόκειται για μια θεμελιώδη πολιτικο-οικονομική διαδικασία, η οποία αποτελεί την κύρια πηγή εισοδήματος για οικογένειες χαμηλών και μεσαίων στρωμάτων και κέρδους για μικροεπιχειρήσεις. Επομένως, οι σύγχρονες κατευθύνσεις εστιάζουν στην προσπάθεια κατανόησης της άτυπης οικονομίας, ως έναν τόπο πολιτικής αμφισβήτησης και συνεχούς αναδιατύπωσης των σχέσεων εξουσίας μεταξύ των επίσημων και ανεπίσημων εμπλεκόμενων. Στη βιβλιογραφία αναφέρεται συχνά με διάφορους όρους, όπως παραοικονομία, υπόγεια, παράλληλη ή μαύρη οικονομία, οι οποίοι είναι, όμως, φορτισμένοι αρνητικά, αναφορικά με τα φαινόμενα, που εξετάζονται εδώ. Εστιάζουν κυρίως σχεδόν αποκλειστικά στη φοροδιαφυγή και στην αποφυγή τήρησης των συλλογικών συμβάσεων εργασίας. Γι'αυτό λοιπόν, είναι προτιμότερος ο όρος «άτυπες δραστηριότητες και άτυπες διαδικασίες παραγωγής», καθώς συνδέονται περισσότερο με την οπτική και τους στόχους της συγκεκριμένης έρευνας, αλλά και με τα χαρακτηριστικά των δραστηριοτήτων, που μελετώνται.

Οι άτυπες δραστηριότητες αποτελούν σημαντικό τμήμα των οικονο-μικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δεδομένων μιας περιοχής και καθορίζουν σημαντικά την οργάνωση και λειτουργία της, καθώς συνδέουν το χώρο της πόλης με τα μη-χωρικά του στοιχεία. Ο χώρος λοιπόν, εκτός από προνομιακό πεδίο απόκρυψης των άτυπων δραστηριοτήτων, αποτελεί δομικό στοιχείο αναπαραγωγής τους. Οι οικονομικές δραστηριότητες, που εξελίσσονται άτυπα, έχουν εξαπλωθεί πέρα από τις ευτελείς υπηρεσίες και τα αυτόχθονα δίκτυα εμπορίου, και σήμερα περιλαμβάνουν περίπλοκα, άτυπα, βιομηχανικά συμπλέγματα, διακρατικά δίκτυα εμπορίου, και μια σειρά από αστικές υπηρεσίες, όπως δίκτυα παροχής νερού και ηλεκτρισμού και συλλογής απορριμμάτων. Παράλληλα, στην περίπτωση της Κωνσταντινούπολης, τα ίδια τα άτυπα στεγαστικά καταλύματα, εκμεταλλευόμενα τις νομοθετικές ρυθμίσεις, εισάγονται στην άτυπη αγορά ακινήτων και εμπορευματοποιούνται ως αγαθό. Τέλος, ακόμη και τα κράτη εμφανίζουν άτυπες διαδικασίες άσκησης πολιτικής, καθώς «δημόσιοι υπάλληλοι ασκούν εξουσία, με τρόπους που αντιβαίνουν τους επίσημους κανονισμούς και περιορίζουν τη δράση του δημόσιου και κρατικού τομέα» (Duminy, 2011:6). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα μια αύξηση στη σημασία των μη κρατικών μορφών οικονομικής ανάπτυξης και δημόσιας εξουσίας, συμπεριλαμβανομένων των τοπικών συνεταιρισμών, των πελατειακών δικτύων, των θρησκευτικών οργανώσεων και των παραδοσιακών, ντόπιων ηγεμόνων.

Επομένως, δε γινόμαστε μάρτυρες απλά της εξάπλωσης του άτυπου, οικονομικού τομέα, αλλά μιας συνεχιζόμενης, χωρικά εξαρτώμενης αναδιάρθρωσης των λειτουργιών της καθημερινότητας και των ανθρώπινων συναναστροφών. Οι άτυπες δραστηριότητες συνέβαλαν στην ενσωμάτωση μεγάλων ομάδων πληθυσμού, οι οποίοι μετανάστευσαν από την ύπαιθρο στην πόλη, σε αναζήτηση

στέγης και εργασίας. Επίσης, οι δραστηριότητες αυτές υποστήριξαν και ενίσχυσαν τη σύγχρονη αστικοποίηση, ανέπτυξαν τις παραγωγικές δομές και διαμόρφωσαν συνθήκες επιβίωσης για αυτές τις ομάδες πληθυσμού. Εδώ, πρέπει να τονιστεί ότι αυτή η εξέλιξη της άτυπης οικονομίας συμβαίνει στο περιθώριο της επίσημης πολιτικής. Όπως αναφέρουν οι Βαΐου, Μαντούβαλου και Μαυρίδου (1995:47), «οι εθνικές, αλλά και οι ευρωπαϊκές πολιτικές, ενώ γνωρίζουν τις διαδικασίες διάχυτης παραγωγής, θεωρούν αυτονόητη την ύπαρξη και διαιώνισή τους, καθώς ανακουφίζει από τις πιέσεις, που δημιουργεί η αύξηση της πραγματικής ανεργίας και η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος». Μια νομοθεσία πολύπλοκη και με κενά δημιουργεί τις κατάλληλες διόδους και επιτρέπει, έτσι, τη συνέχεια και συχνά αλληλοϋποστήριξη τυπικών και άτυπων δραστηριοτήτων. Γι'αυτό το λόγο, «οι άτυπες δραστηριότητες δεν είναι ακριβώς παράνομες και κυρίως δεν εντάσσονται στο χώρο της κοινωνικής ανομίας» (Βαΐου, Μαντούβαλου και Μαυρίδου, 1995:52).

Σύμφωνα με τους Βαΐου και Χατζημιχάλη (2003:35), η άτυπη οικονομία αποτελείται από κάποια κοινά στοιχεία, καθώς «περιλαμβάνει νόμιμες και/ή παράνομες δραστηριότητες και πρακτικές, που παρουσιάζουν διάφορα κοινά χαρακτηριστικά: α) παράγουν προϊόντα και υπηρεσίες για την αγορά, β) δεν καταγράφονται επίσημα (στο σύνολό τους ή εν μέρει), γ) απορροφούν χαμηλά αμειβόμενο εργατικό δυναμικό, συνήθως γυναίκες, μειονότητες, ξένους, δ) παρουσιάζουν γεωγραφική συγκέντρωση σε συγκεκριμένες περιοχές». Βέβαια, είναι κατανοητό, ότι όπως και με την άτυπη στέγαση, έτσι και η άτυπη οικονομία εμφανίζεται με ποικίλους, διαφορετικούς τρόπους, καθώς η γεωγραφική δυναμική των τοπικών αγορών εργασίας συνδέεται άμεσα με τη χωροθέτηση των παραγωγικών δραστηριοτήτων μέσα στην ίδια την πόλη. Γι'αυτό και οι παρεμβάσεις στο χώρο επηρεάζουν άμεσα την οργάνωση και επιβίωση τέτοιων πρακτικών. Όπως θα δούμε στην Κωνσταντινούπολη, τα διάφορα, αναπτυξιακά έργα και οι αστικές ανανεώσεις ολόκληρων περιοχών, στα πλαίσια του φιλελευθερισμού και του οράματος της παγκόσμιας πόλης, ενώ αρχικά προώθησαν την εμπορευματοποίηση των gecekondus και την εισαγωγή τους στην άτυπη αγορά, στη συνέχεια στράφηκαν προς τη δέσμευση της συγκεκριμένης γης, καταστρέφοντας ταυτόχρονα και τα τοπικά παραγωγικά και κοινωνικά δίκτυα.

10. Η εικόνα απεικονίζει τη σύνδεση μεταξύ των άτυπων πλανόδιων μικροπωλητών του Walworth Road του Λονδίνου και τις περιοχές του κόσμου, απ' όπου προέρχονται τα προϊόντα τους

02.5 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΙΚΕΣ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Το άτυπο, για να εξασφαλίσει την επιβίωσή του, όπως συνέβη και στην Κωνσταντινούπολη, είναι επινοητικό και ευέλικτο. Όπως προκύπτει και από την παραπάνω ανάλυση των κυρίαρχων μορφών του, χαρακτηρίζεται από το στρατηγικό και πολυμήχανο τρόπο αποίκησης του χώρου, αλλά και από τις «έξυπνες», οικονομικές δραστηριότητές του. Οι άτυποι χώροι της πόλης αποτελούν χώρο δοκιμών νέων ιδεών, αδέσμευτων από νόμους ή παραδόσεις. Παράλληλα, ανοίγουν νέες εναλλακτικές στον τρόπο παραγωγής του αστικού χώρου και προσφέρουν ασυνήθιστες λύσεις κατοίκησης σε κορεσμένες πληθυσμιακά περιοχές. Εκλαμβάνουν διαφορετικές, χωρικές ποιότητες, ανάλογα με τον τόπο, στον οποίο αναπτύσσονται και έχουν τη δυνατότητα να υποστηρίξουν διαφορετικές χρήσεις, λόγω της φυσικής τους ευελιξίας, που επιτρέπει την επέκταση και τη μετατροπή τους.

Επιπλέον, η έλλειψη του τυπικού δε συνεπάγεται την έλλειψη της οργάνωσης. Ανεξάρτητα από το αν ο χώρος ρυθμίζεται με την τήρηση νομικών κανόνων, οι κοινωνικο-χωρικές πρακτικές και τα ανθρώπινα καταλύματα πάντα υπόκεινται σε κάποιες αρχές. Οι άγραφοι κανόνες και οι κοινωνικές συμβάσεις αποδεικνύονται σε πολλές περιπτώσεις πολύ πιο αποτελεσματικές στην οργάνωση της συμπεριφοράς και στη διάταξη του χώρου, απ' ότι τα νομικά συστήματα. Υπό αυτή τη σκοπιά, οργανικές, άτυπες διατάξεις καταλυμάτων χαρακτηρίζονται από προσαρμοστικότητα: ανταποκρίνονται στις περιβαλλοντικές συνθήκες, οργανώνονται γύρω από συνήθη μοτίβα κίνησης και αναπαράγουν κοινωνικές πρακτικές αλληλεγγύης.

Όσον αφορά την άτυπη οικονομία, αναφέρθηκε ήδη, ότι αποτελεί τον πιο δυναμικό τομέα οικονομικής ανάπτυξης. Ένα μεγάλο μέρος των υλικών αναγκών των ανθρώπων στις πόλεις καλύπτεται μέσω των άτυπων και ατεκμηρίωτων δραστηριοτήτων της οικιακής εργασίας, της αυτο-παροχής και αμοιβαίας προσφοράς και του δανεισμού χρημάτων. Εδώ αναδεικνύεται πολύ έντονα η οικονομία της αυτοβοήθειας, η οποία εμφανίζεται συχνά μεταξύ ομάδων, που βιώνουν συστηματικές μορφές οικονομικού αποκλεισμού. Ο αυτοαπασχολούμενος τα βγάζει πέρα χωρίς πρόσβαση σε δικαιώματα κοινωνικής πρόνοιας, αξιόπιστες πιστώσεις, δικαιώματα σύνταξης, εργασιακή προστασία και άδεια εμπορίου, ακόμα και αν παρέχουν εργασία και εμπορεύονται αγαθά, ως μικροπωλητές, πλανόδιοι έμποροι ή κατ' οίκον εργαζόμενοι. Για την επιβίωση του χρησιμοποιεί συστήματα αμοιβαίων πιστώσεων, τα οποία όμως πολλές φορές οδηγούν και σε εμφάνιση μορφών εξαναγκασμού και αποκλεισμού, ακόμα και από αυτή τη λογική των μικροπιστώσεων. Εκτεθειμένα σε αυτήν την αρνητική πλευρά αυτής της οικονομίας, που ασκείται από τοκογλύφους, είναι συνήθως τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα, για τους οποίους οι άτυπες στρατηγικές δεν αποτελούν εναλλακτική, αλλά τη μόνη δίοδο.

Τέλος, εκτός από τις μικροπιστώσεις, οι οικονομικές στρατηγικές της αυτοβοήθειας συχνά βασίζονται σε κοινωνικά δίκτυα, για να έχουν πρόσβαση σε πηγές, όπως η πίστωση, η προστασία, το φυσικό κεφάλαιο και η εργασία. Εμφανίζεται έτσι

το κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί το σύνολο των μη οικονομικών πόρων, πραγματικών ή φανταστικών, που αποδίδονται σε άτομα, ομάδα ή σε ένα δίκτυο κοινωνικών σχέσεων και χαρακτηρίζονται από εμπιστοσύνη, αμοιβαιότητα και κοινά αποδεκτούς κανόνες συμπεριφοράς, που διευκολύνουν τη συνεργασία και τη συλλογική δράση των ανθρώπων, με στόχο το γενικό συμφέρον. Άρα, το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να εννοηθεί ως πόρος που έχει τη πηγή του στη συλλογική δράση και μπορεί να έχει αποτελέσματα σε ευρύτατη οικονομική και κοινωνική κλίμακα στα πλαίσια του φαινομένου του άτυπου. Το κοινωνικό κεφάλαιο δεν είναι η περιουσία μιας οργάνωσης, ή της αγοράς ή του κράτους, παρόλο που όλοι μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία του. Είναι μια διαδικασία «εκ των κάτω» και αφορά πολίτες, ίδιας ή διαφορετικής καταγωγής και κουλτούρας, που συνδέονται κοινωνικά και δημιουργούν δίκτυα και ενώσεις, που έχουν ως πρότυπο οργάνωσης τα εργατικά συνδικάτα. Η άτυπη κινητοποίηση του κοινωνικού κεφαλαίου επιτρέπει στους ανθρώπους την εύρεση εργασίας, την παραγωγή χώρου, το δανεισμό χρημάτων, την ασφάλεια και την απόκτηση αγαθών, με τρόπο που δε θα ήταν υπαρκτός, αν τα άτομα έπρεπε να στηριχθούν σε επίσημα δίκτυα, όπως τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, οι αγορές εργασίας και κατανάλωσης, η επίσημη ιδιωτική και δημόσια στέγαση και το σύστημα πρόνοιας.

02.6 ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΑΤΥΠΟ

Η συγκεκριμένη ενότητα έχει ως αντικείμενο την εξέταση του τρόπου, με τον οποίο το κράτος εμπλέκεται στην παραγωγή του άτυπου χώρου και των άτυπων δραστηριοτήτων. Όπως αναφέρθηκε, «το άτυπο αποτελεί μια μορφή αστικοποίησης», (Roy και Alsayyad, 2004, ό,α. στο Roy,2012:233) η οποία δεν περιορίζεται στους οριοθετημένους χώρους παραγκουπόλεων ή των «gated communities», αλλά αντίθετα είναι ένας τρόπος παραγωγής του χώρου, που συνδέει τις διαχωρισμένες γεωγραφίες των φτωχών και των πλουσίων. Για να το αντιληφθούμε, πρέπει να απαλλαγούμε από την ιδέα ότι το τυπικό και το άτυπο αναγκαστικά εμφανίζονται και ανήκουν σε διαφορετικά είδη αστικών χώρων. Το άτυπο δεν πρέπει να ορίζεται με βάση το τί δεν είναι τυπικό και σύμφωνο με τους νόμους. Κρίνεται ουσιαστική μια μετατόπιση από την εξέταση των τρόπων, με τους οποίους το άτυπο μπορεί να μετατραπεί σε τυπικό, στους τρόπους, που ασκείται η κυρίαρχη εξουσία, οι διάφορες χωρικές διαπραγματεύσεις της και οι πολιτικές τακτικές της. Είναι απαραίτητη η διερεύνηση της ανάμιξης του κράτους στη συνεχή μετατόπιση του κέντρου βάρους της σχέσης ανάμεσα στο τί είναι νόμιμο και τί παράνομο και στον τρόπο με τον οποίο το άτυπο χρησιμοποιείται ως εργαλείο συσσώρευσης εξουσίας.

Όπως προαναφέρθηκε, το άτυπο δε συναντάται μόνο ως φαινόμενο στους φτωχούς πληθυσμούς, αλλά στις μεσαίες τάξεις και ακόμα και στις ελίτ. Τέτοιες παρατηρήσεις διαμορφώνουν ένα σύνθετο συνεχές νομιμότητας και παρανομίας, όπου τα άτυπα στεγαστικά καταλύματα, διαμορφωμένα μέσω της κατάληψης γης, και η αυτοστέγαση, μπορούν να συνυπάρχουν μαζί με αναβαθμισμένες άτυπες,

χωρικές διαιρέσεις, διαμορφωμένες μέσα από την τυπική ιδιοκτησία και την παραβίαση των κανόνων χρήσεων γης. Και οι δυο αυτές περιπτώσεις είναι άτυπες, αλλά ενσωματώνουν πολύ διαφορετικές μορφές νομιμότητας. Ο διαχωρισμός εδώ δεν υπόκειται μεταξύ του τί είναι τυπικό και τί άτυπο. Η διαφοροποίηση βρίσκεται εντός του άτυπου.

Αντιλαμβανόμενοι το τυπικό και το άτυπο ως πρακτικές, μπορούμε να κατανοήσουμε ότι δεν αποτελούν προϋπάρχουσες γεωγραφίες στο χώρο, δηλαδή συγκεκριμένες περιοχές της πόλης, αλλά αντίθετα εμπλέκονται στην παραγωγή του χώρου. Με άλλα λόγια, αυτές οι πρακτικές δε λαμβάνουν απλά χώρα σε συγκεκριμένα μέρη, αλλά είναι παράγωγα του χώρου. Η γεωγραφία τους είναι θεμελιωδώς σχεσιακή. Η μεταβαλλόμενη αλλαγή μεταξύ τυπικού και άτυπου δε συμβαίνει σε δεδομένους χώρους, αλλά στην μετατόπιση των πρακτικών από μέρος σε μέρος. Το γεγονός αντίληψης του άτυπου, ως μια ομάδα πρακτικών αντί για έναν χωρικό σχηματισμό, προκαλεί την υποτιθέμενη «παρανομία» των παραγκουπόλεων, και τη θέτει απέναντι από τη φαινομενική «νομιμότητα» των επίσημων αστικών αναπτυξιακών έργων. Έτσι, λειτουργεί, σαν μια μορφή αστικής κριτικής, μέσω της οποίας ψάχνει να εκθέσει τα κρατικά πρότυπα και ισχυρισμούς για τα slums, καθώς και τις πελατειακές σχέσεις, που διευκολύνουν τον επονομαζόμενο επίσημο σχεδιασμό.

Ο Yiftachel (2008 ό.α στο Roy, 2012:235)κάνει λόγο «για μια διαστρωμάτωση του άτυπου σχετικά με τον καθορισμό του ποιες διαδικασίες μπορούν να 'συγχωρεθούν'-νομιμοποιηθούν και ποιες όχι». Αναφέρει ότι με αυτόν τον τρόπο, διαφοροποιεί το «άτυπο των ισχυρών» , που αποτελεί πρόσφορο έδαφος για την αυθαίρετη άσκηση χωρικού ελέγχου, από το «άτυπο των ανίσχυρων». Χρησιμοποιεί τον όρο «γκρίζοι χώροι» (gray spaces), για να περιγράψει τους χώρους, που βρίσκονται στο ενδιάμεσο μεταξύ του «λευκού» της νομιμότητας / ασφάλειας και του «μαύρου» της έξωσης / καταστροφής (Yiftachel 2008 ό.α στο Roy, 2012:235). Οι γκρίζοι χώροι επομένως, επεκτείνονται από ισχυρές επιχειρήσεις real-estate σε ακτήμονες και άστεγους «εισβολείς», ή αλλιώς εξαπλώνονται μεταξύ των δυναμικών του «λευκού» και του «μαύρου». Το πρώτο συνδέεται με την τάση του συστήματος να «ξεπλένει» αυτούς τους γκρίζους χώρους, που έχουν δημιουργηθεί «εκ των άνω» από ισχυρούς ή ευνοϊκούς όρους. Το δεύτερο υποδηλώνει τη διαδικασία επίλυσης του προβλήματος των περιθωριοποιημένων χώρων, μέσω της καταστροφής, εκδίωξης ή εξάλειψης τους. Η κρατική εξουσία επισημοποιεί ή ποινικοποιεί διαφορετικές, χωρικές διαμορφώσεις, μετατρέποντας το γκρι των χώρων σε λευκό ή μαύρο. Το «γκριζάρισμα», αυτό, των χώρων αποδεικνύει την ευελιξία της, καθώς η διαδικασία διαχωρισμού μεταξύ τυπικού και άτυπου, χρησιμοποιείται ως κρατικό εργαλείο παρεμβάσεων.

Επιπλέον, το άτυπο συλλαμβάνεται και ως διαπραγματεύσιμη αξία. Οι διακρίσεις μεταξύ τυπικού και άτυπου προκύπτουν στην πράξη. Αν το τυπικό λειτουργεί μέσω του καθορισμού της αξίας, συμπεριλαμβανομένου της χαρτογράφησης της χωρικής αξίας, τότε το άτυπο λειτουργεί μέσω της συνεχούς διαπραγμάτευσης της αξίας αυτής. Η διαπραγμάτευση αυτή, λειτουργεί μέσω της μεταβαλλόμενης κατάταξης του ίδιου του άτυπου. Έτσι, το άτυπο απεικονίζεται ως μια κατάσταση απελευθέρωσης από τον κυβερνητικό έλεγχο, η οποία διατηρείται χάρη στη διαπραγματεύσιμη αξία της. Η πολιτική, οικονομική και νόμιμη ελίτ μπορεί να χρησιμοποιήσει ή αγνοήσει το νόμο, ενεργοποιώντας εμμέσως την παραβίαση

σχεδιαστικών ή κατασκευαστικών ελέγχων, με στόχο να επιτρέψει νέα αναπτυξιακά έργα. Έχει την εξουσία (κατα)χρήσης του νόμου, με τέτοιους τρόπους , ώστε να «διακηρύξει ιδιοκτησίες ακινήτων, ζώνες εξαιρέσεων και απομονωμένες περιοχές υψηλής αξίας» (Roy 2009 ό.α. στο Mcfarlane, 2012:93). Το κράτος λοιπόν, χρησιμοποιεί το άτυπο ως ένα εργαλείο συσσώρευσης κεφαλαίου και εξουσίας, ώστε να επιτρέψει μια συγκεκριμένη μορφή ελιτίστικης, αστικής ανάπτυξης. Ο ίδιος ο νόμος καθίσταται αορίστου χρόνου και υπόκειται σε πολλαπλές ερμηνείες και συμφέροντα. Έτσι, το άτυπο, υπό αυτήν την προοπτική, «δε βρίσκεται εκτός του σχεδιασμού, αλλά αντίθετα αποκτά κεντρική θέση στο καθεστώς αστικού σχεδιασμού» (Roy 2009 ό.α. στο Mcfarlane, 2012:93). Αυτός είναι, που εγγράφει το άτυπο χαρακτηρίζοντας ορισμένες δραστηριότητες ως επιτρεπτές και άλλες ως ανεπίτρεπτες, κατεδαφίζοντας άτυπα καταλύματα (slums) των χαμηλότερων κοινωνικά στρωμάτων, ενώ ταυτόχρονα χορηγεί νομικό καθεστώς σε αντιστοίχως παράνομα οικιστικά, προαστιακά συγκροτήματα κατοικιών (gated communities).

Η συγκρότηση του άτυπου ως κρατικού εργαλείου διαφέρει από πόλη σε πόλη. Παρ'όλα αυτά, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι πορεύεται με τις επιταγές της παγκοσμιοποίησης, του καπιταλιστικού συστήματος και των νεοφιλελεύθερων τάσεων. Όπως αναφέρει η Mcfarlane (2012:103), «οι αντιλήψεις περί τυπικού και άτυπου σπάνια είναι ουδέτερες και αντανακλούν συνήθως τις επικρατούσες κρατικές πολιτικές και διαμάχες σχετικά με το είδος του αστικού χώρου, που πρέπει να εκτιμηθεί, προωθηθεί, αποφευχθεί ή αφαιρεθεί». Όσον αφορά το παράδειγμα μας, και εδώ διακρίνεται μια μεταβολή της κρατικής αντίληψης, με το πέρασμα των χρόνων, για συγκεκριμένες ποιότητες αστικών χώρων, μια μεταβολή, η οποία μετατοπίζεται από το λευκό στο μαύρο και αντίστροφα. Οι άτυπες στεγαστικές πρακτικές των φτωχότερων στρωμάτων (gecekondus) επιβίωναν και αναπτύσσονταν για χρόνια, λόγω της στάσης της κρατικής εξουσίας, η οποία χορηγούσε επαναλαμβανόμενες αμνηστίες και τίτλους ιδιοκτησίας των οικημάτων. Στη συνέχεια, όμως, στην πορεία για την μετατροπή της σε παγκόσμια πόλη, τα άτυπα αυτά καταλύματα μπήκαν στη «δημόσια» ατζέντα, κρίθηκαν παράνομα και επικίνδυνα, και αποφασίστηκε η εκδίωξη τους. Παράλληλα, τέθηκε ως στόχος η βελτίωση της αισθητικής και οικονομικής δύναμης του κέντρου της πόλης, οδηγώντας σε πληθώρα έργων αστικής ανανέωσης, αποτέλεσμα επίσημων δημόσιων-ιδιωτικών συνεργασιών, τα οποία απέκλεισαν συγκεκριμένες ομάδες και τις εκτόπισαν σε απομακρυσμένα προάστια. Επομένως, έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον αυτή η μεταβαλλόμενη μετατόπιση μεταξύ νόμιμου και παράνομου, τυπικού και άτυπου, επιτρεπτού και ανεπίτρεπτου, την οποία θα προσεγγίσουμε αναλυτικά στο δεύτερο μέρος.

02.7 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΟΥ ΑΤΥΠΟΥ

Η μελέτη των πόλεων χαρακτηρίζεται από το εξής παράδοξο: το μεγαλύτερο μέρος της αστικής ανάπτυξης συμβαίνει στον αναπτυσσόμενο κόσμο, ενώ οι περισσότερες θεωρίες για το πώς λειτουργεί η πόλη προέρχονται από τις ανεπτυγμένες πόλεις. Οι σχεδιαστικές πρακτικές συνεχώς αναπαράγονται από μια πόλη σε μια άλλη και αντιγράφονται, ξεπερνώντας τα σύνορα του τόπου, που δημιουργήθηκαν. Όπως τονίζει η Robinson (2002), το πεδίο των αστικών μελετών αποτελείται από ένα δίπολο: οι παγκόσμιες πόλεις έναντι των megacities. Οι παγκόσμιες πόλεις συλλαμβάνονται «ως κόμβοι του παγκόσμιου συστήματος, ως πόλεις-μοντέλα για τον υπόλοιπο κόσμο» (Robinson, 2002:547-548). Αντίθετα, οι megacities, που συνήθως βρίσκονται στο Νότο, συλλαμβάνονται στα πλαίσια μιας κρίσης. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, θα επιχειρήσουμε μια ανασκόπηση των δυο κυρίαρχων προσεγγίσεων, οι οποίες βασίζονται σε αυτό το δίπολο μελέτης της πόλης. Οι προσεγγίσεις αυτές, οι οποίες έχουν εφαρμοστεί στο παρελθόν και σε άλλες περιοχές, που χαρακτηρίζονταν από άτυπες διαδικασίες, και επιδίωκαν τη χωρική τους αναδιάρθρωση, επηρέασαν και τις πολιτικές της Κωνσταντινούπολης, από τη στιγμή, που το άτυπο εντάχθηκε στην πολιτική ατζέντα.

Μέχρι πρόσφατα, στα πλαίσια αυτής της λογικής, η πλειοψηφία των ερευνητών, που ασχολούνται με τον αστικό χώρο, αντιμετώπιζε το άτυπο, ως ένα φαινόμενο, που πρέπει να μετατραπεί σε τυπικό. Στους πολιτικούς κύκλους υπήρξαν δύο ευρείς προσεγγίσεις για την αντιμετώπιση του άτυπου, οι οποίες εστίαζαν στις παραγκουπόλεις, προσεγγίζοντας τις ως πρόβλημα (slum problem). Η παλαιότερη προσέγγιση, η εκκαθάριση των παραγκουπόλεων, έχει υιοθετηθεί σε αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες από τα μέσα του εικοστού αιώνα. Αυτό συνεπάγεται την πλήρη εξάλειψη της υφιστάμενης γειτονιάς-παραγκούπολης, και συχνά συμπληρώνεται από ένα πρόγραμμα επανεγκατάστασης σε δημόσια στέγαση. Οι πολιτικές εκκαθάρισης των παραγκουπόλεων και οι μοντερνιστικές αρχές σχεδιασμού, που τις στηρίζουν έχουν ευρέως επικριθεί για τον χωρικό ντετερμινισμό τους και την αδιαφορία τους, τόσο για τις ανάγκες και τις προτεραιότητες της κοινωνίας όσο και για την αδιαφορία προς την εγγενή πολυπλοκότητα της αστικής ζωής.

Μια δεύτερη προσέγγιση, η οποία εμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970, ήταν μια μερική απάντηση σε αυτές τις επικρίσεις. Εστιάζει «στην προοδευτική ανάπτυξη, η οποία χαρακτηρίζεται από την σταδιακή ανάπτυξη της κατοικίας μέσα από τα διαφορετικά στάδια της οικοδόμησης, όπως το επιτρέπουν οι πόροι των κατοίκων» (Turner 1967 ό.α. στο Karaman, 2010:83). Σε αντίθεση με τις επίσημες πολιτικές στέγασης, που τείνουν να επιβάλλουν ένα συγκεκριμένο πρότυπο ανάπτυξης, ικανοποιώντας ελάχιστα σύγχρονα πρότυπα, η προοδευτική ανάπτυξη επιτρέπει στους κατοίκους-κατασκευαστές, να λαμβάνουν αποφάσεις για βελτιώσεις, σύμφωνα με τις ανάγκες τους και τους διαθέσιμους πόρους. Αυτό επιτρέπει την ανάπτυξη του οικισμού σε πλήρη αρμονία με το ρυθμό της οικονομικής και κοινωνικής αλλαγής, αντί να περιορίζεται από τις κατευθύνσεις ενός κεντρικού σχεδιασμού.

Με βάση αυτήν την προσέγγιση, η Παγκόσμια Τράπεζα ξεκίνησε να προωθεί τη στρατηγική της νομιμοποίησης της κατοχής, δηλαδή τη παροχή νομικών τίτλων σε άτυπους και παράνομους αστικούς οικισμούς, ως μέρος μιας μεγάλης κλίμακας στρατηγική ανάπτυξης των αστικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, η UN-HABITAT δημοσίευσε σειρά εγγράφων που υποστηρίζουν την νομιμοποίηση της μονιμότητας, ως αποτέλεσμα του διεθνούς συνεδρίου στην Κωνσταντινούπολη (Istanbul Declaration on Human Settlements 1996, n.d.) Όπως αναφέρει η Rakowksi (1994 ό.α στο Alsayyad, 2004: 11), «οι συγκεκριμένες αυτές προσεγγίσεις στο άτυπο περιλαμβάνουν νεοφιλελεύθερες απόψεις και τονίζουν την νόμιμη και γραφειοκρατική θέση του κράτους, υπογραμμίζοντας τις έντονες διακρίσεις μεταξύ τυπικών και άτυπων οικονομιών». Βασίζονται σε οικονομικά μοντέλα, που σχετίζονται με την αποτελεσματικότητα και την ορθολογική διαδικασία, καθώς και σε κοινωνικές αντιλήψεις. Η εστίαση έγινε σε επιχειρηματικούς και θεσμικούς περιορισμούς, που κάνουν το άτυπο μια ορθολογιστική, οικονομική στρατηγική, με στόχο τη δημιουργία εισοδήματος και την εξοικονόμηση δαπανών. Οι υποστηρικτές αυτής της προσέγγισης τονίζουν τη σημασία των μικροεπιχειρήσεων και αναζητούν τον τρόπο, που «μορφές παραγωγής, παραγωγικές μονάδες, τεχνολογίες και εργαζόμενοι» ενσωματώνονται στις τοπικές, εθνικές και διεθνείς οικονομίες.

Στη λογική αυτή εντάσσεται και ο Hernando de Soto. Στο βιβλίο του «Το μυστήριο του κεφαλαίου» (Soto 2000 ό.α. στο Karaman, 2010:84), ο de Soto καταθέτει το αμφιλεγόμενο επιχείρημα, ότι «οι φτωχοί που ζουν σε ανεπίσημους οικισμούς και βγάζουν τα προς το ζην μέσω ανεπίσημων διαύλων, είναι στην πραγματικότητα πλούσιοι». Ωστόσο, η ευημερία τους είναι αόρατη, μόνο και μόνο επειδή δεν είναι σε θέση να χρησιμοποιήσουν τον πλούτο τους για την δημιουργία κεφαλαίου. Η προφανής λύση, όπως ο ίδιος υποστηρίζει, είναι η επισημοποίηση των άτυπων δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και με τον τρόπο αυτό θα εξασφαλιστεί η ενσωμάτωση του ατεκμηρίωτου πλούτου στους κύκλους της επίσημης οικονομίας. Προτείνει λοιπόν, τη δημιουργία «ρευστού κεφαλαίου» από το «νεκρό κεφάλαιο» των περιοχών. Αυτό το φιλελεύθερο πλαίσιο βασίζεται στη μείωση του ρόλου της κυβέρνησης και στην εστίαση της ενέργειας του κράτους στο νόμο και στην τάξη, στην άμυνα, στην παροχή χρημάτων, υποδομών και στην προστασία της ιδιωτικής περιουσίας, ώστε να απελευθερωθεί η εξουσία των δυνάμεων της αγοράς, για την επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης.

Η στρατηγική της νομιμοποίησης έχει επικριθεί ευρέως για την αποτυχία της, να αντιληφθεί την υπαρκτή πολυπλοκότητα της κατοχής και των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, να λάβει υπόψη της την αντίληψη των κατοίκων για την ασφάλεια των καταλυμάτων τους (tenure security), καθώς και τον κίνδυνο της επιδείνωσης των χωρικών ανισοτήτων. Επιπλέον, δε λαμβάνει υπόψη «το εύρος των συστημάτων κατοχής γης, που συνυπάρχουν μέσα στην πόλη όσο αφορά όχι μόνο τη χωρική τους διάσταση, αλλά και τη νομική τους κατάσταση» (Karaman, 2012:85). Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση, όπου διαφορετικά άτομα διεκδικούν το ίδιο κομμάτι γης, αλλά και το φαινόμενο, που συναντάται στην Κωνσταντινούπολη, όπου έχει δοθεί από την κρατική εξουσία τίτλος ιδιοκτησίας του καταλύματος, ενώ η γη παραμένει στα χέρια του κράτους.

Όσον αφορά την Κωνσταντινούπολη, οι στρατηγικές, που ακολουθήθηκαν, εστιάζουν στην εκκαθάριση των άτυπων περιοχών gecekondus, με στόχο τη

δέσμευση της υφιστάμενης γης και την οικονομική της εκμετάλλευση, μέσα από σχέδια αστικών αναπλάσεων. Με την παρέμβαση της κυρίαρχης εξουσίας, το άτυπο στοχοποιείται και τα προνομιούχα κομμάτια της πόλης ιδιωτικοποιούνται, αποφέροντας κέρδος, τόσο στο κράτος όσο και στις ιδιωτικές κατασκευαστικές και επενδυτικές επιχειρήσεις. Το δεύτερο μέρος θα επιχειρήσει την αναλυτική περιγραφή όλων αυτών των διαδικασιών, που ακολουθήθηκαν, τις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις καθώς και τα αποτελέσματα, που επιφέρουν στη χωρική διάρθρωση της πόλης.

[03 ΤΟ ΑΤΥΠΟ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ]

1923

ίδρυση Τουρκικής Δημοκρατίας

η Άγκυρα ως πρωτεύουσα

«ετατισμός»

σχεδιασμός του νέου μητροπολιτικού σχεδίου από τον Prost

αστικοποίηση μέσω μετανάστευσης
πληθυσμός:1 εκατομμύριο

1950

πρώτη εμφάνιση gecekondu

εκβιομηχάνιση μέσω αγροτικών μεταρρυθμίσεων

πρώτος νόμος αμνηστίας No.775

εμφάνιση άτυπης αγοράς στέγασης: οι ιδιοκτήτες νοικιάζουν και πωλούν σε νεόφερτους μετανάστες

πρώτη γέφυρα Βοσπόρου

επέκταση ανάπτυξης προς ασιαστική πλευρά

1980

πληθυσμός:5 εκατομμύρια

εμπορευματοποίηση των gecekondus/ εμφάνιση apartkondu

στροφή στη μεταφορντική εποχή/ νεοφιλελευθερισμός

νέοι νόμοι αμνηστίας

δεύτερη γέφυρα Βοσπόρου

1990

πληθυσμός:7 εκατομμύρια

ανάδειξη της πόλης σε περιφερειακή δύναμη

2000

ανάληψη εξουσίας από ΑΚΡ

όραμα της παγκόσμιας πόλης

ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας μέσω «αστικής αναγέννησης»

ενδυνάμωση του TOKI

Νόμος Αστικού Μετασχηματισμού No.5366

αναδιάρθρωση των περιοχών gecekondus

αρχιτεκτονικά έργα μεγάλης εμβέλειας

τρίτη γέφυρα Βοσπόρου/ τρίτο αεροδρόμιο

03.1 ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑΣ

Περνώντας σε αυτό το σημείο στο παράδειγμα της Κωνσταντινούπολης, θεωρείται απαραίτητη μια περιγραφή της κατάστασης που επικρατούσε, την περίοδο ακριβώς πριν την εμφάνιση των άτυπων διαδικασιών παραγωγής του χώρου. Με την εξέταση της εικόνας της πόλης μετά το τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και των κατευθύνσεων της κυβερνητικής εξουσίας την περίοδο αυτή, αναδεικνύονται οι λόγοι, για τους οποίους το άτυπο πρωτοεμφανίστηκε τη δεκαετία του '50.

Με το τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Κωνσταντινούπολη χάνει τη θέση της ως πρωτεύουσα. Η Τουρκική Δημοκρατία το 1923 μεταφέρει την κυβέρνηση στην Άγκυρα και ονομάζει την Κωνσταντινούπολη επισήμως Ιστανμπούλ. Το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα επιφέρει πολλές αλλαγές στη διάρθρωση της πόλης, καθώς χαρακτηρίζεται από μια έλλειψη οικονομικών, πολιτικών και διοικητικών πόρων. Το φαινόμενο αυτό ενισχύεται από τη δημογραφική ανασφάλεια που επικρατεί, λόγω της αποχώρησης των μη μουσουλμανικών πληθυσμών από την πόλη το 1923, στα πλαίσια της ανταλλαγής πληθυσμών που υπαγόρευσε η συνθήκη της Λωζάννης. Αυτά τα χαρακτηριστικά οδηγούν σε προβλήματα συρρίκνωσης της πόλης μέχρι τη δεκαετία του 1940, μια κατάσταση η οποία έρχεται σε αντίθεση με το δυναμισμό που εκπέμπει εκείνη την εποχή η Άγκυρα.

Τη δεκαετία του 1930, ο Mustafa Kemal Ataturk, ιδρυτής της Τουρκικής Δημοκρατίας, εστίασε στην αναμόρφωση και στον εκσυγχρονισμό της χώρας, πραγματοποιώντας ριζοσπαστικές αλλαγές. Σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης των οικονομικών προβλημάτων που προέκυψαν από την παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 και ενίσχυσης του ιδιωτικού κεφαλαίου, θεσμοθετεί μια πολιτική τακτική που αναφέρεται ως «ετατισμός» (Gold, 1989). Η τακτική αυτή στηρίζεται στην παρέμβαση του κράτους στον τομέα της οικονομίας, με στόχο την επιτάχυνση της εκβιομηχάνισης και τη δημιουργία δημόσιων επιχειρήσεων. Προσπαθεί να ισοσταθμίσει την απουσία μια οργανωμένης εγχώριας επιχειρησιακής τάξης, η οποία θα ηγούνταν της αναπτυξιακής ιδιοκτησίας και αναφέρεται ως ο ενδιάμεσος δρόμος μεταξύ καπιταλισμού και σοσιαλισμού (Role of the Turkish Government in the Economy, 1995). Παράλληλα, ο Ataturk επιδίωξε τη αναβάθμιση του ρόλου της Κωνσταντινούπολης στο πλαίσιο του εξευρωπαϊσμού που έθεσε για ολόκληρη την Τουρκία. Η αποχώρηση των ελληνικών και εβραϊκών πληθυσμών και οι γενικότερες ανακατατάξεις στη σύνθεση του πληθυσμού σε ιστορικές περιοχές του κέντρου, λόγω των εκτεταμένων πυρκαγιών, οδήγησαν σε εγκατάλειψη μεγάλου κτιριακού αποθέματος. Οι ανώτερες οικονομικά τάξεις μετακινούνταν προς τα προάστια της πόλης, κυρίως στη βόρεια ευρωπαϊκή ή στα ασιατικά παράλια του Μαρμαρά, έχοντας ως αποτέλεσμα τη χωρική επέκταση της πόλης προς την περιφέρεια, παρά την πληθυσμιακή μείωση της. Επιπλέον, η αστική οικονομία βασίζεται τη δεκαετία του '40 σε ένα πλήθος από μικρο-παράγοντες, οικογενειακές επιχειρήσεις και βιοτεχνίες.

Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας αλλαγής της γενικότερης κατάστασης και στήριξης της εκβιομηχάνισης, αποφασίστηκε η επανεξέταση του πολεοδομικού σχεδιασμού της Κωνσταντινούπολης, καλώντας το 1937 το Γάλλο αρχιτέκτονα και

πολεοδόμο Léon-Henri Prost, υπεύθυνο και για το Περιφερειακό Σχέδιο του Παρισιού. Στόχος ήταν να δημιουργηθούν οι υποδομές, τις οποίες χρειάζεται μια μοντέρνα πόλη και οι οποίες θα στηρίξουν την οικονομική ανάπτυξη που θα επέλθει. Ο Prost οραματίστηκε μια μοντέρνα πόλη, που θα ανταποκρίνεται στον ευρωπαϊκό τρόπο ζωής, θα ικανοποιεί τις συνθήκες υγιεινής και θα περιλαμβάνει υποδομές μεταφορικών δικτύων. Σχεδιάζει μια πόλη με μεγάλες λεωφόρους, πάρκα και μνημειώδεις πλατείες, με τη βιομηχανία εγκατεστημένη γύρω από τον Κεράτιο Κόλπο. Παράλληλα, επιδιώκει να διατηρήσει τα εναπομείναντα σημαντικά ιστορικά μνημεία της πόλης και να τα καταστήσει προσβάσιμα στο κοινό. Ωστόσο, το μητροπολιτικό σχέδιο του Prost για την Κωνσταντινούπολη ήταν «ιδιαιτέρως παρεμβατικό και μοντέρνο, χωρίς να λαμβάνει υπόψη του συνολικά το ιστορικό φορτίο της πόλης, αλλά και χωρίς να θέτει τις βάσεις για την επικείμενη εισροή πληθυσμών, λόγω της βιομηχανικής ανάπτυξης» (Bilsel, 2004:8), όπως θα φανεί χαρακτηριστικά στην επόμενη ενότητα.

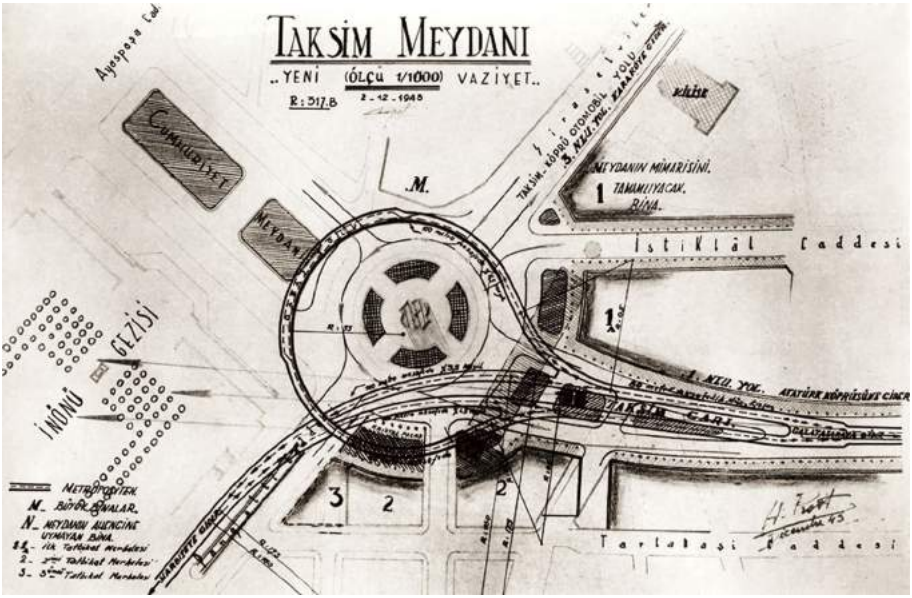

12. Ο σχεδιασμός της πλατείας Ταξίμ, σύμφωνα με το πολεοδομικό σχέδιο του Prost

13. Άποψη της πόλης το 1925

03.2 | 1950-1980

α. Η εμφάνιση των gecekondus στο πλαίσιο της εκβιομηχάνισης και αστικοποίησης

Με το πέρασμα στη δεκαετία του 1950 και με την αξιοποίηση των βάσεων που τέθηκαν, η πόλη ανέκτησε την πρωτοκαθεδρία της από την Άγκυρα σε εθνική κλίμακα, παραμένοντας όμως «επαρχιακή» σε σχέση με τη παγκόσμια προοπτική. Αποδεχόμενη ένα πολυκομματικό καθεστώς, ξεκίνησε η εφαρμογή μιας περαιτέρω διαδικασίας εκσυγχρονισμού με λαϊκιστικές τάσεις. Η μετάβαση από την παραδοσιακή γεωργία στη μαζική γεωργική παραγωγή σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, λόγω της μηχανοποίησης αλλά και της αγροτικής μεταρρύθμισης, επιτάχυνε την αποσύνθεση μιας μεγάλης αγροτικής τάξης. Το έτος 1955 αντιπροσωπεύει μια σημαντική καμπή, καθώς υπό την εκλογή της νέας ηγεσίας επιταχύνεται η ανάπτυξη μεγάλων έργων και πολεοδομικών επιχειρήσεων στα προάστια. Σε συνδυασμό με τις εκτεταμένες επενδύσεις στη βιομηχανία και στις υπηρεσίες δημιουργήθηκαν πολλές ευκαιρίες απασχόλησης για τη μεγάλη πρώην αγροτική τάξη, αλλά και για τον μεγάλο αριθμό μεταναστών από την επαρχία. Αυτές οι θέσεις εργασίας απαιτούσαν χαμηλό επίπεδο δεξιοτήτων και φτηνό εργατικό δυναμικό. Έτσι, εμφανίζεται το φαινόμενο της ταχείας αστικοποίησης, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή μεταμόρφωση της Κωνσταντινούπολης σε μια mega-city. Ο πληθυσμός της μεταβάλλεται τις προσεχείς δεκαετίες από ένα εκατομμύριο το 1950 σε πέντε εκατομμύρια το 1980, αλλάζοντας ριζικά τη χωρική διάρθρωση της πόλης και τις δημογραφικές ισορροπίες, μετακινώντας το κέντρο βάρους προς τα προάστια.

Εμφανίζεται λοιπόν, για πρώτη φορά το 1950 ως επιτακτική η ανάγκη της στέγασης αυτών των πληθυσμών, που συνέρρεαν από την επαρχία για την αναζήτηση εργασίας. Οι αρχές, επιλέγοντας την διάθεση των οικονομικών πόρων στη διαδικασία βιομηχανοποίησης της πόλης, δεν έλαβαν υπόψη τους την πρόβλεψη ενός σχεδιασμένου κρατικού προγράμματος στέγασης. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εμφανίστηκε το άτυπο, ως ένας τρόπος αντιμετώπισης των μετασχηματισμών, που υφίσταντο η πόλη. Οι πληθυσμοί, που εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη και εργάζονταν στις βιομηχανικές μονάδες για την επίλυση των στεγαστικών τους αναγκών, οδηγήθηκαν στην κατασκευή άτυπων καταλυμάτων. Τα καταλύματα αυτά, όπως προαναφέρθηκε, ονομάζονται gecekondus, που κυριολεκτικά σημαίνει «χτισμένο εν μια νυκτί», και καταλαμβάνουν τη διαθέσιμη δημόσια γη στο κέντρο της πόλης και τις περιφέρειες των βιομηχανικών περιοχών. Οι μελετητές χαρακτηρίζουν «τα gecekondus, που εμφανίστηκαν αυτήν την πρώτη περίοδο, ως παγιωμένα gecekondus-frozen gecekondus» (Yildirim, 2009:4), όρος που χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει κάποιου είδους μαζικής κλίμακας αυθόρμητη δράση, με στόχο τη διαχείριση του ζητήματος της στέγασης. Παράλληλα, ενσωματώνει και τονίζει τα αρχικά χαρακτηριστικά του φαινομένου, όπως το ότι αποτελεί τρόπο επιβίωσης, καθώς και άμεσο αποτέλεσμα της αστικοποίησης της πόλης. Τα gecekondus αποτελούν καταλύματα, συνήθως ισόγεια, με κήπο για προσωπική χρήση, χτισμένα από τους ίδιους τους ιδιοκτήτες τους με όποια μέσα

διέθεταν. Οι οικισμοί τους αναπτύσσονται οριζόντια και εξελίσσονται αυτοσχέδια ανάλογα με τις ανάγκες των κατοίκων. Χαρακτηριστικό αποτελεί η απουσία χαράξεων και πρόβλεψης για δημόσιους χώρους, πρέπει όμως να τονιστεί ότι διακρίνονται για την πολυμορφία τους και την προσαρμοστικότητά τους στις συνθήκες του περιβάλλοντος, για την ανακύκλωση των υλικών κατασκευής για την κάλυψη των αναγκών τους και για τον τρόπο που εντάσσουν την κατοικία στο χώρο. Η κατασκευή και η δομή των κατοικιών ήταν συχνά συνδεδεμένη με τις παραδόσεις της Ανατολίας, απ' όπου οι περισσότεροι κάτοικοι προέρχονταν. Οι οικισμοί βρισκόντουσαν σε κοντινή απόσταση με τις βιομηχανικές περιοχές, κυρίως στους λόφους, που τις περιτριγύριζαν, όπως οι Dolapdere, Kağithane και Alibeyköy, ή δυτικά των τειχών της παλιάς πόλης, μεταξύ των βιομηχανικών ζωνών της θάλασσας του Μαρμαρά. Τα ονόματα των αρχικών οικισμών συχνά τελείωναν με την λέξη «-tepe» (Esen, 2009 ό.α στο Burdett και Nowak,2009:49), που σημαίνει λόφος, για να δηλώσουν τη θέση τους στις απότομες πλαγιές των κοιλάδων γύρω από τις νέες αυτές βιομηχανικές ζώνες της πόλης. Εκτός όμως από την περιφέρεια, εγκαθίστανται και στα κενά του αστικού ιστού, όπως ακάλυπτοι χώροι, αλλά και στο ιστορικό κτιριακό απόθεμα. Οι κάτοικοι τους, μέσω αυτών των άτυπων πρακτικών, ξέφυγαν από την απαλλοτρίωση και την οικονομική «απέλαση», που συμβαίνει συχνά σε περιόδους έντονης αστικοποίησης. Έγιναν αστοί και ζωτικό κομμάτι της πόλης, κατασκευάζοντας γειτονιές που ήταν τόσο αγροτικές όσο και αστικές.

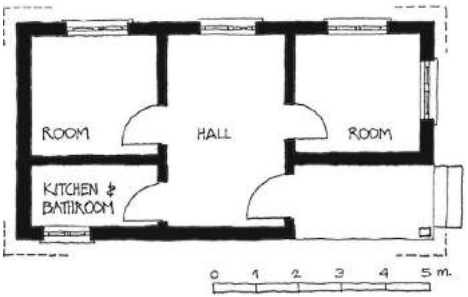

14. Τυπική κάτοψη ενός gecekondu

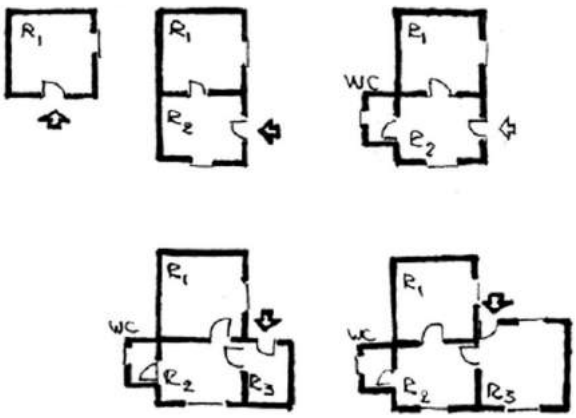

15. Χαρακτηριστική διαδικασία εξέλιξης ενός gecekondu

16. Αεροφωτογραφία ενός τυπικού οικισμού gecekondu τη δεκαετία του 1960

17. Γειτονιές gecekondus της δεκαετίας 1960

Την πρώτη αυτή περίοδο, τα gecekondus αποτελούσαν κυρίως θύλακες φτώχειας, με ομογενοποιημένες, όμως, κοινωνικές δομές, που παρείχαν δίκτυα αλληλεγγύης και χαρακτηρίζονταν από επινοητικότητα. Οι μετανάστες εργάζονταν συλλογικά για τον εντοπισμό της γης, με στόχο τη δημιουργία ενός χωρικού περιβάλλοντος, το οποίο θα αποτελούσε την κατοικία τους. Η διαδικασία αυτή, αποτελούσε ένα είδος μηχανισμού επιβίωσης, ο οποίος αντιστάθμιζε την έλλειψη επίσημων κοινωνικών προγραμμάτων. Είναι σαφές ότι αυτή η ιδέα της κοινότητας που εργάζεται μαζί για να κατασκευάσει έναν οικισμό είναι απολύτως αναγκαία για την ύπαρξη των gecekondus και την μετέπειτα επιβίωσή τους. Τα ισχυρά κοινωνικά δίκτυα ελάττωναν το βάρος της έλλειψης στήριξης των αρχών και λειτουργούσαν ως κοινωνικό δίχτυ ασφαλείας για την αποτροπή του φαινομένου αποξένωσης των νεόφερτων σε αυτό το αφιλόξενο περιβάλλον εκσυγχρονισμού. Οι κάτοικοι των gecekondus δεν είχαν ιδιαίτερη πίστη στο νόμο. Αντίθετα, επέλεξαν να εξαρτώνται από αυτές τις στρατηγικές πρακτικές επιβίωσης, τις κοινωνικές σχέσεις και την πίστη ότι αποτελούν τμήμα του έθνους. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται ότι τοποθετούσαν στο εξωτερικό των σπιτιών τους τη Τουρκική σημαία, ως σύμβολο του έθνους, για να τα προστατέψουν από την κατεδάφιση. Ακόμα και όταν λάμβαναν χώρα συγκρούσεις με τις αρχές, νέα σπίτια συχνά ανακατασκευάζονταν σε γειτονική γη. Παράλληλα, οι κάτοικοι οργάνωναν τις κοινότητές τους και τα δικά τους οικονομικά δίκτυα, σε μια προσπάθεια να μειώσουν το κόστος της αστικής ζωής. Έτσι, αναλάμβαναν και διεκπεραίωναν την κατασκευή, τη μεταφορά και τη διανομή των καταναλωτικών αγαθών αλλά και των οικοδομικών υλικών, και μερικές φορές ακόμη και τις αναγκαίες υποδομές για παροχή νερού και ηλεκτρισμού για τα νοικοκυριά τους (Esen, 2007). Επίσης, ένα άτυπο δίκτυο μεταφορών, το dolmus ή minibus (Korkmaz κ.ά., 2009), σταδιακά αναδείχθηκε για να διευκολύνει τις μετακινήσεις μεταξύ των εργασιακών χώρων και των gecekondus.

Η διαφοροποίηση μεταξύ των επίσημων και των ανεπίσημων γεωγραφιών ενίσχυσε το διαχωρισμό με βάση τις ταξικές διαφορές. Υπήρχε όμως ένα είδος σιωπηλής συμφωνίας μεταξύ των κατοίκων της Κωνσταντινούπολης, των νεόφερτων μεταναστών και των αρχών, καθώς σχεδόν όλα τα τμήματα της κοινωνίας επωφελήθηκαν από την γενναιοδωρία των άτυπων μηχανισμών. Επομένως, η κατάληψη γης ως πρακτική, αν και παράνομη, παγιώθηκε, καθώς επέτρεψε στην κυβέρνηση να μεταφέρει το κόστος και τα πολιτικά εμπόδια της αστικοποίησης στους ίδιους τους μετανάστες. Η πρακτικότητά και η επιμονή τους, αλλά και η συνειδητοποίηση του ότι ζουν στο περιθώριο, τους έκανε ένα υπάκουο εργατικό δυναμικό, και συχνά οι ανώτερες τάξεις εκμεταλλεύθηκαν την ανασφαλή ύπαρξή τους. Χαρακτηριστικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός, ότι με την ύπαρξη των gecekondus, οι επιχειρήσεις ήταν σε θέση να αγνοήσουν τα έξοδα στέγασης κατά τον υπολογισμό του κόστους εργασίας και οι πολιτικοί μπορούσαν να δεσμεύσουν ψήφους με την παροχή και μόνο εδαφικών εκτάσεων.

Η τελευταία αυτή συνειδητοποίηση από την πλευρά της κυβέρνησης, σχετικά με το μεγάλο μέγεθος του πληθυσμού, που ζει σε άτυπα καταλύματα, καθώς και την πολιτική τους δύναμη ως πιθανών ψηφοφόρων, οδήγησε στην απόφαση της να εκμεταλλευτεί αυτήν την κατάσταση, αλλά και να προωθήσει τη διαιώνισή της. Έτσι, το 1966 ψηφίστηκε ο πρώτος νόμος για τα gecekondus (Turkish Law, Gecekondu, Law No.775), ο οποίος «υπαγόρευε την παραχώρηση αμνηστιών στα παράνομα κτίσματα, νομιμοποιώντας τους υπάρχοντες παράνομους οικισμούς

και απαιτώντας από τα δημόσια ιδρύματα, των οποίων η γη είχε καταληφθεί, να μεταφέρουν την κυριότητα των περιοχών αυτών στους αντίστοιχους δήμους» (Egercioglu, 2008:99).Η ψήφιση αυτού του νόμου, αποτελεί εξαιρετικά μοναδική κατάσταση, για τα δεδομένα της εποχής και έρχεται σε αντίθεση με τις τακτικές εκκαθάρισης, που ακολουθούσαν αντίστοιχα χώρες, που χαρακτηρίζονταν από άτυπες στεγαστικές πρακτικές. Για πρώτη φορά, ο άγραφος ιδιόμορφος κανόνας, που επέτρεπε τις κατασκευές να μένουν άθικτες εφόσον έχουν κατασκευαστεί μετά το σούρουπο και έχουν κατοικηθεί πριν την αυγή, χωρίς να έχουν παρατηρηθεί από τις αρχές, στην ουσία νομιμοποιείται, σε μια προσπάθεια κάλυψης του υπάρχοντος νομικού κενού. Ο νόμος αναφέρει στο άρθρο 2 (Iossifidis, 2008:8)τα ακόλουθα:

> «Ο όρος gecekondu αναφέρεται στη νομιμοποίηση των παράνομων κατασκευών, που χτίστηκαν ανεξάρτητα από τους γενικούς κανονισμούς και τις οδηγίες, που καθορίζουν τις απαιτήσεις των κατασκευαστικών εργασιών, ανεξάρτητα από τα εδάφη, στα οποία το κτίριο επιτρέπεται ή όχι, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η γη δεν ανήκει στον κατασκευαστή, καθώς χτίζονται χωρίς την άδεια του ιδιοκτήτη».

Βέβαια, παρ'ότι, ο νόμος, όπως αναφέρθηκε, αποδέχεται επισήμως την ύπαρξη τους, οι λέξεις που χρησιμοποιούνται, όπως αναφέρει η Iossifidis (2008:8), για την περιγραφή των νομοθετικών όρων, «αντιμετωπίζουν την πράξη της παράνομης κατασκευής, υπό μια σταθερή αρνητική σκοπιά». Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επανάληψη της λέξης «ανεξάρτητα», η οποία επικρίνει, αυτούς που εμπλέκονται στη διαδικασία, ως άτομα, που έχουν βαθιά έλλειψη κατανόησης και σεβασμού για το περιβάλλον τους, το οποίο βέβαια έρχεται σε αντίθεση με την πολυμήχανη διαδικασία κατασκευής μιας κατοικίας.

Παρ'όλα αυτά, οι οικισμοί των gecekondus έγιναν με αυτό το νόμο, η επίσημα αποδεκτή λύση για τη στέγαση της πλειονότητας νέων μεταναστών. Οι περιοχές αυτές απέκτησαν σιγά σιγά υποδομές, νέους δρόμους και σχεδόν ένα νέο χαρακτήρα οικισμού χαμηλών και μεσαίων στρωμάτων. Παράλληλα, οι ίδιοι οι κάτοικοι άρχισαν να συνειδητοποιούν τη λανθάνουσα δύναμη τους, αλλά και το γεγονός ότι μπορούσαν και αυτοί με τη σειρά τους να ασκήσουν επιρροή στο πολιτικό σύστημα. Έτσι, οργανώθηκαν σε τοπικές κοινότητες πολιτικής κατεύθυνσης, ανέπτυξαν το ενδιαφέρον τους για τα κοινά και πρόσφεραν τη ψήφο τους, ως αντάλλαγμα για βελτιώσεις των αστικών υποδομών των περιοχών τους, όπως νερό, ρεύμα, αποχετευτικό και οδικό σύστημα. Οι επίσημες τελετές παράδοσης των τίτλων ιδιοκτησίας (Title Assignment Documents - TADS), που πιστοποιούσαν το δικαίωμα κατάληψης του συγκεκριμένου τμήματος γης, αποτελούσαν απλά συμβολικές πράξεις δημόσιας παρουσίασης. Παράλληλα, ο πληθυσμός των άτυπων καταλυμάτων επέκτεινε τη μονιμότητά του στον αστικό, οικονομικό τομέα, καθώς πλέον επιτελούσε σημαντική λειτουργία ως υποστηρικτής της άτυπης, τοπικής αγοράς. Κλείνοντας πρέπει να τονιστεί, ότι αυτή η περίοδος χαρακτηρίζεται από μια αντίστροφη αστικοποίηση μέσα στην άτυπη γεωγραφία των gecekondus: πρώτα τα σπίτια, μετά οι υποδομές και στο τέλος η νομιμοποίηση.

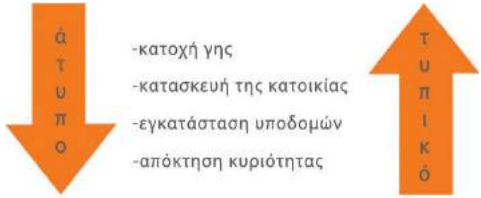

18. Στάδια της τυπικής και άτυπης στέγασης

Περνώντας στη δεκαετία του'70 και την εκμετάλλευση του συγκεκριμένου νόμου, τα gecekondus, από εξατομικευμένες λύσεις για τις ανάγκες στέγασης των φτωχών αστών, αλλάζουν σταδιακά χαρακτήρα και αυξάνονται σε αριθμό. Πολλοί από τους νεοφερμένους μετανάστες στην προσπάθεια τους να εγκατασταθούν άτυπα στην πόλη, γίνονται τώρα ενοικιαστές των ιδιοκτητών gecekondus των προηγούμενων δεκαετιών. Οι συγκεκριμένοι ιδιοκτήτες, εκμεταλλευόμενοι το νομικό και πολιτικό σύστημα, είχαν κάνει προσθήκες στην υπάρχουσα κατοικία τους ή είχαν ήδη κατασκευάσει το δεύτερο ή και τρίτο gecekondu τους, προκειμένου να πάρουν εισόδημα από την ενοικίασή τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το τέλος της «αθώας» μετανάστευσης των προηγούμενων ετών και την ανάδυση μιας δευτερογενής αγοράς ακινήτων μεταξύ των κατοίκων των gecekondus αλλά και των νεόφερτων μεταναστών. Οι Isik και Pinarcioglu (2001 ό.α. στο Karaman, 2010:79) «χωρίζουν αυτή τη διαδικασία της οικειοποίησης γης σε τρία κύρια στάδια: την κατάληψη, τον κατακερματισμό, και την πώληση της γης». Κατά τη διάρκεια του πρώτου κύματος της αστυφιλίας τη δεκαετία του 1950 και τις αρχές του 1960, οι κάτοικοι ήταν οι κατασκευαστές, αλλά και οι χρήστες των gecekondus. Τώρα όμως, αρχίζει κανείς να παρατηρεί τρεις διακριτές φάσεις, που διαχειρίζονται όλο και περισσότερο από ξεχωριστούς παράγοντες. Ο αρχικός κάτοχος που καταλαμβάνει τη γη, διεκδικεί ένα μεγάλο κομμάτι της και το πουλάει αμέσως σε άλλο πρόσωπο. Ο δεύτερος παράγοντας υποδιαιρεί τη γη και πουλά τα οικόπεδα σε μελλοντικούς κατοίκους. Έτσι παρατηρείται μια ολόκληρη διεύρυνση του συστήματος άτυπης στέγασης και η εξέλιξη του σε ένα άτυπο εμπόριο, το οποίο, όπως θα δούμε στη συνέχεια, εισάγεται και σε μια άτυπη αγορά ακινήτων, μετατρέποντας την εγγενή φτώχεια των πρώτων πληθυσμών σε συγκριτικό πλούτο σε διάστημα μιας γενιάς.

Κλείνοντας, πρέπει να τονιστεί ότι η στάση της κοινής γνώμης, αλλά και του πολιτικού συστήματος τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν ιδιαιτέρως θετική και ενθαρρυντική, όσον αφορά την ύπαρξη αυτού του μηχανισμού εύρεσης κατοικίας και εγκατάστασης στην πόλη, παραμένοντας μακριά από παρεμβατικές πολιτικές. Χαρακτηριστικά παρατίθεται ένα απόσπασμα από την ομιλία του νεοεκλεγέντος δημάρχου Ahmet Isvan με το Λαϊκό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα (Belediye Istanbul, 1974 ό.α. στο Pérouse, 2010:5):

> «Αναζητώντας καλύτερες μέρες, κάθε χρόνο 120,000 νέοι συμπατριώτες μας μεταναστεύουν στην πόλη μας, έχοντας πίστη και θάρρος. Αυτοί οι άνθρωποι δημιουργούν γειτονιές, χωρίς δρόμους, νερό ή φως, στο περιθώριο της Κωνσταντινούπολης. Αυτοί είναι οι άνθρωποι που καταπατώντας τους πολεοδομικούς κανονισμούς, δείχνουν την ανεπάρκεια των νόμων μας. Είναι αυτοί που δουλεύουν τα εργοστάσια μας. Είναι αυτοί που πωλούν τα πάντα και τίποτα στους δρόμους».

19. Η εξέλιξη της κάτοψης των gecekondus τη δεκαετία του 1970

03.2 β. Η διάχυση των ορίων της πόλης ως αποτέλεσμα του εκσυγχρονισμού της

Όπως προαναφέρθηκε, οι κύριες περιοχές εγκατάστασης των gecekondus ήταν κοντά σε βιομηχανικές ζώνες, αλλά και στο κέντρο της πόλης, σε αστικά κενά. Για την αποτελεσματική κατανόηση της χωρικής κατανομής των κατοικιών εκείνης της περιόδου μπορούν να χρησιμοποιηθούν τρεις μηχανισμοί: η διαρθρωτική τροποποίηση του Επιχειρηματικού Κέντρου (Central Business District), η νέα διάταξη, που αφορά στην κατανομή της βιομηχανίας μέσα στον αστικό ιστό, και η κατασκευή της πρώτης Γέφυρας του Βοσπόρου (1973) και των συνδετικών αυτοκινητόδρομων.

Κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου, το Επιχειρηματικό Κέντρο, που βρισκόταν στην ιστορική χερσόνησο, λειτουργούσε ως θερμοκοιτίδα για την ανάπτυξη των λειτουργιών της παραγωγής και των υπηρεσιών της πόλης, οι οποίες καθώς επεκτείνονταν , αναγκάστηκαν να μετακινηθούν έξω από αυτό. Δεν ήταν δυνατή όμως η μετακίνηση των μικρών και μεσαίου μεγέθους βιομηχανικών εγκαταστάσεων πολύ μακριά από την πόλη, καθώς ήταν σημαντικό να διατηρήσουν τα οικονομικά και εμπορικά πλεονεκτήματα, που προσέφερε το κέντρο. Στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού της οικονομίας και της βιομηχανίας και λόγω της μεταβολής του master plan, που προαναφέρθηκε, οι βιομηχανικές μονάδες της ιστορικής χερσονήσου μεταφέρθηκαν στον Κεράτιο Κόλπο και στην περιφέρεια της πόλης

και των ορίων του δήμου, με στόχο να προστατευθεί η περιοχή του Βοσπόρου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την εγκατάσταση σε άμεση γειτνίαση με τις συγκεκριμένες περιοχές του μισού περίπου πληθυσμού του βιομηχανικού εργατικού δυναμικού, με τη δημιουργία άτυπων στεγαστικών καταλυμάτων. Παράλληλα, επιταχύνθηκαν οι απαλλοτριώσεις περιοχών του κέντρο με στόχο τη δημόσια χρήση τους, εκτοπίζοντας αριθμό κατοίκων στην περιφέρεια και συμβάλλοντας έτσι στην εμφάνιση οικιστικών περιοχών εκτός της «παραδοσιακής» περιοχής των οικισμών της δεκαετίας του '50. Επομένως, η Κωνσταντινούπολη μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '70 είχε αναδυθεί σε μια τεράστια βιομηχανική πόλη με τρομερό ρυθμό ανάπτυξης.

Παράλληλα, η πρώτη γέφυρα του Βοσπόρου μαζί με ένα δίκτυο νέων αυτοκινητόδρομων, άλλαξε ριζικά το αστικό τοπίο και τον τρόπο σύνδεσης των διαφόρων περιοχών της πόλης. Επομένως, η εικόνα της Κωνσταντινούπολης μεταβάλλεται και η αστική ανάπτυξη επιταχύνεται έντονα πλέον προς την ασιατική πλευρά,

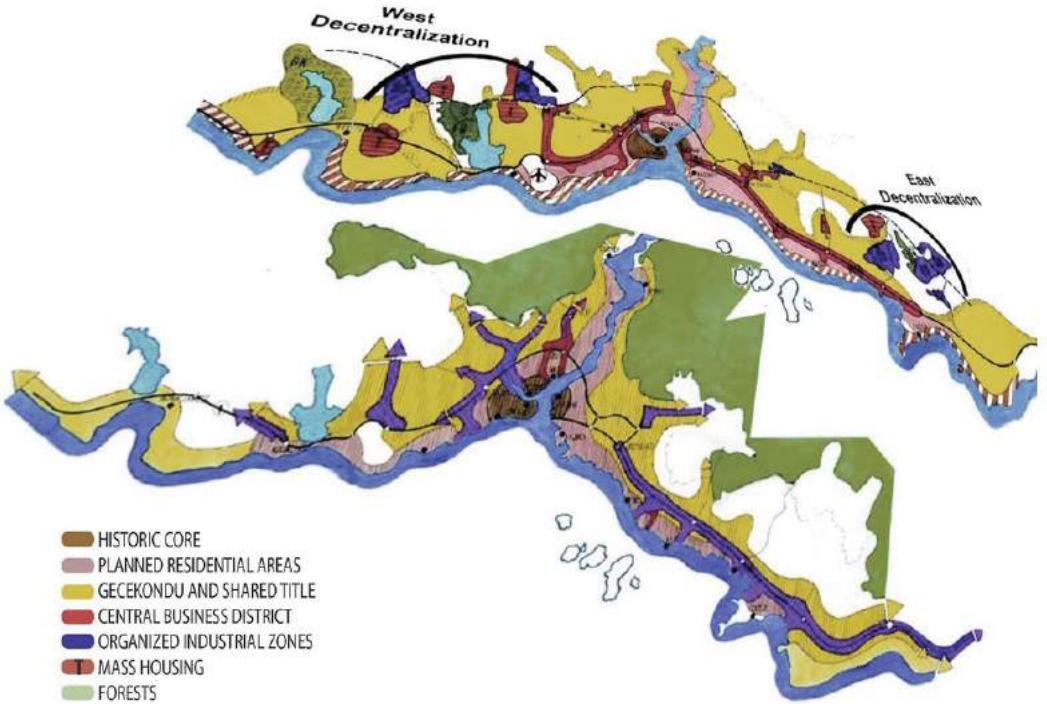

20. Χάρτης χρήσεων, που απεικονίζει την εξάπλωση των περιοχών βιομηχανίας και κατοικίας τη δεκαετία του 1970

καταλαμβάνοντας νέα εδάφη. Έτσι, από τα μέσα του '70 μέχρι τις αρχές του '80, συνολικά 13,000 στρέμματα δάσους δεσμεύτηκαν στην ασιατική πλευρά (Pérouse, 2010:10). Αυτή η μετατροπή των δασικών εκτάσεων σε αστική περιοχή, ενίσχυσε βέβαια και την εγκατάσταση εκεί άτυπων χρήσεων κατοικίας, ιδιαιτέρα γύρω από τον αυτοκινητόδρομο Ε5, που οδηγεί στη γέφυρα.

Στα πλαίσια αυτών των έργων εκσυγχρονισμού και παράλληλα με την ανάπτυξη του άτυπου από τα χαμηλά στρώματα, εμφανίστηκε μια γενικότερη τάση αύξησης της επίσημης οικοδομικής δραστηριότητας, στα πλαίσια της οικονομικής ανάπτυξης της πόλης. Έτσι, στον άξονα Ανατολής-Δύσης, για παράδειγμα, κατά μήκος της ακτής του Μαρμαρά, παλιά Οθωμανικά ξύλινα σπίτια, που αποτελούσαν εξοχικές κατοικίες με μεγάλους κήπους, κατεδαφίστηκαν για να κάνουν χώρο για τις «σύγχρονες» πολυκατοικίες, οι οποίες συμπύκνωναν το όραμα της μεσαίας και ανώτερης τάξης. Ένας κεντρικός συμμέτοχος στις πολεοδομικές επιχειρήσεις, ήταν η τράπεζα Emlak Kredi Bankası, μια κρατική τράπεζα ειδικευμένη στην ακίνητη περιουσία και την οικιστική ανάπτυξη, που ιδρύθηκε ήδη από το 1926 (Pérouse, 2010). Οι οικιστικές μονάδες, που παρήχθησαν από την Emlak Bankası, ήταν όμως οι εξαιρέσεις και όχι ο κανόνας, καθώς αποτελούσαν ένα στεγαστικό πρόγραμμα σχεδιασμένο για ολόκληρο το περιβάλλον, και όχι πρακτικές λύσεις για ένα συγκεκριμένο οικιστικό οικόπεδο, αποτελώντας προβολές οραμάτων της ιδανικής ζωής. Αν και πρόκειται για γειτονιές ανώτερης μεσαίας τάξης, η αρχιτεκτονική γλώσσα τους αναπτύχθηκε από τις αρχές του Μοντέρνου για την κοινωνική στέγαση, όπως μινιμαλισμό και οικονομία. Επιπλέον, αν και οι γειτονιές δεν περικλείονται μέσα σε αδιαπέραστα όρια, σχεδιάστηκαν ως αποστειρωμένοι, ομοιογενείς θύλακες εντός αόρατων ορίων: «ιδανικό» περιβάλλον για «ιδανικούς» κατοίκους (Korkmaz κ.ά., 2009). Παράλληλα με αυτήν την τράπεζα, εκείνη την περίοδο της μεγάλης δημογραφικής πίεσης, μικροί επιχειρηματίες αλλά και εργολάβοι μικρής κλίμακας γίνονται οι ενεργοί παράγοντες της ανανέωσης του αστικού ιστού στο εσωτερικό της πόλης, κατεδαφίζοντας υφιστάμενα κτίρια, για να τα αντικαταστήσουν με πολυκατοικίες. Η μετατροπή από μονώροφα, ανεξάρτητα σπίτια σε πολυκατοικίες πραγματοποιήθηκε με βάση το «Νόμο της Ακίνητης Ιδιοκτησίας» του 1965 (Pérouse, 2010:14), βασισμένη σε ένα σύστημα, που περιγράφεται ως «ανταλλαγή γης με διαμέρισμα», το οποίο θυμίζει έντονα το ελληνικό σύστημα της αντιπαροχής.

Στο κλείσιμο της δεκαετίας του '70, μπορούμε να πούμε ότι στο σύνολο της η πόλη χαρακτηρίζεται από μια αυξανόμενη τυπική και άτυπη οικονομική δραστηριότητα, η οποία εντείνεται από την υπέρμετρη αστικοποίηση. Όσον αφορά την εξέλιξη του ιδιόμορφου μοντέλου του άτυπου, μπορούμε να πούμε ότι μέχρι τη συγκεκριμένη περίοδο είχε αρκετά θετικά τόσο για τους κατοίκους όσο και για την κυβέρνηση. Συγκεκριμένα, αποτελούσε μια συλλογική διαδικασία και παρείχε στον πληθυσμό στέγαση, ασφάλεια και προστασία από τον πληθωρισμό, ενώ παράλληλα αφαιρούσε από την κυβέρνηση την ευθύνη της παροχής στέγης σε έναν συνεχώς αυξανόμενο πληθυσμό και παρέμεινε απαλλαγμένη από καπιταλιστικές παρεμβάσεις. Την περίοδο εκείνη, παγιώνεται, λόγω των προαναφερθέντων διαδικασιών, και μια χωρική ταξική ανάπτυξη, η οποία θα συνεχίσει να υφίσταται μέχρι και τη δεκαετία του 2000. Συγκεκριμένα, στον άξονα Βορρά-Νότου, παρατηρείται η συγκέντρωση γειτονιών της υψηλής/ανώτερης μεσαίας τάξης, ενώ ο άξονας Ανατολής-Δύσης ανήκει σε γειτονιές της ανεπίσημης/εργατικής τάξης.

03.3 1980-1990

α. Η υιοθέτηση νεοφιλελεύθερων πολιτικών

Μέχρι το τέλος του 1970, η οικονομία της Τουρκίας χαρακτηριζόταν από μεγάλη εξάρτηση από την κρατική παρέμβαση. Η θεμελιώδης μεταμόρφωση της οικονομίας της Τουρκίας τη δεκαετία του 1950, όπως περιγράφτηκε προηγουμένως, μετατόπισε την επικέντρωση της οικονομίας από ένα εσωτερικό μοντέλο ανάπτυξης, βασισμένο στην υποκατάσταση των εισαγωγών από άλλες χώρες σε μια ανάπτυξη, εστιασμένη στην αύξηση των εξαγωγών και την βιομηχανοποίηση. Η υποκατάσταση των εισαγωγών τηρήθηκε πιστά από τις αρχές του 1960 μέχρι το 1977, με στόχο την εξάλειψη της εξάρτησης από την εισαγόμενη πίστωση, την αύξηση της εγχώριας παραγωγής αγαθών, τα οποία προηγουμένως εισάγονταν και τον περιορισμό της εκροής του πολύτιμου κεφαλαίου, απαραίτητου για την οικονομική ανάπτυξη.

Με το πέρασμα, όμως, στη δεκαετία του '80, η Κωνσταντινούπολη μετατοπίστηκε από ένα φορντικό μοντέλο παραγωγής, σε ένα ελαστικό, καθώς ανατρέποντας αυτήν την εσωστρεφή προοπτική, στράφηκε σε μια πιο ανοιχτή προσέγγιση, που μετατόπισε το επίκεντρο της τουρκικής οικονομίας. Κυρίαρχο ρόλο σε αυτή τη μεταβολή, έπαιξε η εξάπλωση των τάσεων του νεοφιλελευθερισμού, σύμφωνα με τις οποίες το κράτος μετατρέπεται σε έναν καταναλωτικό παρά ρυθμιστικό παράγοντα της αγοράς. Η πόλη χρησιμοποιώντας το μηχανισμό της «χωρικής σταθεροποίησης-διόρθωσης» (spatial fix), όπως αναφέρθηκε στο πρώτο μέρος, επιδιώκει την καπιταλιστική συσσώρευση, μέσω της γεωγραφικής αναδιάρθρωσης. Ο καπιταλισμός, επομένως, πρέπει αρχικά να σταθεροποιήσει το χώρο (με τις αμετακίνητες κατασκευές των συγκοινωνιακών και επικοινωνιακών δικτύων, καθώς και του κτισμένου περιβάλλοντος από εργοστάσια, δρόμους, σπίτια, και υλικές υποδομές), ώστε στη συνέχεια να υπερνικήσει το χώρο (να επιτύχει ελευθερία κινήσεων, μέσω των χαμηλών μεταφορικών και επικοινωνιακών κοστών). Αυτό οδηγεί, σύμφωνα με το Harvey (2001:25), «σε μια από τις κεντρικές αντιφάσεις του κεφαλαίου, το γεγονός δηλαδή, ότι κατασκευάζει έναν σταθερό χώρο (ή τοπίο), απαραίτητο για τη δική του λειτουργία σε κάποιο συγκεκριμένο, χρονικό σημείο στην ιστορία, μόνο και μόνο για να καταστρέψει στη συνέχεια αυτό το χώρο (υποτιμώντας μεγάλο μέρος του κεφαλαίου, που επενδύθηκε αρχικά), ώστε να ανοίξει το δρόμο για μία νέα χωρική διόρθωση (άνοιγμα για καινούργια συσσώρευση σε νέους χώρους και περιοχές) σε κάποια άλλη χρονική στιγμή στην ιστορία».

Προσπαθώντας να εφαρμόσει τις προαναφερθέντες διαδικασίες, το 1980 ο Υπουργός Οικονομικών Turgut Ozal υιοθετεί ένα πακέτο μέτρων οικονομικής σταθερότητας νεοφιλελεύθερων προσεγγίσεων, το οποίο έμεινε γνωστό ως οι «24 αποφάσεις του Ιανουαρίου» (Gold, 1989). Το πακέτο αυτό περιλαμβάνει την απελευθέρωση του εξωτερικού εμπορίου, τον εξορθολογισμό και την ιδιωτικοποίηση των κρατικών βιομηχανιών και την κατάργηση του ελέγχου τιμών, σε μια συντονισμένη προσπάθεια, ανοίγματος της εθνικής οικονομίας στις

επιταγές της παγκόσμιας αγοράς, ανατρέποντας οριστικά την πάγια πολιτική της εκτεταμένης κρατικής παρέμβασης στην οικονομία. Οι πολιτικές της ελεύθερης αγοράς της Τουρκίας αντιμετωπίστηκαν θετικά από τις χώρες της Δύσης, ενώ το στρατιωτικό πραξικόπημα, που ακολούθησε ορισμένους μήνες μετά, εδραίωσε αυτές τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Έτσι, ενισχύθηκαν οι προσπάθειες περάσματος στη μεταφορντική εποχή, οι δημόσιες επενδύσεις ιδιωτικοποιήθηκαν, ο προϋπολογισμός των δήμων περιορίστηκε και τα χαμηλά στρώματα έγιναν φτωχότερα.

Το 1983, μετά την παύση της δικτατορίας, ο νέος πρωθυπουργός Ozal κινήθηκε γρήγορα για την αναδιάρθρωση της οικονομίας με την ελπίδα προσέλκυσης κεφαλαίων, ενώ το σημαντικότερο γεγονός της κυβέρνησης του αποτελεί η κατασκευή της δεύτερης γέφυρας του Βοσπόρου το 1986. Στα πλαίσια των φιλελεύθερων αλλαγών αυτής της περιόδου, εμφανίζονται στην αγορά μεγάλες ιδιωτικές, κατασκευαστικές εταιρείες. Η πλειοψηφία των εταιρειών αυτών, με εμπειρία και συσσώρευση κεφαλαίου στο εξωτερικό, απευθύνονται στα ανώτερα στρώματα, κατασκευάζοντας πολυτελή συγκροτήματα κατοικιών. Σε σύμπραξη πολλές φορές με την Emlak Bank, παίρνουν τη σκυτάλη από την αρχικά δημόσια πρωτοβουλία και διεξάγουν την ανάπτυξη του επόμενου σταδίου. Το φαινόμενο αυτό, θέτει αυτή την περίοδο τις βάσεις για την εμφάνιση μέσα στην επόμενη δεκαετία πληθώρας εμπορικών κέντρων και περίκλειστων κοινοτήτων (gated communities). Παράλληλα, σε συνεργασία με αυτές τις εταιρείες, ιδρύεται το 1984 ο Οργανισμός Διοίκησης Οικιστικής Ανάπτυξης Τουρκίας (TOKI), ο οποίος όπως θα δούμε με το πέρασμα στη δεκαετία του 2000, έγινε ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες της αστικής ανάπτυξης, κυρίως λόγω της προνομιακής της πρόσβασης στη δημόσια γη. Γενικά, στα έξι χρόνια της κυβέρνησής του, ο Ozal προώθησε την ενσωμάτωση της χώρας στη διεθνή καπιταλιστική οικονομία, μετατρέποντας την από μια βιομηχανική κοινωνία, σε μια κοινωνία της πληροφορίας και της παγκοσμιοποίησης.

03.3 β. Η μεταβολή των gecekondus: από τη χαμηλή στην υψηλή δόμηση

Παράλληλα, παρά τις τάσεις αποβιομηχάνισης της πόλης, στα πλαίσια των παγκόσμιων επιταγών, ο πληθυσμός της συνεχίζει να αυξάνεται συνεχώς και η ζήτηση για στέγαση παραμένει υψηλή. Δεδομένου ότι το απόθεμα της δημόσιας γης είχε ήδη μειωθεί κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας, κατέστη πολύ δύσκολο για τους νέους μετανάστες, να εισβάλλουν σε δημόσια γη και να χτίσουν το δικό τους gecekondu. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από μια μεταβολή στην προσέγγιση του άτυπου ως κατασκευαστικό καθεστώς, η οποία ήδη με αργούς ρυθμούς είχε ξεκινήσει από την προηγούμενη δεκαετία. Έτσι, ενώ το άτυπο αποτελεί ακόμη τον κυρίαρχο τρόπο ικανοποίησης του στεγαστικού ζητήματος, λαμβάνει τώρα διαφορετική μορφή από εκείνη του μονώροφου σπιτιού, κατασκευασμένου από ανακυκλωμένα υλικά. Κυρίαρχο στοιχείο προσδιορισμού αυτής της μεταβολής αποτελούν οι τάσεις εμπορευματοποίησης των gecekondus, με την εντατικοποίηση της αλυσίδας του εμπορίου. Ο απλός κατακερματισμός

της γης και η πώληση της σε τμήματα, τώρα δίνει τη θέση του σε μια διαδικασία άτυπης αντιπαροχής. Συγκεκριμένα, ο αγοραστής ενός καταλύματος από την άτυπη αγορά δεν είναι πλέον αναγκαστικά ο μελλοντικός κάτοικός του, αλλά ένας εν δυνάμει επιχειρηματίας, που αποκτά τη γη, για να την πουλήσει ή για να την ενοικιάσει σε υποψήφιους κατοίκους. Επομένως, η εμπορευματοποίηση των gecekondus συνδέεται άμεσα με τη σταδιακή επέκταση αυτής της εμπορικής αλυσίδας. Οι ιδιοκτήτες των gecekondus τώρα προσπαθούν να συσσωρεύσουν όσο το δυνατόν περισσότερα ενοίκια-μισθώματα, είτε κάνοντας προσθήκες στα gecekondus τους, για να τα πουλήσουν ή να τα ενοικιάσουν, είτε σε ορισμένες περιπτώσεις, κατεδαφίζουν ολόκληρη την υπάρχουσα κατοικία τους για να κατασκευάσουν ένα πολυώροφο κτίριο. Η νέα αυτή μορφή άτυπης στέγασης αναφέρεται συχνά ως apartkondu (Karaman, 2010:80), μια σύνθετη λέξη, που αναφέρεται σε μια άτυπα κατασκευασμένη πολυκατοικία, ενώ ο όρος gecekondu χρησιμοποιείται τώρα για αναφορά σε ολόκληρη την άτυπη γειτονιά.

21.Τυπικές γειτονιές apartkondu

Βέβαια η εξάπλωση του φαινομένου αυτού δεν είναι ανεξάρτητη από τις πολιτικές τακτικές, οι οποίες πλέον κινούνται στην κατεύθυνση του φιλελευθερισμού και της παγκοσμιοποίησης. Η ανάπτυξη του ισλαμισμού στις άτυπες γειτονιές σε συνδυασμό με λαϊκίστικες πολιτικές, προώθησαν τη διαδικασία νομιμοποίησης των gecekondus, μέσω της εισαγωγής καινούργιων νόμων αμνηστίας, σε ένα πλαίσιο δωροδοκίας του εκλογικού σώματος των οικισμών. Έτσι, μεταξύ του 1983 και 1988, κάτω από τη νέα κυβέρνηση του Ozal, μια νέα σειρά νόμων αμνηστίας τέθηκε σε ισχύ. Ο κύριος στόχος αυτών των νόμων ήταν η ικανοποίηση των στεγαστικών αναγκών του αυξανόμενου πληθυσμού, μέσω της διασταύρωσης του φαινομένου των gecekondus των χαμηλών τάξεων και της αντιπαροχής των μεσαίων τάξεων. Έτσι, ανέλαβε να νομιμοποιήσει το υπάρχον κτιριακό απόθεμα της περιόδου και να λύσει το ιδιοκτησιακό καθεστώς στις συνοικίες των gecekondus. Η ανάπτυξη των νόμων αμνηστίας, με αυτόν τον τρόπο, παρείχε την απαιτούμενη προϋπόθεση για τη μετατροπή των gecekondus σε στεγαστικό απόθεμα διαμερισμάτων μαζικής κλίμακας, των προαναφερθέντων «apartkondu», μέσω ενός ταχέος μετασχηματισμού. Τα πολυώροφα αυτά κτίρια από σκυρόδεμα μεταβάλλουν την εικόνα της πόλης δραστικά, χωρίς καμία αλλαγή στον πολεοδομικό σχεδιασμό ή βελτίωση σε υλικές και κοινωνικές υποδομές. Η ανάπτυξη των apartkondu οδηγεί στη δημιουργία ολόκληρων, νέων άτυπων γειτονιών εκ του μηδενός, εκμεταλλευόμενη ταυτόχρονα τις τάσεις χωρικής επέκτασης της πόλης, λόγω της κατασκευής της δεύτερης γέφυρας. Ταυτόχρονα λόγω των επεκτάσεων, οι περιοχές που τις προηγούμενες δεκαετίες είχαν δημιουργηθεί στην περιφέρεια της τότε πόλης, τώρα αποτελούν κομμάτι του κέντρου της, έχοντας ως αποτέλεσμα την αναβάθμιση της αξίας των συγκεκριμένων gecekondus.

Παράλληλα συναντάται έντονα το φαινόμενο του άτυπου, όχι μόνο μέσω της στέγασης, αλλά και μέσω της οικονομίας. Μέσα από μια άτυπη αγορά βασισμένη στο σύστημα της αντιπαροχής, αναπτύσσονται άτυπες οικονομικές δραστηριότητες και αυξάνεται σε πολύ μεγάλο βαθμό το ποσοστό της ιδιοκατοίκησης. Εμφανίζεται, σε αυτό το πλαίσιο, μια πληθώρα από άτυπους μικρο-επιχειρηματίες, οι οποίοι, εξελίσσονται σε άτυπους μεσίτες, χρηματιστές και κερδοσκόπους. Χωρίς την παροχή εξωτερικού κεφαλαίου, αυξάνουν την αστική κτιριακή πυκνότητα, βοηθώντας τη χαμηλή τάξη να εξελιχθεί σε μεσαία. Όπως υποστηρίζει και ο Boratav (1994 ό.α στο Karaman, 2010:79), «η συσσώρευση μέσα από την οικειοποίηση του ενοικίου έχει γίνει το κύριο μέσο κοινωνικής κινητικότητας κοινωνικής ανέλιξης για τους μετανάστες». Επομένως, τα χαμηλά στρώματα, προσπαθούν να εκμεταλλευτούν στο μέγιστο τη δυνατότητα να αποκτήσουν το δικό τους διαμέρισμα, αδιαφορώντας για την προέλευση του. Ταυτόχρονα, χαρακτηριστικό αποτελεί η χρησιμοποίηση της ανταλλακτικής αξίας της ψήφου τους, μεταπηδώντας από αριστερές ιδεολογίες, σε φιλελεύθερες, δεξιές ή ισλαμικές, χρησιμοποιώντας τη ψήφο τους στα πλαίσια των πελατειακών σχέσεων, που έχουν δημιουργηθεί με το κράτος.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, στην Κωνσταντινούπολη μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '90, εκείνοι που είχαν καταλάβει τη γη, κατασκευάζοντας άτυπα καταλύματα, αλλά και οι ενοικιαστές αυτών των καταλυμάτων είχαν «καταφέρει να συμβαδίσουν με το ρυθμό ανάπτυξης των επίσημων οικισμών» (Senyapili, 1996 ό.α στο Karaman, 2010:81). Σε μια προσπάθεια ανάλυσης της κατανομής του μισθώματος στην ανεπίσημη αγορά γης, στα πλαίσια της εμπορευματοποίησης των gecekondus, οι Isik και Pinarcioglu (2001 ό.α. στο Karaman, 2010:81) εισάγουν τον όρο

«περιστροφή της φτώχειας». Μέσω αυτού του όρου, επιχειρούν να συλλάβουν τους τρόπους, με τους οποίους «ορισμένα τμήματα των φτωχών αστών είναι σε θέση να συσσωρεύσουν πλούτο σε βάρος των άλλων, χάρη στην ιδιότητά τους ως παλιότεροι κατακτητές της κρατικής γης». Οι καταληψίες, που ήταν σε θέση να συμμετάσχουν στα αρχικά στάδια αυτού του κύκλου κατοχής γης, έχουν τώρα την μερίδα του λέοντος των ενοικίων γης, ενώ αυτοί που έρχονται αργότερα, λαμβάνουν μέρος στο δίκτυο ως ενοικιαστές. Το δίκτυο «συναρμολογείται ιεραρχικά με βάση το κοινό συμφέρον του οικισμού στο σύνολο, με στόχο να επιβιώσει κάτω από εξαιρετικές νομικές συνθήκες» (Isik και Pinarcioglu, 2001 ό.α. στο Karaman, 2010:79). Η δημιουργία πλούτου, στο πλαίσιο αυτού του συστήματος, εξαρτάται από την προσχώρηση νέων μελών, και επομένως, απαραίτητη για την περιστροφή της φτώχειας κρίνεται η βιώσιμη και συνεργατική ανάπτυξη.

Υποστηρίζεται πως η ανάπτυξη των gecekondus και η περιστροφή της φτώχειας είχε κάποια θετικά αποτελέσματα, στις αυξανόμενες συνθήκες αποδυνάμωσης των επίσημων και αναδιανεμητικών κρατικών μηχανισμών, και των εμβαθύνσεων των κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων της συγκεκριμένης περιόδου (Baslevent και Dayioglu 2005 ό.α στο Karaman, 2010:82-83), καθώς περιόρισε σε μεγάλο βαθμό τις αρνητικές επιπτώσεις αυτής της δυνητικά τραυματικής κοινωνικο-οικονομικής μετάβασης. Με άλλα λόγια, παραβλέποντας και σε ορισμένες περιπτώσεις, δίνοντας κίνητρα για την κατάληψη μέσω συχνών αμνηστιών, το κράτος κατέληξε να παρέχει μια πηγή αποζημίωσης για την έλλειψη επίσημης στέγασης και εργασίας. Ένα προφανές μειονέκτημα της διαδικασίας υπήρξε η αναπαραγωγή της δεοντολογίας του εισοδηματία μεταξύ των φτωχών αστών, μέσω της οχύρωσης των εκμεταλλευτικών σχέσεων στο χώρο της άτυπης αγοράς γης. Αυτό ήρθε σε βάρος της ισχυρής αίσθησης της ταυτότητας της γειτονιάς και του σχηματισμού κοινότητας. Τέλος, λόγω της έντονης ανοικοδόμησης, ασκήθηκε έντονη πίεση στους συλλογικούς πόρους της πόλης, ειδικά στις εύθραυστες οικολογικές ζώνες του Βορρά και στις προστατευόμενες ζώνες νερού.

03.3 γ. Άτυπες οικονομικές δραστηριότητες

Η διάδοση των νεοφιλελεύθερων τακτικών και της παγκοσμιοποίησης εντατικοποίησε τις προσπάθειες για την αποβιομηχάνιση της Κωνσταντινούπολης και τη μετατροπή της σε παγκόσμια πόλη, η οποία κυριαρχείται από τον κόσμο των αγαθών, της λογικής, των παγκόσμιων στρατηγικών, καθώς και τη δύναμη του χρήματος και του πολιτικού κράτους. Έτσι, οι μεγάλες βιομηχανικές μονάδες σταδιακά άρχισαν να κλείνουν ή να μεταφέρονται σε μεγάλη απόσταση από την πόλη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, ο πληθυσμός που μετανάστευε διαρκώς από την ύπαιθρο σε αναζήτηση εργασίας, αλλά και ο προϋπάρχον, εγκατεστημένος στις περιοχές των gecekondus, τα οποία άλλοτε γειτόνευαν με τις συγκεκριμένες μονάδες, να μένει χωρίς εργασία. Σε αυτά τα πλαίσια, εμφανίζονται, εκτός από τον άτυπο μικρο-επιχειρηματία-μεσίτη, και άλλες άτυπες οικονομικές δραστηριότητες, οι οποίες δεν εξελίσσονται μόνο στα χωρικά πλαίσια των gecekondus. Η ανάπτυξη της άτυπης οικονομίας, με αυτόν τον τρόπο, συμβάλλει στην ενσωμάτωση μεγάλου μέρους του πληθυσμού στη ζωή της πόλης και είναι άμεσα συνδεδεμένη με το χώρο στον οποίο διαδραματίζεται. Βέβαια, ενώ βρίσκουν την πραγματική ζήτηση στην πόλη, έχουν ποσοστά κέρδους, τα οποία δεν τους επιτρέπουν να ανταγωνίζονται για διάφορους πόρους με τις υψηλά κερδοσκοπικές επιχειρήσεις στην κορυφή του συστήματος (Sassen, 2001). Επομένως, στο χώρο της Κωνσταντινούπολης εντοπίζουμε τη συγκεκριμένη περίοδο, εκτός από την άτυπη εργασία αναφορικά με την αγορά, την ενοικίαση και την κατασκευή των κατοικιών, άλλες τρεις συγκεκριμένες άτυπες δραστηριότητες.

Μια πρώτη κατηγορία αποτελούν οι πλανόδιοι πωλητές και έμποροι, οι οποίοι χρησιμοποιούν το δημόσιο χώρο για την επιβίωση τους. Έχουν ως έδρα τις κεντρικές περιοχές της πόλης, οι οποίες χαρακτηρίζονται από εμπορικές, πολιτιστικές και ψυχαγωγικές χρήσεις. Το εύρος των αντικειμένων που πουλάνε ποικίλει: από μικροαντικείμενα καθημερινής χρήσης και ρουχισμό μέχρι φαγητά. Συναντώνται σε περιοχές του κέντρου, όπως Beyoglu, Fatih, Kadikoy και Eminonu και σχετίζονται άμεσα με το χαρακτήρα των συγκεκριμένων περιοχών .

Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι επιχειρήσεις μικρής κλίμακας, που έχουν ως έδρα την κατοικία, η οποία βρίσκεται σε γειτονιά gecekondu και η λειτουργία τους συχνά συνδέεται με την εργασία για τη στέγαση και το βιοπορισμό. Η συχνότητα των κατ' οίκον επιχειρήσεων αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς τη συγκεκριμένη περίοδο, λόγω των τάσεων αποβιομηχάνισης και τη στροφή προς μια κοινωνία υπηρεσιών. Βέβαια, η συχνότητα τους διαφέρει αρκετά μεταξύ των διάφορων γειτονιών, και εξαρτάται από τοπικά κοινωνικο-οικονομικά ζητήματα, το χρόνο ζωής του οικισμού και το επίπεδο παροχής υπηρεσιών και υποδομών. Πολύ συχνά, τις επιχειρήσεις αυτές διαχειρίζονται κυρίως γυναίκες, για τις οποίες αποτελούν και την κύρια μορφή εισοδήματος. Αποτελούν μια σημαντική συνεισφορά στο συνολικό εισόδημα ενός νοικοκυριού και παρέχουν υπηρεσίες, που χρειάζονται οι οικισμοί χαμηλού εισοδήματος, που δημιουργούνται κυρίως εκείνη την περίοδο. Ένα θέμα που τίθεται συχνά από τους μελετητές, σχετίζεται με τις επιδράσεις της απασχόλησης με βάση την κατοικία, στην παραγωγή και μεταμόρφωση του αστικού και οικιακού χώρου. Διαπιστώνεται λοιπόν, μια απομάκρυνση από τις ιδέες

του μοντέρνου κινήματος, σχετικά με τα οφέλη του διαχωρισμού εργασίας και κατοικίας, καθώς, όπως παρατηρείται στο παράδειγμα της Κωνσταντινούπολης, πολλοί κάτοικοι του αστικού κέντρου χρησιμοποιούν το χώρο κατοικίας τους με καινοτόμους και στρατηγικούς τρόπους παραγωγής εισοδήματος.

Σε αυτήν την κατηγορία, μπορούν να ενταχθούν και μικρές επιχειρήσεις με έδρα και εύρος δράσης την ίδια την κοινότητα, οι οποίες παρέχουν υπηρεσίες, που σχετίζονται με τα δίκτυα ύδρευσης, υγιεινής και ηλεκτρισμού στους κατοίκους, που δεν έχουν πρόσβαση στα επίσημα δημοτικά δίκτυα. Οι επιχειρήσεις αυτές, λειτουργούν παράλληλα με τις πολιτικές αρχές και συνήθως χρησιμοποιούνται ως ομάδα άσκησης πίεσης. Προσαρμόζονται στους περιορισμούς των αναγκών και του εισοδήματος των κατοίκων και επικοινωνούν πρόσωπο με πρόσωπο με τους ίδιους σχετικά με τα προβλήματα τους, χωρίς τις περίπλοκες και εκτενείς διαδικασίες της γραφειοκρατίας.

Η τρίτη κατηγορία σχετίζεται με την άτυπη ανακύκλωση, η οποία συνεισφέρει στην οικονομική ανάπτυξη, αυξάνοντας την επιχειρηματικότητα, την απασχόληση και το εισόδημα, καθώς και την αποτελεσματική διαχείριση και προστασία του αστικού περιβάλλοντος. Επίσης, συνεισφέρει στη συνολική αποτελεσματικότητα της διαχείρισης των αστικών στέρεων αποβλήτων, λειτουργώντας παράλληλα στα επίσημα συστήματα συλλογής και αποκομιδής απορριμμάτων. Παρ'όλα αυτά, μέχρι και σήμερα, οι άνθρωποι, που ασχολούνται με αυτές τις εργασίες, συχνά αγνοούνται από τις διαδικασίες των αναπτυξιακών πολιτικών και στιγματίζονται ως «κοινωνικά περιθωριοποιημένοι».

03.4 | 1990-

α. Η Κωνσταντινούπολη ως παγκόσμια πόλη

Με το πέρασμα στη μεταφορντική εποχή, η Κωνσταντινούπολη μετατρέπεται σε μια ανεπτυγμένη καπιταλιστική κοινωνία, η οποία βαίνει από τη μαζική παραγωγή προς καθεστώτα ευέλικτης συσσώρευσης, μετασχηματίζοντας την παραγωγική διαδικασία και τη χωρική διαίρεση, όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο. Το νέο μεταφορντικό τοπίο της πόλης χαρακτηρίζεται τώρα «από γεωγραφική επανασυγκέντρωση, διαφορές στην ιεραρχία τόπων γεωγραφικού χώρου και από-πόλωση σε συνδυασμό με αστικοποίηση» (Λεοντίδου, 2005:249). Στο προσκήνιο έρχονται οι παγκόσμιες πόλεις, οι οποίες με την επίδραση της παγκοσμιοποίησης αναδιατυπώνουν την κλίμακα του τοπικού και μεταθέτουν την ισορροπία της παγκόσμιας δύναμης από κλασικούς, παραγωγικούς τόπους σε χρηματοπιστωτικά κέντρα και υπηρεσίες υψηλής εξειδίκευσης. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, οι πόλεις, ανάμεσα στις οποίες βρίσκεται και η Κωνσταντινούπολη, στοχεύουν στο να αποτελέσουν «τα ιδιαίτερα συγκεντρωμένα κέντρα στην οργάνωση της παγκόσμιας οικονομίας, καθώς και τις θέσεις-κλειδιά για τη δημόσια οικονομία και για τις ειδικευμένες εταιρείες υπηρεσιών, οι οποίες έχουν αντικαταστήσει τη βιομηχανία ως κύριοι οικονομικοί τομείς» (Τσαλδάρη, 2008:12).

Για την αντίληψη της δομής αυτών των συγκεκριμένων αστικών συστημάτων και παγκόσμιων δικτύων, η Sassen (2001:28) τονίζει ότι στόχος είναι «οι οικονομικές μοίρες των παγκόσμιων πόλεων, όπως η Κωνσταντινούπολη, να αποσυνδεθούν όλο και περισσότερο από την οικονομία της ευρύτερης ενδοχώρας ή ακόμα και της εθνικής οικονομίας». Οι πόλεις-κόμβοι του παγκόσμιου δικτύου επιζητούν και ανταγωνίζονται για την προσέλκυση κεφαλαίων και την κεντρικότητα, όπως μια επιχείρηση ανταγωνίζεται τις υπόλοιπες στην προσέλκυση πελατών. Η βάση τους βρίσκεται στα αχανή δίκτυα τραπεζών, επιχειρηματικών κέντρων, καθώς και σε αυτοκινητόδρομους, αεροδρόμια και πλέγματα πληροφοριών. Η ίδια η Κωνσταντινούπολη, τώρα επιδιώκει να αποτελέσει ένα από τα παγκόσμια κέντρα για το διεθνές εμπόριο και τις τραπεζικές εργασίες, κατακτώντας μια υψηλότερη θέση στον ιεραρχικά παγκόσμιο χάρτη. Στόχος είναι η αξιοποίηση των οικονομικών ροών που έφερε η παγκοσμιοποίηση τη δεκαετία του '80, ώστε να μετασχηματιστεί η αστική κουλτούρα της πόλης σε μορφές χωρικής διαφοροποίησης και να μετατραπεί η πόλη σε τεράστιο πόλο έλξης.

Το όραμα της παγκόσμιας πόλης και η εντατικοποίηση των αναπτυξιακών πολιτικών μεγάλης κλίμακας χρονολογούνται από τη δεκαετία του '90, και κυρίως μετά την εκλογή του ισλαμικού-συντηρητικού κόμματος Welfare Party το 1994, το οποίο έφερε σε κεντρική θέση τα ισλαμικά, πολιτικά δίκτυα, κερδίζοντας τη δημαρχεία σε έξι από τους συνολικά δεκαπέντε μητροπολιτικούς δήμους της χώρας, συμπεριλαμβανομένης της Κωνσταντινούπολης και της Άγκυρας. Δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης με το συγκεκριμένο κόμμα αναδείχτηκε εκείνη τη χρονιά ο Tayip Erdogan, ο σημερινός πρωθυπουργός της χώρας. Η συγκεκριμένη πολιτική αρχή έθεσε στόχο, από την αρχή της εκλογής της, την ανάδειξη της πόλης σε μια

περιφερειακή δύναμη, που θα διεκδικήσει τη θέση ως ένα ισχυρό αστικό κέντρο στην ανατολική Ευρώπη και την δυτική Ασία, και την προσπάθεια αυτή ενίσχυσε η αίτηση για πλήρη ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελεί η διεκδίκηση το 1995 του τίτλου της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης το 2010.

Αυτή η κυβέρνηση, ωστόσο, έληξε με το δεύτερο στρατιωτικό πραξικόπημα το 1997 και το συγκεκριμένο κόμμα απαγορεύτηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο. Μετά από αυτή τη σημαντική ήττα, μια νέα πολιτική πρωτοβουλία ξεκίνησε από τις τάξεις του ισλαμικού κόμματος. Με πρωτοβουλίες των νεότερων στελεχών του κόμματος, αυτή η παράταξη ήταν αισθητά υπέρ των επιχειρήσεων, των ΗΠΑ και της ΕΕ. Ιδρύεται έτσι το 2001 το ΑΚΡ (το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης), υπό την αρχηγία του πρώην δημάρχου Erdogan, το οποίο προβαλλόταν ως «συντηρητική δημοκρατία», και κατάφερε να απηχεί σε μια ευρεία γκάμα ψηφοφόρων, όπως σε τοπικούς έμπορες, χαμηλά οικονομικά στρώματα, μεσαίας κλίμακας επιχειρηματίες, αλλά και θρησκευτικούς και φιλελεύθερους διανοούμενους και μεγάλες επιχειρήσεις. Αυτός ο μοναδικός συνδυασμός ισλαμικού συντηρητισμού και δυτικού νεοφιλελευθερισμού οδήγησε το Νοέμβριο του 2002 το κόμμα στην εξουσία, δημιουργώντας κυβέρνηση αυτοδυναμίας.

Με την ανάληψη της εξουσίας, το κόμμα ακολούθησε ρητά τις εντολές του ΔΝΤ (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο) για τη διαχείριση της κρίσης, που είχε ξεκινήσει την Απρίλιο του 2001. Το πρόγραμμα διαχείρισης της κρίσης του ΔΝΤ απαίτησε πολλαπλούς ελέγχους στους προϋπολογισμούς για τις δημόσιες υπηρεσίες και τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Το κόμμα, υπακούοντας σε αυτές τις προσταγές, εφάρμοσε πολιτικές για την μείωση των δημόσιων δαπανών, για τον έλεγχο των μισθών, για την σημαντική μείωση των αγροτικών επιχορηγήσεων και την ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων, καθώς και των φυσικών πόρων. Χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός, πως παρ'ότι οι ιδιωτικοποιήσεις αποτελούν κρατική πολιτική ήδη από το 1980, τρεις φορές περισσότερες δημόσιες επιχειρήσεις πουλήθηκαν μέσα σε πέντε χρόνια κυβέρνησης του ΑΚΡ σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια. Παρ'ότι, όμως, το κόμμα ήταν αρκετά επιτυχημένο στο να κρατάει τον πληθωρισμό υπό έλεγχο, οι πραγματικοί μισθοί συνέχισαν να ελαττώνονται και η ανεργία να αυξάνεται.

Πώς επηρεάζουν, όμως, όλες αυτές οι πολιτικές για την ανάδειξη της Κωνσταντινούπολης σε παγκόσμιο πόλη το χώρο της πόλης; Επικεντρώνοντας στο μετασχηματισμό του αστικού χώρου, η νέα κυβέρνηση του ΑΚΡ εστίασε στην «ανταγωνιστικότητα» της πόλης, μια έννοια από καιρό αποδεκτή στο επίπεδο της επιχείρησης, η οποία θεωρείται πλέον απαραίτητη για τις οικονομικές προοπτικές της πόλης. Στο εξαιρετικά ανταγωνιστικό καθεστώς των παγκόσμιων πόλεων, η αστική επιχειρηματικότητα προωθήθηκε από το ΑΚΡ, ως η μόνη βιώσιμη λύση, ενσωματώνοντας μια σειρά από μηχανισμούς διακυβέρνησης και πολιτικών, που στοχεύουν στη δημιουργία ενός επιχειρηματικού περιβάλλοντος, ευνοϊκού για τις επενδύσεις κεφαλαίου και τη συσσώρευση. Επομένως, η κυβέρνηση υιοθετεί μια στρατηγική προσέγγιση για την οικονομική ανάπτυξη, στοχεύοντας στην αστική εμπορευματοποίηση. Ο σχεδιασμός και η εκτέλεση των αστικών έργων, στο πλαίσιο του επιχειρηματικού καθεστώτος διακυβέρνησης είναι προσανατολισμένα προς την αναβάθμιση της εικόνας μιας περιοχής, σε αντίθεση με έναν συνολικό σχεδιασμό, που αποσκοπεί στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας

μέσα σε ένα μεγαλύτερο νομικό πλαίσιο. Επομένως, μεγάλο μέρος της αστικής επιχειρηματικότητας συνδέεται με την παραγωγή εικόνας και τις τεχνικές του city marketing και city branding. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Harvey (1989 ό.α στο Karaman, 2010:75) «τονίζει την προσπάθεια των πόλεων να ανιχνεύσουν και να ενισχύσουν τα συγκριτικά πλεονεκτήματά τους, ώστε να διαμορφώσουν εκ νέου τις εικόνες και την αγορά της πολιτιστικής τους ταυτότητας». Μέσα σε αυτό το όραμα της «πολιτιστικής αναγέννησης», οι μοναδικές ταυτότητες μιας πόλης αναδεικνύονται μέσα από τα έργα αναζωογόνησης και εκδηλώσεις μεγάλης κλίμακας.

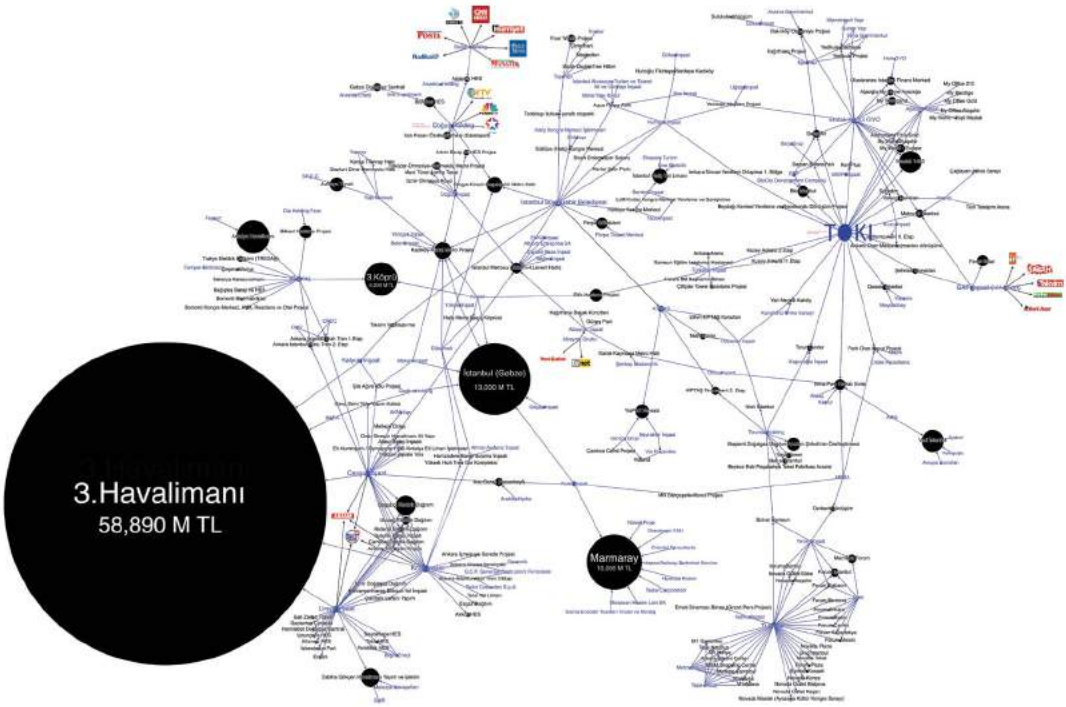

22. Δίκτυο έργων αστικής ανάπλασης, το οποίο απεικονίζει τις διασυνδέσεις μεταξύ των διαφόρων κυβερνητικών φορέων, ιδιωτικών επιχειρήσεων και επενδύσεων. Το μέγεθος του κύκλου αναπαριστά την αξία του εκάστοτε σχεδίου και όπως φαίνεται χαρακτηριστικά το μεγαλύτερο αναπτυξιακό έργο αποτελεί το νέο αεροδρόμιο. Οι εταιρείες αναπαρίστανται με μπλε χρώμα και συνδέονται άμεσα με τα projects τους, ενώ τα μέσα μαζικής ενημέρωσης απεικονίζονται με το logo τους και συνδέονται άμεσα με την αντίστοιχη εταιρεία. Ο χάρτης του δικτύου αυτού οργανώνεται μέσω της σύνδεσης των διαφόρων δυνάμεων, αποκαλύπτοντας τους κύριους παράγοντες, τις έμμεσες συνδέσεις και τα οργανικά συμπλέγματα.

Η Κωνσταντινούπολη, προωθεί αυτούς τους στόχους μέσα από τέσσερις διαδικασίες:

1.έργα αστικού σχεδιασμού σε περιφερειακό επίπεδο
2.αρχιτεκτονικά έργα μεγάλης εμβέλειας στο κέντρο της πόλης
3.αναδιάρθρωση των περιοχών gecekondus
4.μεταμόρφωση των ιστορικών γειτονιών

Τα τέσσερα αυτά τμήματα της διαδικασίας της αστικής ανανέωσης αλληλεπιδρούν και αποτελούν ταυτόχρονα μέρος του οράματος της «αστικής αναγέννησης», ενώ έχουν στόχο τον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας της πόλης. Οι δυο πρώτοι στόχοι επικεντρώνονται στη στροφή του διεθνούς ενδιαφέροντος στην πόλη, μέσα από την εκτέλεση αρχιτεκτονικών έργων μεγάλης εμβέλειας (flagship projects). Το 2006, η διοίκηση της πόλης προκήρυξε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς για την αναθεώρηση του master plan δυο περιοχών της πόλης, οι οποίες αποτελούν τους τελευταίους κόμβους του κυκλοφοριακού δικτύου, που συνδέει την πόλη από την ανατολή μέχρι τη δύση. Ο στόχος ήταν η δημιουργία δυο νέων κέντρων: ένα κεντρικό, επιχειρηματικό κέντρο στο Kartal στην ασιατική πλευρά και ένα κέντρο αναψυχής στο Küçükçekmece στα δυτικά. Γνωστοί αρχιτέκτονες και διεθνή αρχιτεκτονικά γραφεία προσκλήθηκαν για να καταθέσουν τις προτάσεις τους, με τη Zaha Hadid να κερδίζει τον πρώτο και τον Ken Yeang το δεύτερο. Εκτός από αυτά τα δυο μεγάλης κλίμακας projects, που προέβλεπαν την αναμόρφωση ολόκληρων διοικητικών περιφερειών, έργα που περιελάμβαναν την αναμόρφωση του παραλιακού μετώπου της θάλασσας του Μαρμαρά εντάχθηκαν στο πρόγραμμα. Χαρακτηριστικά αποτελούν το Galataport project στην Ευρωπαϊκή πλευρά και το Haydarpasa Port project στην Ασιατική πλευρά σε περιοχές, που παλιότερα αποτελούσαν τμήμα του λιμανιού της πόλης. Οι νέες χρήσεις τώρα περιλαμβάνουν τουριστικές δραστηριότητες, όπως εμπορικά κέντρα, ξενοδοχεία, γραφεία, μαρίνες και λιμάνι για κρουαζιερόπλοια. Τέλος, στα άμεσα σχέδια της κυβέρνησης είναι το νέο διεθνές αεροδρόμιο και η κατασκευή τρίτης γέφυρας στο Βόσπορο, παρά τις ενστάσεις των επιστημόνων σχετικά με τις περιβαλλοντικές συνέπειες αλλά και την αδυναμία της να επιλύσει το κυκλοφοριακό ζήτημα.

Όσον αφορά στους δυο επόμενους στόχους, παρατηρείται ότι πλέον από τη δεκαετία του 2000, το άτυπο εισάγεται στη δημόσια ατζέντα, καθώς δεν ανήκει στο όραμα της παγκόσμιας πόλης, που θέλει να διαμορφώσει η κρατική εξουσία. Στο επόμενο κεφάλαιο, θα επικεντρωθεί στην ανάλυση του τρόπου, με τον οποίο μεταβάλλεται η προσέγγιση του κράτους, μέσω διαρθρωτικών χωρικών διαδικασιών, αλλά και στα εργαλεία που υιοθετούνται για την επίτευξη του στόχου αυτού.

23. Έργα αστικού σχεδιασμού μεγάλης εμβέλειας

03.4 β. Αστικές αναπλάσεις μέσω νέων θεσμικών και νομοθετικών εργαλείων: η ενδυνάμωση του ΤΟΚΙ

Η ομαλή συνύπαρξη των ευέλικτων άτυπων μηχανισμών με τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές της δεκαετίας του '80, παύει πλέον να υφίσταται. Καθώς σημαντικοί επιχειρηματικοί όμιλοι και οι κρατικές αρχές ξεκίνησαν να οραματίζονται την Κωνσταντινούπολη ως ένα παγκόσμιο κέντρο για την οικονομία, τον τουρισμό και τον πολιτισμό, η ανοχή απέναντι στο φαινόμενο του άτυπου, μέσω της παραχώρησης αμνηστιών, παύει. Το άτυπο, πλέον ποινικοποιείται από την κρατική εξουσία, χαρακτηρίζεται δηλαδή ως «μαύρο», σύμφωνα με το Yiftachel (2009 ό.α. στο Roy, 2012:136)και χρησιμοποιείται ως κρατικό εργαλείο παρέμβασης στην παραγωγή του χώρου. Οι μεταποιητικές βιομηχανίες μεταφέρονται οριστικά από το κέντρο της πόλης σε απομακρυσμένες και περιφερειακές αστικές περιοχές μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90, εμφανίζοντας στο κέντρο μεγάλα αστικά κενά, ελκυστικά προς τους επενδυτές. Τα κενά, όμως αυτά, συνυπάρχουν με τις περιοχές των gece-kondus, οι οποίες πλέον είναι πολύ προνομιούχες, για να συνεχίσουν να παρέχουν στέγαση σε πληθυσμούς χαμηλών και μεσαίων στρωμάτων. Ο σεισμός του 1999 και η μεγάλη οικονομική κρίση του 2001 αποτέλεσαν πρόσφορο έδαφος για τη χρησιμοποίηση της αστικής γης, ως εργαλείου για τη συσσώρευση κεφαλαίου, μεγεθύνοντας την επείγουσα ανάγκη για διαρθρωτικές, χωρικές αλλαγές. Για το λόγο αυτό, ο αστικός μετασχηματισμός παρουσιάστηκε από τις κυβερνητικές αρχές ως μια υποχρέωση και μια αναπόφευκτη διαδικασία, εστιάζοντας αποκλειστικά το κρατικό ενδιαφέρον στο συγκεκριμένο τομέα και αδιαφορώντας για τομείς πρόνοιας, όπως η υγεία και η εκπαίδευση.

Επομένως, η κυβέρνηση ΑΚΡ προσδοκά την ανάδειξη της Κωνσταντινούπολης σε παγκόσμια πόλη, αποδίδοντας έμφαση στον ολικό ανασχεδιασμό του αποθέματος των άτυπων κατοικιών της. Για να το πετύχει αυτό, επαναφέρει στο προσκήνιο τον οργανισμό, που έχει ως ευθύνη την οικιστική ανάπτυξη της Τουρκίας, τον ΤΟΚΙ, ο οποίος είχε ιδρυθεί το 1984. Ευθύνη του ήταν η παροχή οικονομικά προσιτής στέγασης σε οικογένειες με χαμηλό εισόδημα, καθώς και πιστώσεων σε άτομα, που διαφορετικά θα ήταν αδύνατο να αποκτήσουν κατοικία στην ιδιωτική αγορά ακινήτων. Ωστόσο, οι δραστηριότητες του ΤΟΚΙ, παρέμειναν περιορισμένες μέχρι το 2002, που ανέλαβε τα καθήκοντά του το ΑΚΡ, το οποίο έκανε ριζικές μεταρρυθμίσεις στον οργανισμό, μετατρέποντας τον σε έναν από τους πιο σημαντικούς παράγοντες στον τομέα της στέγασης και των αστικών μετασχηματισμών. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά στην ιστοσελίδα του οργανισμού, ο ΤΟΚΙ αποτελεί «το μοναδικό αρμόδιο δημόσιο οργανισμό, υπεύθυνο για το στεγαστικό τομέα στην Τουρκία» και υπάγεται μόνο στο πρωθυπουργικό γραφείο (Deliveli, 2012). Η εξουσία του ΤΟΚΙ επεκτάθηκε έτσι έντονα και ο οργανισμός έγινε ο κύριος παραγωγός της αγοράς κατοικιών της Τουρκίας. Ως αποτέλεσμα αυτών των νέων μεταρρυθμίσεων, άλλα κρατικά ιδρύματα, που εμπλέκονταν στον σχεδιασμό, τη χρηματοδότηση και την κατασκευή δημόσιας στέγασης, έκλεισαν ή ενσωματώθηκαν στο ΤΟΚΙ, το οποίο επίσης περιέλαβε στην κυριότητα του και 65 περίπου εκατομμύρια τετραγωνικά μέτρα δημόσιας γης.

Ο ΤΟΚΙ, εξουσιοδοτημένος με αυτές τις νέες αρμοδιότητες και εξουσίες, ανέλαβε την αναμόρφωση του αστικού τοπίου, καθιστώντας παράλληλα την υποστήριξη

των ιδιωτικών κατασκευαστικών εταιρειών ανάπτυξης μείζονα στόχο του. Στα πλαίσια αυτού του εγχειρήματος, τα αναπτυξιακά στεγαστικά προγράμματα του TOKI αποτελούν συμπράξεις με ιδιώτες επιχειρηματίες, έχοντας την υποστήριξη και των τοπικών δήμων. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, ο TOKI παραχωρεί την κενή κρατική γη, η οποία αποτελεί ιδιοκτησία του και βρίσκεται σε προνομιούχες περιοχές, σε ιδιωτικές εταιρείες για την ανάπτυξη οικιστικών μονάδων, διεκδικώντας μερίδιο των τελικών εσόδων από την πώληση των μονάδων αυτών. Συνήθως η ανάθεση στην εταιρεία, που αναλαμβάνει το ρόλο του εργολάβου, γίνεται απευθείας, χωρίς προκήρυξη διαγωνισμού από τον TOKI. Οι εταιρείες αυτές είναι συγκεκριμένες και έχουν υψηλές διασυνδέσεις με το AKP, καθώς οι περισσότερες ιδρύθηκαν κατά τη διάρκεια της διοίκησης του. Αποτελούν επομένως, μόνιμους αναδόχους στα έργα του TOKI και το ποσοστό που λαμβάνουν συνήθως από τα συνολικά έσοδα, είναι 25-30 τοις εκατό (Karaman, 2010:87). Σε μια προσπάθεια περιγραφής αυτής της κατάστασης, κατά την οποία ο κατασκευαστικός τομέας μια χώρας βρίσκεται στο επίκεντρο, ο Schleifer (2013) χρησιμοποιεί τον όρο «construc-tocracy», αναφερόμενος σε ένα κράτος, το οποίο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τομέα αυτό, ιδιωτικοποιώντας κρατική γη, με στόχο την οικονομική ανάπτυξη, τη δημιουργία δικτύων επιρροής και τη διατήρηση της εξουσίας του.

Ταυτόχρονα, ως μεσάζοντες για την επιλογή των περιοχών, που διατίθενται για ανάπλαση, εμφανίζονται οι Δήμοι της Κωνσταντινούπολης, οι οποίο βρίσκονται υπό την επιρροή του AKP. Οι δήμοι δεσμεύονται αποφασιστικά να ανακατασκευάσουν το σύνολο του αποθέματος της άτυπης στέγασης που βρίσκεται υπό την αρμοδιότητα τους, προωθώντας την όλη διαδικασία ως μια αποστολή αύξησης της αντισεισμικότητας και της υγιεινής του αποθέματος των κατοικιών. Η μητροπολιτική περιοχή της Κωνσταντινούπολης αποτελείται από 39 τέτοιους δήμους, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για την κατάρτιση και την εφαρμογή σχεδίων σε επίπεδο γειτονιάς, τα οποία έχουν ως στόχο την ενσωμάτωση, απρογραμμάτιστων, άτυπων περιοχών στον επίσημο σχεδιασμό. Τα σχέδια αυτά πρέπει να είναι σε συμφωνία με το γενικό ρυθμιστικό σχέδιο, που εκπονείται από την IMM (Istanbul Metropolitan Municipality). Επομένως, δημιουργείται μια κατάσταση ανταγωνισμού μεταξύ των διάφορων δήμων για την ανάπλαση του αποθέματος των άτυπων κατοικιών τους, ώστε να κλείσουν το χάσμα ενοικίου (rent gap), όπως ορίζεται από το Smith (1996 ό.α. στο Karaman, 2010:83) ως «η διαφορά μεταξύ του πραγματικού μισθώματος από ένα κομμάτι γης, και το μίσθωμα που θα μπορούσε να συλληφθεί κάτω από μια μεγαλύτερη και καλύτερη οικονομική χρήση». Παράλληλα, επιδιώκουν να ενσωματώσουν αυτούς τους χώρους στους επίσημους κύκλους συσσώρευσης κεφαλαίου και να αυξήσουν, όπως προβάλλεται και από την κυβέρνηση, και τη μεταξύ τους ανταγωνιστικότητα και εμπορευσιμότητα.

Για να λειτουργήσει αυτή η σύμπραξη μεταξύ TOKI, δήμων και ιδιωτικών, αναπτυξιακών εταιρειών, ψηφίστηκε μια σειρά νόμων για τη διευκόλυνση των σχεδίων αστικού ανασχεδιασμού. Η αρχή έγινε με το Νόμο 5237 του Ποινικού Κώδικα, που ψηφίστηκε το 2004 σύμφωνα με τον οποίο, για πρώτη φορά, η κατασκευή άτυπης κατοικίας σε δημόσια γη, θεωρείται ποινικό αδίκημα και τιμωρείται με έως και πέντε χρόνια φυλάκισης (Karaman, 2010:82). Στη συνέχεια μεταξύ του 2004 και 2007, νομιμοποιήθηκαν διατάξεις, οι οποίες επαναπροσδιόριζαν την δικαστική κατάσταση των μητροπολιτικών και περιφερειακών δήμων, παρέχοντάς τους δικαιώματα εκτέλεσης έργων αστικού μετασχηματισμού σε συνεργασία με το

ΤΟΚΙ. Αυτές οι νέες νομοθεσίες, αλλά και κάποιες τροποποιήσεις στην ισχύουσα νομοθεσία, επιτρέπουν τώρα στους δήμους να υλοποιούν έργα ανάπλασης σε υποβαθμισμένες ιστορικές γειτονιές, να ορίζουν ζώνες αστικής ανάπλασης, να απαλλοτριώνουν ιδιωτική ιδιοκτησία, να αναθέτουν τα έργα ανάπλασης σε ιδιωτικές εταιρίες ή να συμμετέχουν σε συμπράξεις δημοσίου-ιδιωτικού τομέα.

Ο σημαντικότερος νόμος αυτής της κατηγορίας είναι ο «Νόμος Αστικού Μετασχηματισμού και Πολιτικών Ανανέωσης No.5366» (Tan, 2012:311) ή όπως αλλιώς αναφέρεται «Νόμος για τη Διατήρηση μέσω της ανακατασκευής και την Αξιοποίηση μέσω της αναζωογόνησης υποβαθμισμένων, ιστορικών και πολιτιστικών ιδιοκτησιών», ο οποίος ψηφίστηκε το 2005. Ο νόμος αυτός επιτρέπει την άμεση απαλλοτρίωση κάθε ιδιοκτησίας, είτε πρόκειται για κατοικία, γη ή αστικό χώρο, και ειδικότερα στο ιστορικό τμήμα της πόλης, και τη χρησιμοποίηση της γης από το κράτος σε περίπτωση καταστάσεων εκτάκτου ανάγκης, όπως ο πόλεμος, ή οι φυσικές καταστροφές. Ωστόσο, όπως διαπιστώθηκε στην πράξη, ο νόμος αυτός στην Κωνσταντινούπολη αποτελεί ένα μέσο, για την εκδίωξη των κατοίκων των άτυπων περιοχών, τη δέσμευση της γης και την εκτέλεση αστικών έργων ανάπλασης. Η εφαρμογή του λειτουργεί ως εργαλείο για τη μετατροπή του αστικού χώρου και της ιδιοκτησίας, βάση νομικών συνθηκών, στις οποίες αιτιολογείται κάθε είδους πράξη από τις αρχές (κατεδάφιση, μεταβίβαση ακινήτων, έξωση, κλπ) (Tan, 2012). Οι δήμοι τώρα έχουν τον πλήρη έλεγχο στα δικαιώματα ιδιοκτησίας, τον αστικό σχεδιασμό και τα αρχιτεκτονικά έργα. Επομένως, επιτρέπεται στις τοπικές αρχές να απαλλοτριώνουν ιδιοκτησίες σε «υποβαθμισμένες» περιοχές, προκειμένου να εφαρμόσουν τα σχέδια ανανέωσης, χωρίς τη συγκατάθεση των ιδιοκτητών. Παράλληλα, τους δίνει την εξουσία να αναστέλλουν και να απορρίπτουν τις αποφάσεις του Συμβουλίου για τη Διατήρηση Ιστορικών Τόπων. Ο νόμος αυτός έχει προκαλέσει ευρύτατες επικρίσεις μεταξύ αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων και κοινωνιολόγων, ενώ τα Επιμελητήρια Αρχιτεκτόνων και Πολεοδόμων της Κωνσταντινούπολης έκαναν συχνά πολλές δικαστικές απόπειρες εναντίον των δήμων, προκειμένου να αυξήσουν τη δημόσια κριτική για την εφαρμογή του νόμου. Μια σημαντική προσθήκη στο Νόμο 5366, αποτελεί ένας άλλος νόμος, ο οποίος εισήχθη τον Ιούνιο του 2010 (Tan, 2012) και επιτρέπει στο δήμο τη διενέργεια μετατροπών και επεμβάσεων σε κάθε είδους γη εντός ή εκτός σχεδίου, τόσο στο κέντρο όσο και στην περιφέρεια της Κωνσταντινούπολης.

Επομένως, διακρίνεται τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο μια πολύ ιδιόρρυθμη σχέση μεταξύ του νόμου και της εξουσίας. Η κυρίαρχη αρχή, για να εξυπηρετήσει συγκεκριμένους στόχους, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση η δέσμευση γης, για την οποία στο παρελθόν είχε δοθεί αμνηστία, αναστέλλει το νόμο στο όνομα της προστασίας της κοινωνίας από εσωτερικές ή εξωτερικές κρίσιμες απειλές. Πρόκειται λοιπόν, για μια κατάσταση εξαίρεσης (Stavrides, 2010) κατά τη διάρκεια της οποίας η κυβερνητική εξουσία έχει το δικαίωμα να πάρει μια τέτοια απόφαση, με την προϋπόθεση όμως ότι θα επαναφέρει το νόμο, μόλις η απειλή εξαλειφθεί. Μέσω αυτής της κατάστασης, διαφαίνεται σύμφωνα με τον Agamben (2005 ό.α. στο Stavrides,2010:1) η νομιμοποιημένη δυνατότητα της εξουσίας να αποφασίζει πότε και για πόσο καιρό θα ανασταλεί ο νόμος. Με αυτήν την πράξη, η αρχή αποκαλύπτεται ως η προϋπόθεση του νόμου και όχι το αντίστροφο. Η εξουσία αντικαθιστά τη ρυθμιστική ιδιότητα του νόμου, ξεπερνώντας ως νομιμοποιητική δύναμη την εκτελεστική εξουσία. Στην περίπτωση της Κωνσταντινούπολης, η

κατάσταση εξαίρεσης τείνει να αποτελέσει τον κανόνα, διαιωνίζοντας αυτήν την κατάσταση αναστολής συγκεκριμένων νόμων και δίνοντας το περιθώριο στην κρατική εξουσία για συγκεκριμένες χωρικές διευθετήσεις, με στόχο την εξυπηρέτηση προσωπικών και ιδιωτικών συμφερόντων.

03.4 γ. Οι άτυπες στεγαστικές πρακτικές στο στόχαστρο των αστικών αναπλάσεων

Στη συγκεκριμένη ενότητα, θα αναλυθεί πώς τα νέα κρατικά εργαλεία εφαρμόζονται εν τέλει στις περιοχές άτυπης κατοικίας, καθώς και το αντίκτυπο που έχουν στους κατοίκους των περιοχών αυτών. Πριν όμως αναλύσουμε τις αλλαγές που υφίσταται το άτυπο, σημαντικό σημείο αποτελεί η εξέταση της γενικής εικόνας της χωρικής κατάστασης του από τις αρχές του 1990. Σημαντικό χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός, ότι ο πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης έφτασε το 1990 τα εφτά εκατομμύρια. Η συνεχιζόμενη αυτή ταχεία αύξηση του εδώ και τέσσερις δεκαετίες, συνοδεύεται από τη συνεχή επέκταση του αστικού αποτυπώματος της πόλης. Η αστική ανάπτυξη της Κωνσταντινούπολης ορίζεται από την θάλασσα του Μαρμαρά στο νότο και την λεκάνη νερού και τις φυσικές αποθεματικές περιοχές στον βορρά. Αυτά τα γεωμορφολογικά και οικολογικά χαρακτηριστικά, σε συνδυασμό με την συνεχή αύξηση του πληθυσμού, έχουν οδηγήσει σε έναν εξαιρετικά πυκνό ιστό και σε μια αυξανόμενη πίεση στις περιοχές χαμηλής πυκνότητας μέσα στην πόλη. Οι υφιστάμενες αυτές τάσεις ενισχύθηκαν επίσης σε μεγάλο βαθμό από τις δυο γέφυρες και τους αυτοκινητόδρομους που τις περιβάλλουν, οι οποίοι έθεσαν την πορεία της αστικής ανάπτυξης μέχρι τη δεκαετία του 1990 και διαχώρισαν την κοινωνία μέσω της τάσης αστικής κερδοσκοπίας που προκάλεσαν. Η πρώτη γέφυρα και ο αυτοκινητόδρομος E-5 ενέκριναν την υπάρχουσα αναπτυξιακή τάση κατά μήκος του άξονα Ανατολής-Δύσης, παράλληλα με την ακτή του Μαρμαρά, ενώ η δεύτερη γέφυρα και ο TEM (Trans-European Motorway) ενέκριναν την άλλη κύρια τάση της πόλης, την επέκταση προς Βορρά. Ο TEM έθεσε τα βόρεια όρια για τις γειτονιές της κατώτερης μεσαίας τάξης, αλλά δεν ίσχυσε το ίδιο και για τα ανώτερα στρώματα, τα οποία εισέβαλλαν στα φυσικά αποθέματα του Βορρά, κατασκευάζοντας πανεπιστημιακά campus, περίκλειστες κοινότητες και ιδιωτικά κλαμπ. Η εξάπλωση αυτή της πόλης έχει δυο συγκεκριμένες κατευθύνσεις, οι οποίες εκφράζουν έναν ταξικό διαχωρισμό και χαρακτηρίζονται από το δίπολο «ποιότητας έναντι ποσότητας» (Broekema και Kulpers, 2013). Έτσι λοιπόν, η πρώτη, αναπτυσσόμενη στον άξονα βορρά-νότου, κατά μήκος του Βόσπορου και μέχρι τα δάση του Βορρά, αποτελεί έδρα της ανώτερης τάξης, ενώ η δεύτερη, που αναπτύσσεται στον άξονα ανατολής-δύσης κατά μήκος των δυο γεφυρών, κατοικείται από χαμηλά και μεσαία στρώματα. Ο ταξικός αυτός διαχωρισμός όμως, δε σημαίνει ότι οι άτυπες, οικιστικές περιοχές αναπτύσσονται μόνο στον άξονα Ανατολής-Δύσης. Αντίθετα, το άτυπο εμφανίζεται πλέον έντονα και στις περιοχές του Βορρά, οι οποίες κατοικούνται από ανώτερα στρώματα, τα οποία εκμεταλλευόμενα την εξουσία τους και τη στενή σχέση τους με τη διοίκηση, δεσμεύουν εκτάσεις και κατασκευάζουν προνομιούχα μεν, άτυπα δε οικιστικά συγκροτήματα, εκμεταλλευόμενοι την κατάλυση των νομικών ελέγχων, που περιγράφτηκαν στην προηγούμενη ενότητα.

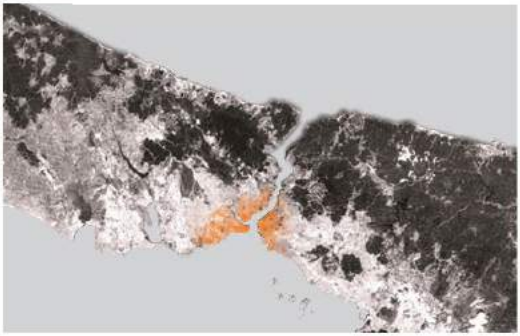

1950

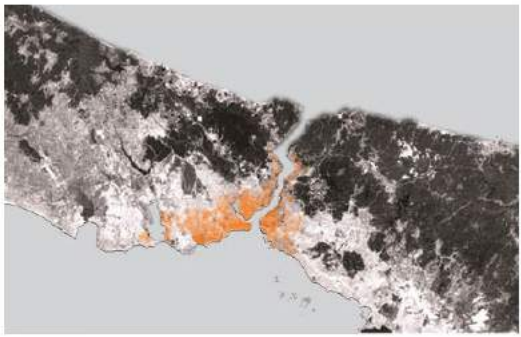

1975

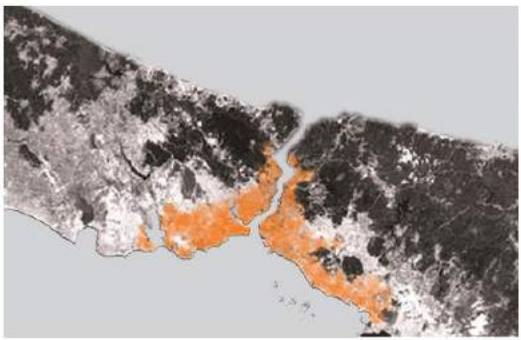

1990

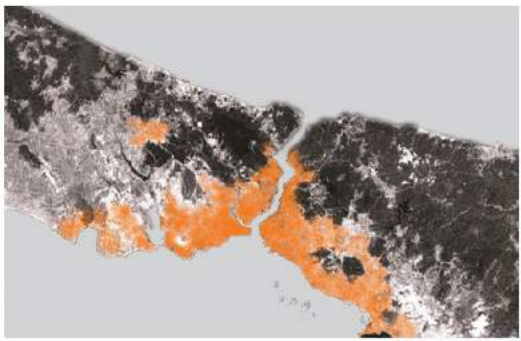

2005

24. Πληθυσμιακή ανάπτυξη και επέκταση των ορίων της πόλης

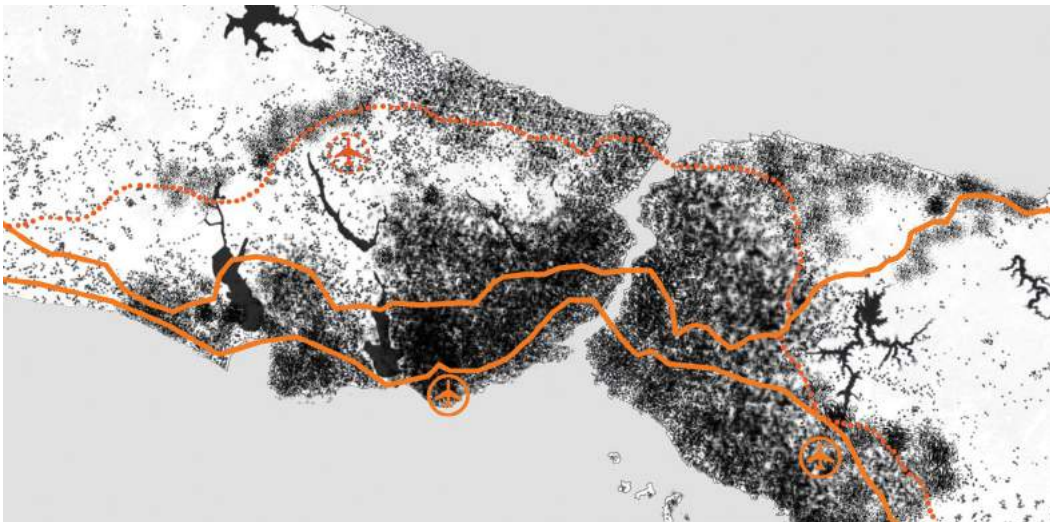

25. Προβλεπόμενη επέκταση των ορίων της πόλης με την ολοκλήρωση της κατασκευής της τρίτης γέφυρας του Βοσπόρου και του τρίτου αεροδρομίου

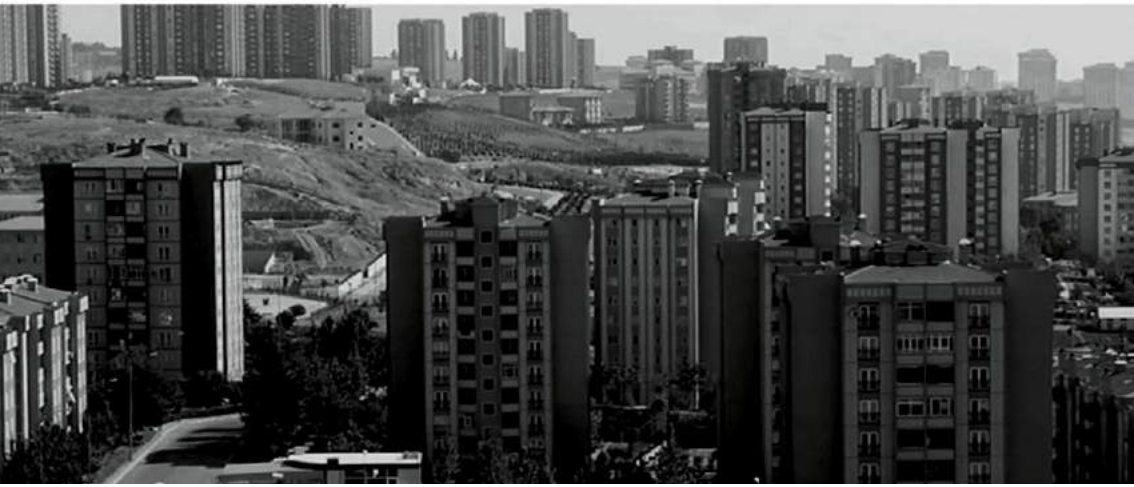

26. Πολυώροφες μονάδες κατοικιών κατασκευασμένες από τον ΤΟΚΙ

Από την άλλη πλευρά είναι εμφανές, ότι στην περίπτωση των χαμηλών στρωμάτων, οι προαναφερθέντες νόμοι, αλλά και οι συνολικές κρατικές πολιτικές, όχι μόνο δε χρησιμοποιήθηκαν εις όφελός τους, αλλά αντίθετα απείλησαν την επιβίωσή τους. Για την αιτιολόγηση της τελευταίας αυτής παρατήρησης, σημαντικό στοιχείο αποτελεί ο τρόπος με τον οποίο μια άτυπη περιοχή κατοίκησης αναπλάθεται. Αφού επιλεγεί η συγκεκριμένη περιοχή για αστική ανανέωση, τους κατοίκους της προσεγγίζει σε πρώτο στάδιο ο δήμος, ο οποίος διαπραγματεύεται τους όρους της αποζημίωσης για την κατεδάφιση της κατοικίας τους και τη δέσμευση της γης, ενώ ο ΤΟΚΙ συντονίζει την εκτέλεση της ανάπλασης. Στους κατοίκους προτείνεται η μετεγκατάσταση στις νέες κατοικίες, οι οποίες έχουν κατασκευαστεί από τον ΤΟΚΙ, κατά κύριο λόγο στα προάστια της πόλης. Οι νέες, αυτές κατοικίες χαρακτηρίζονται ως υψηλής πυκνότητας πολυώροφες μονάδες κατοικιών, παρατεταγμένων στο χώρο, χωρίς πρόβλεψη για σχεδιασμό του υπαίθριου περιβάλλοντος, θυμίζοντας περιοχές του δυτικού κόσμου, που τώρα αποτελούν αντικείμενο ανακατασκευής ή κατεδάφισης. Οι κάτοικοι, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων δε δικαιούνται να κατοικήσουν ξανά στη δικιά τους περιοχή, αφού αναπλαστεί, αλλά αντίθετα υποχρεώνονται να μετακομίσουν σε αυτές τις πολυώροφες μονάδες, με την προϋπόθεση ταυτόχρονα ότι θα αγοράσουν τη συγκεκριμένη κατοικία.

Επομένως, στο σημείο αυτό, ακυρώνονται οι όποιες αμνηστίες είχαν δοθεί στους κατοίκους, μέσω των νόμων του παρελθόντος. Ενοικιαστές και ιδιοκτήτες αναγκάζονται να πληρώσουν πλέον για την κατοικία τους, δεσμευόμενοι σε συστήματα πληρωμών, που εκτείνονται σε μια περίοδο 15-20 ετών, έως ότου η κατοικία να περάσει στην κυριότητα τους. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός, ότι οι ιδιοκτήτες, εφόσον καταφέρουν να αποδείξουν την κυριότητα της ιδιοκτησίας τους, λαμβάνουν μια μορφή αποζημίωσης για την κατεδάφισή της. Αν αποτύχουν να τηρήσουν αυτούς τους όρους, η ιδιοκτησία της οικίας μεταφέρεται στον ΤΟΚΙ. Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός, ότι η πλειοψηφία των κατοίκων έχουν χαμηλό εισόδημα, όντας υποαπασχολούμενοι ή άνεργοι, λόγω της μετακίνησης των βιομηχανικών μονάδων από την ευρύτερη περιοχή, το ποσό της αποζημίωσης που λαμβάνουν για την κατεδάφιση της υφιστάμενης κατοικίας τους, σε συνάρτηση με το ποσό των μηνιαίων πληρωμών για τη νέα κατοικίας τους, είναι ζωτικής σημασίας για τις προοπτικές τους.

Παράλληλα, χαρακτηριστικό είναι, ότι ενώ υπάρχουν όροι, που αφορούν την αποζημίωση, που πρέπει να προσφέρεται στους κατοίκους των gecekondus, οι διαπραγματεύσεις πραγματοποιούνται ως επί τω πλείστον σε ατομική βάση. Ο δήμος αποφεύγει τις αλληλεπιδράσεις με τους κατοίκους μιας γειτονιάς στο σύνολό της κατά τη διάρκεια των ενημερωτικών συναντήσεων ή των συναντήσεων διαπραγμάτευσης των όρων. Η στρατηγική αυτή αναφέρεται ως «στρατηγική της διαίρεσης», η οποία έχει στόχο να αποτρέψει το συνασπισμό των κατοίκων και την οργάνωσή τους, ώστε να διεκδικήσουν από κοινού τα δικαιώματά τους. Πολλοί κάτοικοι επιβεβαιώνουν ότι «ο δήμος χρησιμοποιεί τις διασυνδέσεις του στο ΑΚΡ εντός των γειτονιών για να πραγματοποιήσει αυτές τις μυστικές διαπραγματεύσεις» (Karaman, 2010:26). Αυτοί που έχουν στενές διασυνδέσεις με το ΑΚΡ παίρνουν ευνοϊκές προσφορές, και προσπαθούν να επηρεάσουν άλλους στη γειτονιά πείθοντάς τους να υπογράψουν μια συμφωνία με το δήμο. Επομένως, ο ΤΟΚΙ, ως μηχανή παραγωγής του χώρου, σε συνεργασία με τον εκάστοτε δήμο ακολουθούν ξεχωριστές τακτικές σε διαφορετικές τοποθεσίες, ανάλογα με την

επιτυχία των «παρακινητικών δικτύων» και το επίπεδο της συμμετοχής και τις σχέσεις εμπιστοσύνης της συγκεκριμένης γειτονιάς. Επομένως, λόγω του γεγονότος ότι ο ΤΟΚΙ μπορεί να θέσει διαφορετικούς όρους σε διαφορετικές γειτονιές χωρίς κανένα προηγούμενο, παρατηρείται ότι η τοπική δυναμική, όπως θα δούμε και στη συνέχεια με την ανάλυση συγκεκριμένων παραδειγμάτων είναι πολύ σημαντική για την έκβαση, καθώς κάτοικοι μιας περιοχής gecekondu μπορούν να κερδίσουν αποζημίωση, ενώ σε άλλη απλά να αποκλειστούν.

Από την πλευρά της, η διοίκηση του ΑΚΡ υποστηρίζει ότι το μοντέλο του ΤΟΚΙ, ως μέσο, που επιτρέπει στα χαμηλά και μεσαία στρώματα να αποκτήσουν ιδιόκτητη κατοικία αποτελεί μια τεράστια επιτυχία και το προωθεί ως τη μόνη βιώσιμη λύση για την αντιμετώπιση της έλλειψης στεγαστικού αποθέματος που αντιμετωπίζει η χώρα. Με μια προσεκτικότερη όμως εξέταση, διακρίνεται ότι αυτοί που επωφελούνται ουσιαστικά από αυτό το μοντέλο αστικού ανασχεδιασμού, είναι οι μεσαίες και ανώτερες τάξεις, καθώς, όπως έχει προαναφερθεί, παρ' όλο ο ρόλος του ΤΟΚΙ, όπως τονίζεται από την κυβέρνηση και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, είναι αυτός της παροχής κοινωνικής κατοικίας, ο οργανισμός στρέφεται όλο και περισσότερο στα έργα πολυτελών κατοικιών, που αποφέρουν περισσότερο κέρδος. Σύμφωνα με μια αδημοσίευτη έκθεση από τον αστικό αναλυτή Sarıoglu (Gecekondu-Glossary, 2012), περίπου το 80% των κατασκευαστικών έργων του ΤΟΚΙ στην ευρύτερη περιοχή της Κωνσταντινούπολης γίνονται για ομάδες με υψηλά εισοδήματα. Με τα έργα αυτά συνδέονται άμεσα ισλαμιστές επιχειρηματίες, κατασκευαστές και βιομήχανοι, τους οποίους ανέδειξε το ΑΚΡ και οι οποίοι εμπλέκονται επίσης και στα άλλα τεράστια έργα της κυβέρνησης ,εκτός του στεγαστικού τομέα.

Επιδιώκοντας μια κριτική αντιμετώπιση του στεγαστικού μοντέλου του ΤΟΚΙ, πρέπει να τονιστεί ότι στην ουσία δε λαμβάνει υπόψη του επιλογές στέγασης χαμηλού κόστους, που να περιλαμβάνουν περιοχές ενοικίασης με ελεγχόμενες τιμές ή κοινωνική κατοικία. Αντίθετα, η κρατική εξουσία για να λάβει στην κυριότητα της κεντρικές περιοχές, τις οποίες στη συνέχεια θα ιδιωτικοποιήσει, συσσωρεύοντας κεφάλαιο, αδιαφορεί για τη διαβίωση των κατοίκων των gecekondus. Στην ουσία, στιγματίζει το φαινόμενο αυτό, το οποίο παλιότερα διαιώνιζε μέσα από νομοθετικές ρυθμίσεις. Περιορίζεται, έτσι, απλά στην κατασκευή «προσιτής» στέγασης, ανεξάρτητα από την τρέχουσα και τη μελλοντική ικανότητα των κατοίκων να πληρώσουν, προκειμένου να αποκτήσουν την κυριότητα του διαμερίσματός τους. Από την πλευρά του κράτους, δεν υπάρχει καμία πρόνοια οικονομικής βοήθειας των κατοίκων να συγκεντρώσουν το ποσό, που απαιτείται από τον ΤΟΚΙ για να αποκτήσουν τον τίτλο ιδιοκτησίας της νέας κατοικίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, όπως θα δούμε και στην ανάλυση των παραδειγμάτων, του συχνού φαινομένου κατοίκων, οι οποίοι εκτοπίστηκαν στην περιφέρεια, να επιστρέφουν στην πόλη, κατασκευάζοντας από την αρχή νέα άτυπα στεγαστικά καταλύματα, λόγω αδυναμίας πληρωμών στα συγκροτήματα του ΤΟΚΙ.

Παράλληλα, όμως, η εκτόπιση αυτή των κατοίκων διαλύει και αποσυνθέτει τα δίκτυα της κοινότητας, της λεγόμενης κοινωνικής οικολογίας, που χαρακτηρίζει μια γειτονιά. Δε λαμβάνονται υπόψη οι διαφορετικές, γεωγραφικές καταστάσεις, οι κοινωνικές δομές και οι ταυτότητες των κοινοτήτων. Οι άτυπες οικονομικές δραστηριότητες, οι οποίες αντιπροσωπεύουν τη λεγόμενη ευέλικτη εργασία της αστικής οικονομίας, παύουν πλέον να υπάρχουν, καθώς δεν υπάρχουν οι χωρικοί δεσμοί με τον τόπο. Οι κάτοικοι χάνουν την εργασία τους, η οποία ασκούνταν

συνήθως κοντά στον τόπο κατοικίας τους, διότι δε μπορούν να διαθέσουν χρήματα για την καθημερινή μεταφορά τους στο κέντρο της πόλης. Ακόμα, όμως και αυτοί που έχουν τα απαραίτητα μέσα για τη μετακίνηση τους, διατρέχουν κίνδυνο σχετικά με την οικονομική τους επιβίωση, λόγω των επίσημων σχεδιαστικών παρεμβάσεων στο κέντρο της πόλης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι εργαζόμενοι ως πλανόδιοι πωλητές στο κέντρο, οι οποίοι τώρα λόγω του εξευγενισμού αυτών των περιοχών και την προώθηση του τουρισμού, εκτοπίζονται, με στόχο την προστασία των συμφερόντων του επίσημου, επιχειρηματικού τομέα και την απόκρυψη της κρατικής αποτυχίας, διαμόρφωσης βιώσιμων αστικών πολιτικών. Επομένως, παρ' ότι το μοντέλο αυτό εξυπηρετεί τους στόχους της κυβέρνησης, οδηγεί στη διάλυση των υπαρχόντων μορφών κοινωνικής και οικονομικής αλληλεγγύης, που αναπτύσσονται από τους ίδιους τους κατοίκους των gecekondus. Κατακερματίζει τις κοινωνικές τους σχέσεις, καθώς στην ουσία επιβάλλει την εγκατάστασή τους σε χώρους άδειους από κοινωνικά νοήματα και συμβολισμούς, που δεν συμπυκνώνουν την πυκνή πραγματικότητα του αστικού τοπίου.

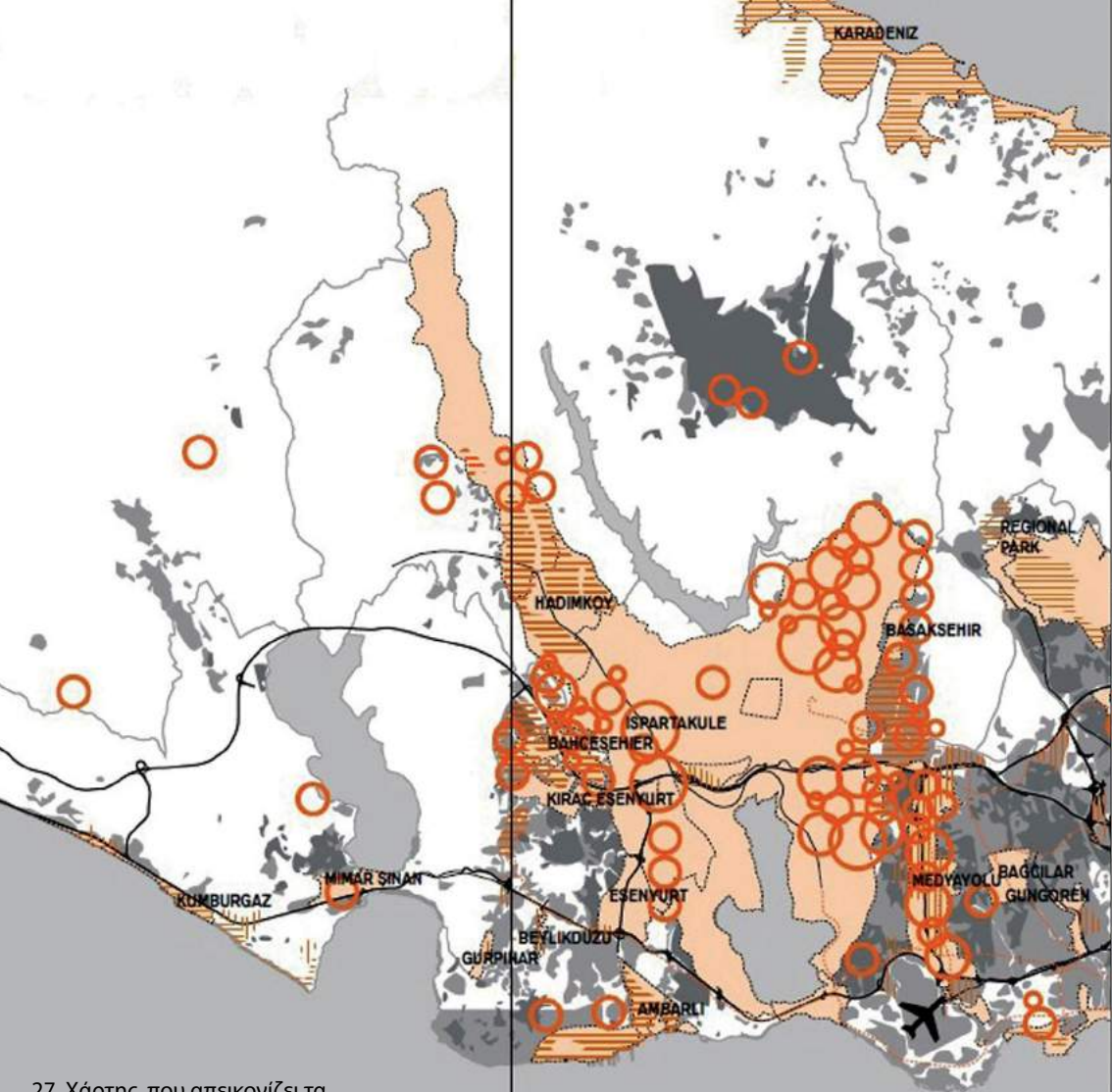

27. Χάρτης, που απεικονίζει τα στεγαστικά προγράμματα του Τοκι

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ

ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ

ΕΙΔΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΝΕΩΣΗΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΚΡΑΤΙΚΕΣ/ΤΟΠΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

< 500 ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ

500 - 1000 ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

1000 - 1500 ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ

> 1500 ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ

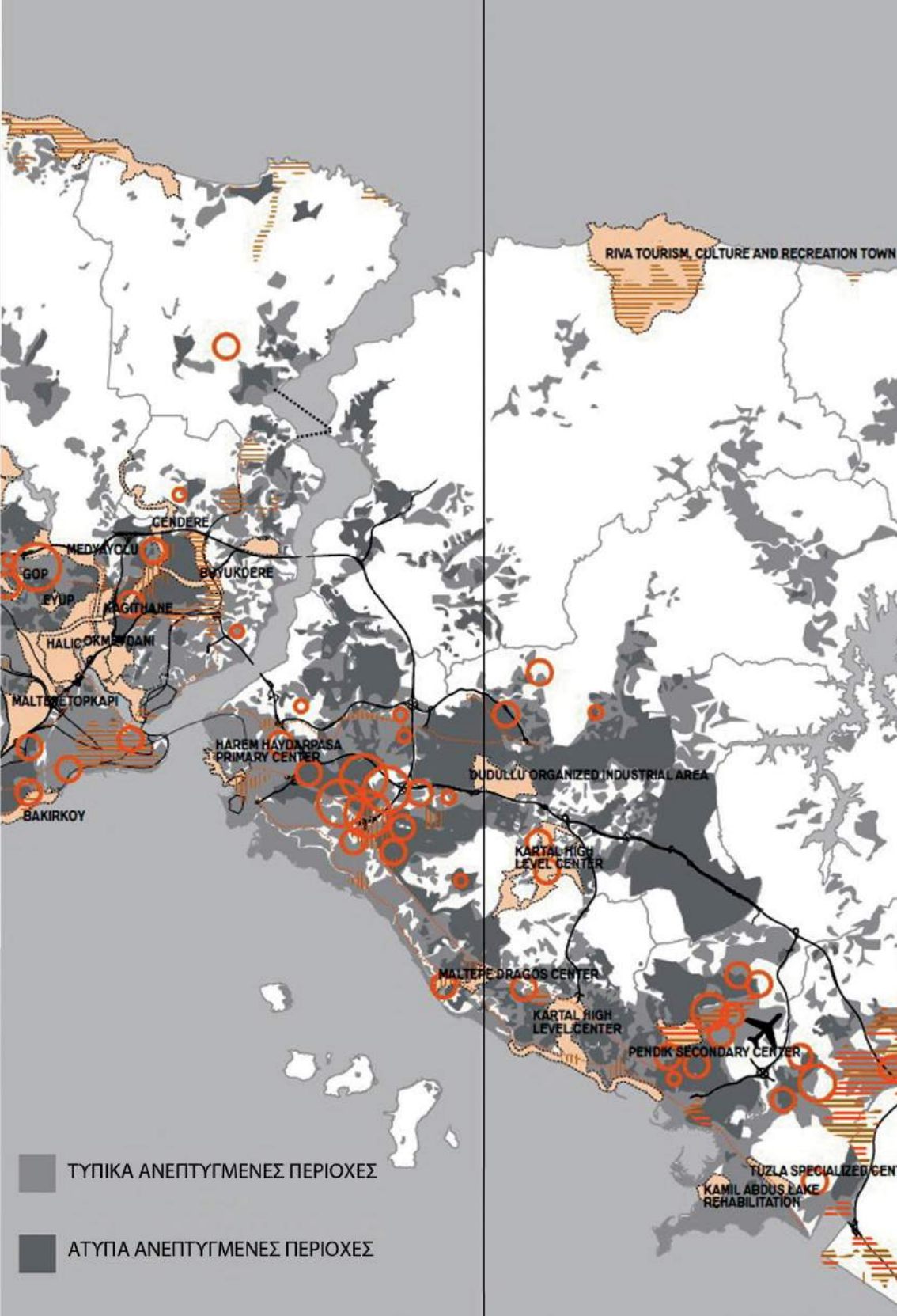
RIVA TOURISM, CULTURE AND RECREATION TOWN
CENDERE
MEDIYAKOLU
GOP
EYUP
BUYUKDERE
KAGITHANE
HALIC OKMEYDANI
MALTEPE TOPKAPI
HAREM HAYDARPASA PRIMARY CENTER
BAKIRKOY
DUDULLU ORGANIZED INDUSTRIAL AREA
KARTAL HIGH LEVEL CENTER
MALTEPE DRAGOS CENTER
KARTAL HIGH LEVEL CENTER
PENDIK SECONDARY CENTER
TUZLA SPECIALIZED CEN
KAMIL ABDUS LAKE REHABILITATION
ΤΥΠΙΚΑ ΑΝΕΠΤΥΓΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ
ΑΤΥΠΑ ΑΝΕΠΤΥΓΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

28. Τα διάφορα στάδια των εξώσεων

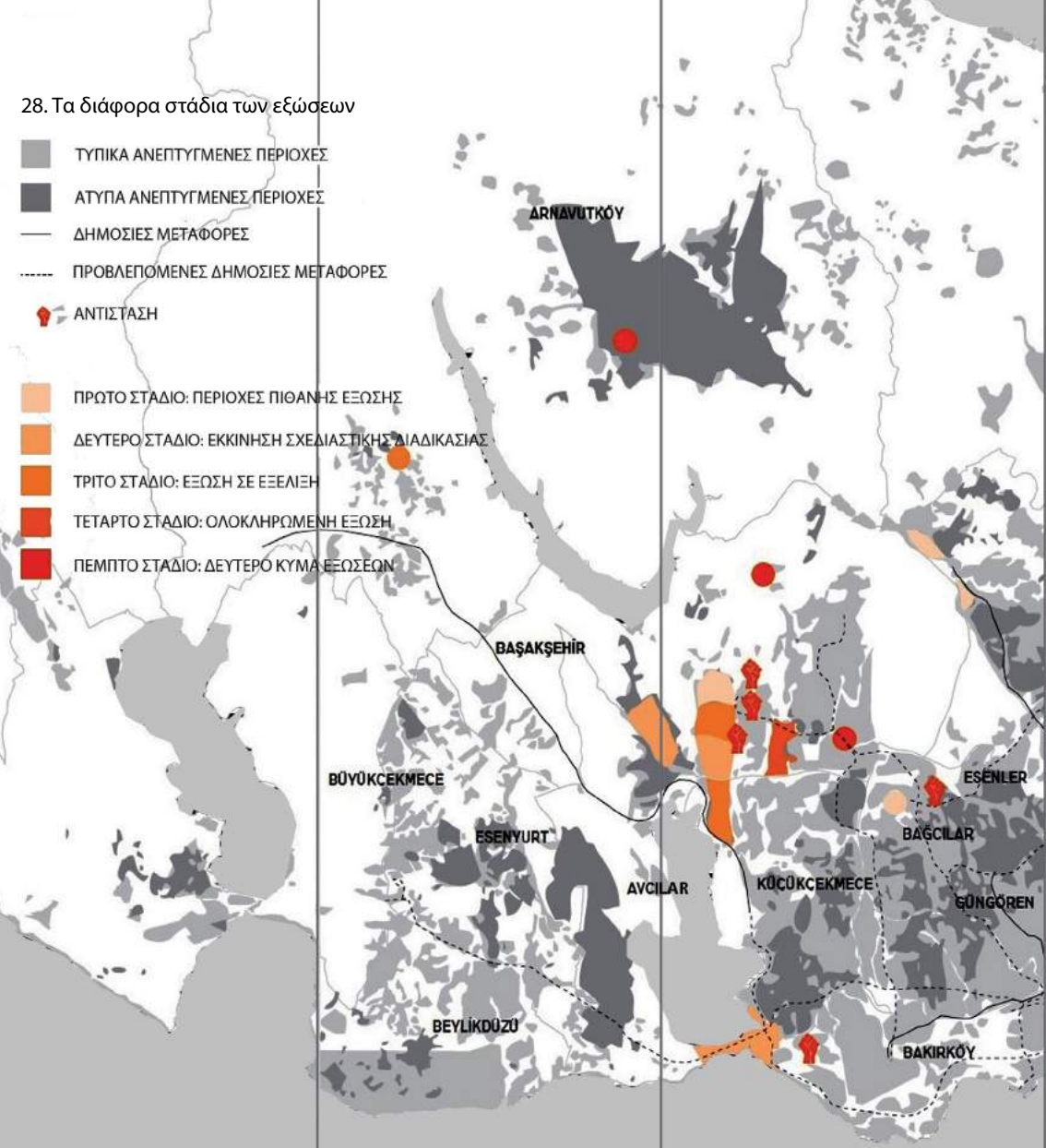

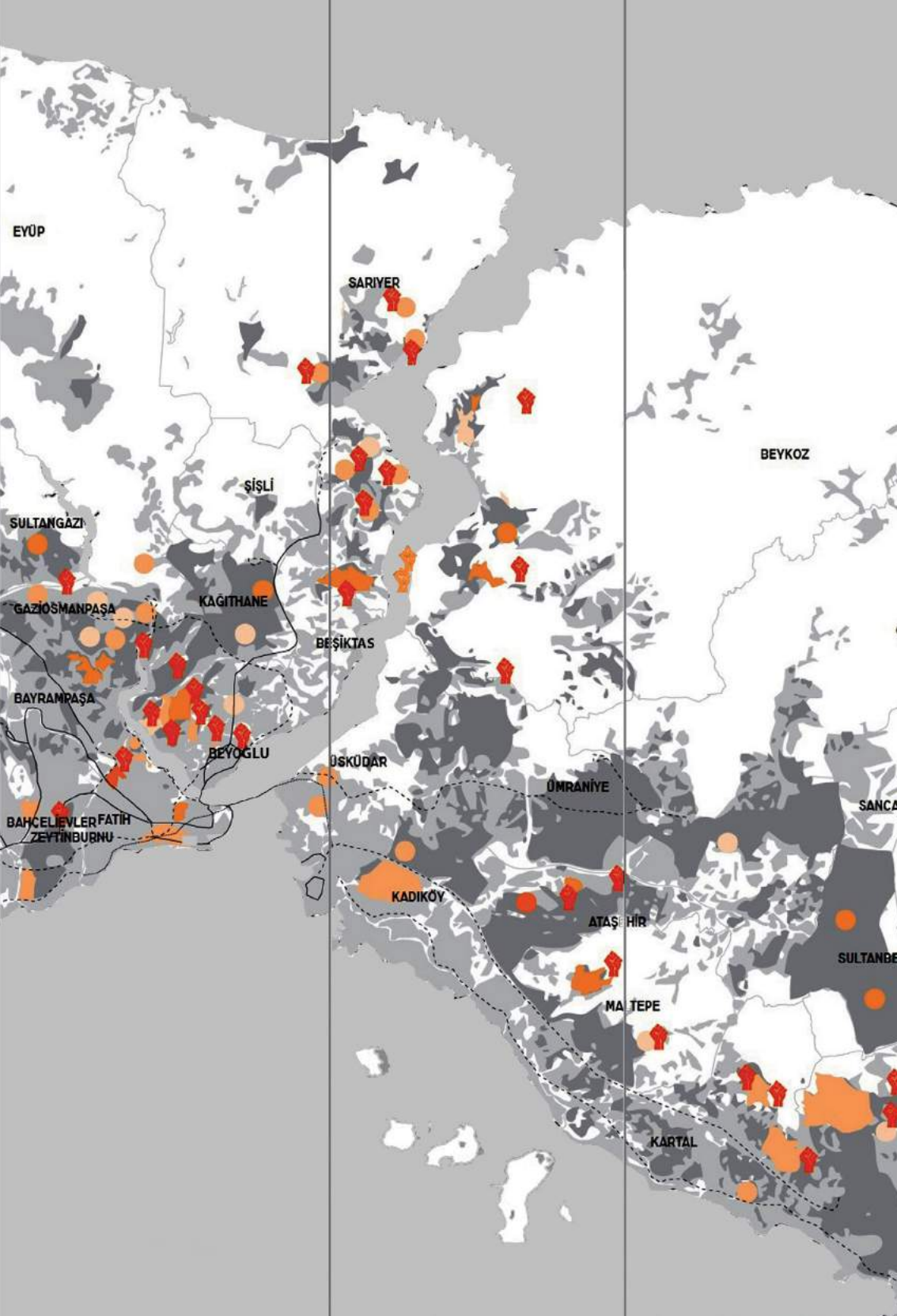
EYÜP
SARIYER
BEYKOZ
ŞİŞLİ
SULTANGAZI
KAĞITHANE
GAZİOSMANPAŞA
BEŞİKTAS
BAYRAMPAŞA
BEYOGLU
ÜSKÜDAR
ÜMRANİYE
BAHCELİEVLER
FATİH
ZEYTİNBURNU
KADIKÖY
ATAŞEHİR
MALTEPE
KARTAL

[04 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΑΤΥΠΗΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ]

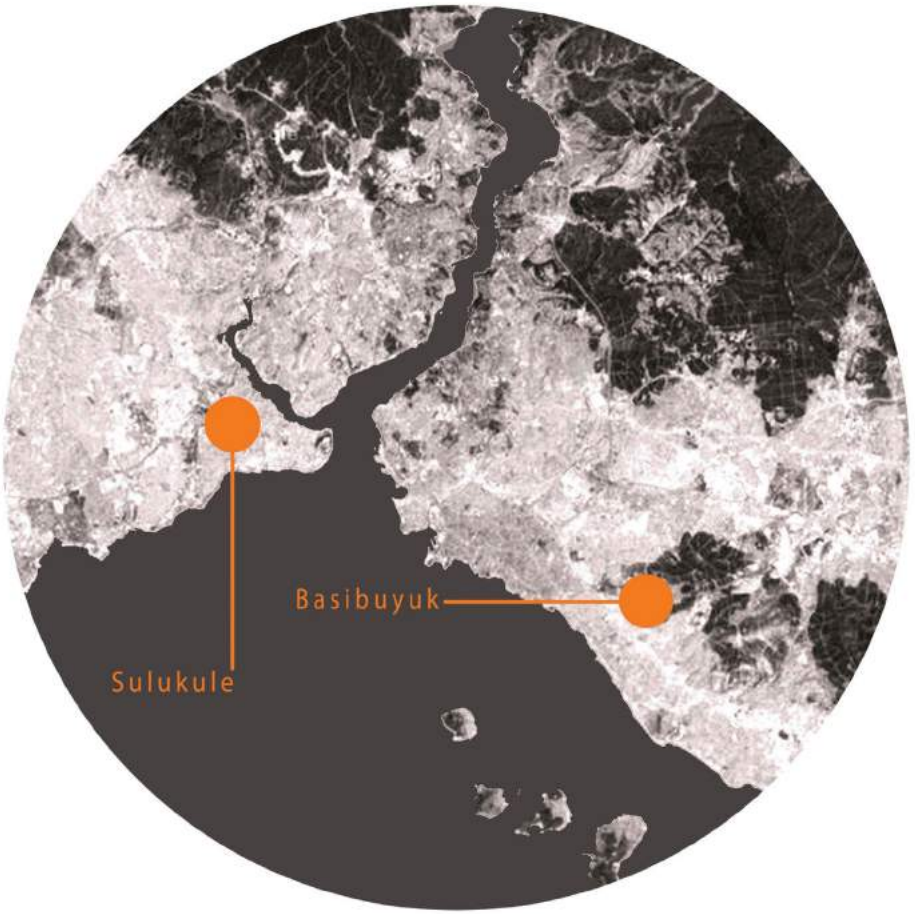

Το τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας εστιάζει στην επιλογή δυο συγκεκριμένων παραδειγμάτων περιοχών άτυπης στέγασης, με στόχο την ανάλυση των διαδικασιών που περιγράφτηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, υπό ένα πιο ειδικό και συγκεκριμένο πλαίσιο. Το πέρασμα σε πιο εστιασμένη κλίμακα παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, όσον αφορά τον τρόπο που η κρατική εξουσία εφαρμόζει τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές σε τοπικό επίπεδο, μέσω των θεσμών του ΤΟΚΙ, των τοπικών δήμων και των κατασκευαστικών εταιρειών. Όπως προαναφέρθηκε, τα παραδείγματα αστικής ανάπλασης στην Κωνσταντινούπολη είναι πολλά, είτε στο κέντρο της πόλης είτε στην περιφέρεια. Στο στόχαστρο βρίσκονται κατά κύριο λόγο άτυπες περιοχές κατοικίας, οι οποίες καταλαμβάνουν προνομιούχο, υψηλής αξίας, χώρο στην πόλη. Η συγκεκριμένη εργασία επιλέγει να αναλύσει δυο τέτοιες περιοχές, στις οποίες όμως το άτυπο εμφανίζεται με διαφορετικό τρόπο.

Η πρώτη περιοχή, το Sulukule, αποτελεί μια ιστορική συνοικία του κέντρο της πόλης, όπου εγκαταστάθηκαν πληθυσμοί Ρομά, αναπτύσσοντας άτυπες δραστηριότητες. Η δεύτερη, γνωστή ως Basibuyuk, αποτελεί μια περιοχή gecekondu, με την «κλασική» έννοια του όρου, δηλαδή οι κάτοικοι κατασκεύασαν τα καταλύματα, δεσμεύοντας κρατική γη. Η περιοχή αυτή, ενώ όταν αναπτύχθηκε αρχικά στην ασιατική πλευρά, βρισκόταν στην περιφέρεια, πλέον θεωρείται μια προνομιακή τοποθεσία για εκμετάλλευση. Παράλληλα, εκτός από αυτές τις διαφορετικές μορφές άτυπου, αντιθέσεις εμφανίζονται, όπως θα εξεταστεί και στη συνέχεια, στο υπάρχον νομικό καθεστώς, στο είδος της αστικής ανάπλασης, που προτάθηκε από την κρατική εξουσία, στον τρόπο που αντιμετωπίστηκαν οι κάτοικοι, αλλά και στις αντιδράσεις που προκλήθηκαν από την τοπική κοινότητα. Παρ' όλες αυτές τις διαφορές, δεν επιχειρείται, ωστόσο, μια σύγκριση σημείων μεταξύ αυτών των δυο περιπτώσεων, ώστε να αποφανθούμε για το ποιά είχε την καλύτερη αντιμετώπιση. Στόχος είναι η εξέταση αυτών των διαφορετικών καταστάσεων, οι οποίες χαρακτηρίζονται από διακριτές χωρικές ενότητες, διαφορετικούς χειρισμούς και διαφορές στα κινήματα αντίστασης κατά των αστικών αναπλάσεων, ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα το ευρύτερο φαινόμενο αντιμετώπισης του άτυπου στη παγκόσμια Κωνσταντινούπολη.

04.1 SULUKULE

Μια από τις στρατηγικές, που χρησιμοποιούνται από τις τοπικές αρχές για να δικαιολογήσουν τα σχέδια αστικής ανανέωσης, είναι να αναδείξουν τον άτυπο χαρακτήρα των γειτονιών αυτών και να παρουσιάσουν την ανανέωση, ως θεραπεία για την επίλυση των προβλημάτων, που σχετίζονται με το άτυπο. Το Sulukule αποτελεί ακριβώς ένα τέτοιο παράδειγμα, καθώς πρόκειται για την πρώτη περιοχή στην πόλη, που υπόκειται σε αστική ανανέωση σύμφωνα με το Νόμο «Αστικού Μετασχηματισμού και Πολιτικών Ανανέωσης» No. 5366 και επίσης αποτελεί την πρώτη περιοχή όπου καταγράφηκε μεταξύ του 2006-2009 (Karaman, 2010), η καταστροφή του ιστορικού κτιριακού αποθέματος, η εξαφάνιση του υπάρχοντος αστικού ιστού, ο εκτοπισμός των κατοίκων της περιοχής και η κατάλυση των πολιτιστικών και των κοινωνικών δικτύων αλληλεγγύης της περιοχής.

Η περιοχή αποτελούσε ιστορική, παραδοσιακή γειτονιά με κατοίκους στην πλειονότητα τους Ρομά, που χρονολογείται από την Βυζαντινή Εποχή. Βρίσκεται κατά μήκος των Βυζαντινών Τειχών, εντός της ιστορικής χερσονήσου στο κέντρο της Κωνσταντινούπολης, σε μια ζώνη προστασίας της UNESCO. Χαρακτηριζόταν από ένα μοναδικό χωρικό πρότυπο, το οποίο διέθετε οικιστικές μονάδες, που περιβάλλονται από αυλές, οι οποίες φιλοξενούσαν ποικίλες δραστηριότητες. Οι μονάδες αυτές ήταν μονώροφες και διώροφες κατοικίες με κήπους, οι οποίες είχαν μια ξεχωριστή χωρική τυπολογία. Κάθε όροφος αποτελούσε μια χωριστή μονάδα, την οποία καταλαμβάνεται μια ανεξάρτητη οικογένεια. Ένα πολύ ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της γειτονιάς ήταν η ανάμειξη των ιδιωτικών και δημοσίων χώρων και χρήσεων και οι βαθμιαίες μεταβάσεις μεταξύ τους, ενώ οι δρόμοι ήταν αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής ζωής της γειτονιάς. Για αιώνες, η γειτονιά ήταν ένας πολιτιστικός προορισμός της πόλης για μουσική και χορό. Το Sulukule ήταν διάσημο για τα «σπίτια ψυχαγωγίας», όπου οι ομάδες των φιλοξενούμενων σερβίρονταν φαγητό και ποτά με τη συνοδεία Ρομά μουσικής και χορού από νεαρά κορίτσια. Τα σπίτια αποτέλεσαν τη βάση της οικονομικής δραστηριότητας της γειτονιάς, εγκαθιδρύθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1940 και συνέχισαν να είναι σημαντικός προορισμός μέχρι τις αρχές του 1990, όταν και απαγορεύτηκαν από το δήμο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την παρακμή της γειτονιάς, η οποία αντιμετώπισε σοβαρή οικονομική ύφεση, τα κτίρια ερήμωσαν, ενώ οι άτυπες δραστηριότητες και το εμπόριο ναρκωτικών αυξήθηκαν ως εναλλακτική πηγή εισοδήματος.

29. Η γειτονιά του Sulukule πριν το σχέδιο ανάπλασης

Συνολικά, υπάρχουν τρεις διαστάσεις του άτυπου χαρακτήρα της γειτονιάς, οι οποίες προβλήθηκαν από την τοπική αρχή ως παρατυπίες και σημαντικά προβλήματα που έχριζαν αντιμετώπισης. Η αντιμετώπιση αυτή σήμαινε ένα έργο ανάπλασης, με στόχο να «διορθωθεί» το άτυπο και να επισημοποιηθεί η γειτονιά. Η πρώτη διάσταση αφορά στον κοινωνικο-πολιτισμικό τρόπο ζωής των κατοίκων και συγκεκριμένα, όπως τονίζεται ρητά σε έγγραφο του δήμου (Ingin και Islam, 2011:127),στον πολιτισμό των Ρομά, ο οποίος αποτελεί πρόβλημα. Πρόβαλλαν την περιοχή ως υποβαθμισμένη, λόγω των κατοίκων της, θεωρώντας τον κοινωνικό ιστό της ως πρόβλημα το οποίο πρέπει να διορθωθεί, και όχι ως δεδομένο, το οποίο πρέπει να συνειδητοποιηθεί. Παράλληλα, χρησιμοποιήθηκε ως πρόσχημα το μικρό ποσοστό κατοίκων, που κατοικεί άτυπα, ώστε να υποστηριχθεί ότι το σύνολο της περιοχής βρίσκεται υπό κατάληψη και επομένως πρέπει να αναπλαστεί. Η οικονομική βάση της γειτονιάς σχηματίζει μια δεύτερη διάσταση της άτυπης φύσης του Sulukule. Η επιβίωση των περισσότερων κατοίκων στηρίχτηκε από τη δεκαετία του '90 σε άτυπες μορφές απασχόλησης, στοιχείο το οποίο ο δήμος αναγνώρισε ως οικονομικό πρόβλημα, το οποίο επιλύεται μέσω της ανανέωσης. Σύμφωνα με έρευνα του δήμου (Ingin και Islam, 2011:128) το 2006, το 80% των οικογενειών βρισκόταν εκτός του επίσημου εργατικού δυναμικού, είτε ήταν χωρίς δουλειά είτε εργάζονταν ανεπίσημα. Τέλος, μια τρίτη διάσταση του άτυπου, που απεικονίζεται στα έγγραφα του έργου, είναι τα χωρικά και ιδιοκτησιακά χαρακτηριστικά. Η πλειοψηφία των κατοικιών είναι κτισμένη νόμιμα με τίτλους ιδιοκτησίας, πολλοί από τους οποίους χρονολογούνται από την εποχή της Τουρκοκρατίας. Οι ενοικιαστές αποτελούν περίπου το ήμισυ του πληθυσμού του Sulukule, ενώ ένα μικρό ποσοστό των ανθρώπων ζουν σε κτίρια χωρίς να καταβάλλουν ενοίκιο, καθώς έχουν μακροχρόνιες άτυπες συμφωνίες με τους ιδιοκτήτες των εν λόγω ακινήτων. Οι οικιστικές μονάδες επιτελούν, επομένως, μια σημαντική κοινωνική λειτουργία σε μια πόλη, που δεν παρέχει κρατική κοινωνική στέγαση. Αυτές οι στεγαστικές ρυθμίσεις χαμηλού ενοικίου επιτρέπουν στους κατοίκους του Sulukule να χρησιμοποιήσουν συλλογικά την γειτονιά τους, μέσα από δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης, και να διατηρήσουν ζωντανή την ιστορική κτιριακή κληρονομιά. Εντούτοις, ο δήμος φαίνεται να χαρακτηρίζει αυτές τις άτυπες συμφωνίες ως «κατάληψη», δίνοντας ένα πρόσχημα για την ανάπλαση.

Σε αυτά τα πλαίσια, τον Απρίλιο του 2006, το Sulukule ανακηρύχθηκε περιοχή αστικής ανανέωσης, υπό τον νόμο No. 5366, με ένα κοινό πρωτόκολλο του Μητροπολιτικού Δήμου Κωνσταντινούπολης (IMM), του Δήμου του Fatih και του TOKI και ένα χρόνο αργότερα θεσμοθετήθηκε το διάταγμα περί «επείγουσας απαλλοτρίωσης» της περιοχής (Ingin και Islam, 2011). Οι κάτοικοι ενημερώθηκαν για την απόφαση μέσω ταχυδρομείου, καθώς ο δήμος δεν ήρθε σε επαφή μαζί τους σε κανένα στάδιο ανάπτυξης του έργου. Το σχέδιο ανανέωσης, που προτάθηκε, επηρεάζοντας άμεσα περίπου 5000 άτομα, περιλαμβάνει τη πλήρη κατεδάφιση όλων των υφιστάμενων κατοικιών, εκτός από ελάχιστα ιστορικά κτίρια, ώστε να δημιουργηθεί έδαφος για το σχέδιο «ιστορικής Οθωμανικής γειτονιάς» (Islam,2010), όπως ονομάστηκε από το δήμο, που επρόκειτο να χτιστεί. Νέα πολιτικά και νομικά εργαλεία ήταν σημαντικά για την εφαρμογή της συγκεκριμένης ανάπλασης, καθώς εισάγουν τη δυνατότητας μεγάλης κλίμακας μετασχηματισμών, νέων μοντέλων χρηματοδότησης, καθώς και νέες εξουσίες απαλλοτριώσεων. Πρώτα, ο νόμος No. 5366, ο οποίος παρείχε το κανονιστικό πλαίσιο, που επέτρεψε έργα μεγάλης κλίμακας

στα πλαίσια σχεδίου ανάπλασης σε ιστορικές περιοχές, όπου προηγουμένως δεν επιτρέπονταν. Επιπλέον, ο νόμος έδωσε νέες εξουσίες επείγουσας απαλλοτρίωσης, η οποία προορίζεται κανονικά για έκτακτες περιστάσεις, όπως ο πόλεμος και οι φυσικές καταστροφές. Επομένως, έδωσε την εξουσία στο δήμο να εκδιώξει τους κατοίκους, κατεδαφίζοντας τις κατοικίες τους σε σύντομο χρονικό διάστημα, χωρίς να χρειάζεται να επιτευχθεί συμφωνία με τους ιδιοκτήτες εκ των προτέρων. Παρ' ότι, όμως, πρόκειται για την πρώτη φορά, που χορηγείται η συγκεκριμένη άδεια, δεν χρησιμοποιήθηκε εν τέλει, όπως θα δούμε στη συνέχεια, λόγω της νομικής παρεμπόδισης του συλλόγου της περιοχής. Ωστόσο, χρησιμοποιήθηκε ως μέσο επιρροής για τους κατοίκους κατά τη διάρκεια όλης της διαδικασίας.

Το σχέδιο ανανέωσης ανασύνταξε πλήρως τη φυσική και χωρική δομή του Sulukule. Αγνόησε την υπάρχουσα αστική μορφή και τον κοινωνικό ιστό, αντιμετωπίζοντας τη γειτονιά σαν ένα κενό χώρο προς διαμόρφωση με έναν «ιστορικά συμβατό τρόπο». Σε αντίθεση με τις ανάγκες και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της γειτονιάς, το σχέδιο περιλάμβανε εκτός των κατοικιών, ένα μεγάλο ξενοδοχείο, ένα εμπορικό κέντρο και ένα υπόγειο παρκινγκ, με στόχο την αύξηση της αξίας γης για την ιδιωτική κερδοσκοπία, αφαιρώντας την υπάρχουσα κοινότητα και την ιστορική αστική μορφή της. Όσον αφορά τους ιδιοκτήτες των σπιτιών και τους ενοικιαστές, το TOKI χρησιμοποίησε νέα χρηματοδοτικά μοντέλα, παρέχοντα τους δυο επιλογές: να αγοράσουν μια μονάδα στην περιοχή του έργου ή να πουλήσουν το μερίδιό τους στην τοπική αυτοδιοίκηση. Για τους ιδιοκτήτες, που επρόκειτο να αγοράσουν μια νέα μονάδα στην περιοχή της αναμόρφωσης, η αποζημίωση της απαλλοτρίωσης της κατοικίας τους θα θεωρούνταν ως προκαταβολή για την αγορά τους, ενώ στη συνέχεια θα ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν για τις νέες κατοικίες το υπόλοιπο ποσό με τη μορφή μηνιαίων δόσεων για δεκαπέντε χρόνια. Η μη πληρωμή για δύο συνεχόμενους μήνες θα είχε ως αποτέλεσμα την κατάσχεση των περιουσιακών τους στοιχείων. Για την επίτευξη αυτού του στόχου επομένως, οι ιδιοκτήτες θα έπρεπε ωθηθούν σε ένα μεγάλο χρέος, προκειμένου να συνεχίσουν να ζουν στη γειτονιά τους, ένα χρέος πέρα των δυνατοτήτων τους. Και μια τρίτη επιλογή προέκυψε για τους κατοίκους καθώς άρχισαν να ενεργούν στην περιοχή κερδοσκόποι ακινήτων οι οποίοι αναζητούσαν γη για ανάπτυξη στο πλαίσιο του νέου προγράμματος και πρόσφεραν στους υπάρχοντες ιδιοκτήτες καλύτερες τιμές (ακόμη και διπλάσιες) για τις ιδιοκτησίες τους από ότι ο δήμος. Έτσι «πολλοί, σε κατάσταση πανικού, επέλεξαν να πουλήσουν το μερίδιό τους σε αυτούς τους τρίτους αγοραστές» (Karaman, 2010:104).

Σχετικά με τους ενοικιαστές του Sulukule, οι οποίοι αποτελούσαν τον μισό του πληθυσμό, το σχέδιο ανάπλασης όριζε ρητά τον εκτοπισμό τους από την περιοχή, χωρίς να τους προσφέρει την επιλογή της παραμονής. Αντί γι' αυτό, τους

30. Η γειτονιά του Sulukule μετά το σχέδιο ανάπλασης

31. Φωτογραφίες της περιοχής πρίν (επάνω) και μετά (κάτω) το σχέδιο ανάπλασης

δόθηκαν δικαιώματα σε διαμερίσματα κατασκευασμένα από το TOKI, στο Tasoluk, μια περιφερειακή συνοικία 40χλμ από το Sulukule. Η απόκτηση κυριότητας της συγκεκριμένης κατοικίας θα απαιτούσε και εδώ την καταβολή μηνιαίων δόσεων για δεκαπέντε χρόνια, με λίγο χαμηλότερο βέβαια κόστος. Παρ' όλα αυτά, πολλές οικογένειες συμφώνησαν με αυτήν την προοπτική και μεταφέρθηκαν στις νέες αυτές κατοικίες. Με την εγκατάσταση τους, όμως, προέκυψαν νέα προβλήματα, όπως ο τρόπος αντιμετώπισης των πρόσθετων δαπανών, που δημιουργούν μια οικονομική επιβάρυνση, λόγω της έλλειψης πρόσβασης στις τοπικές μορφές πίστωσης των άτυπων αγορών της γειτονιάς. Πολλοί κάτοικοι στηρίζονταν στην άτυπη εργασία εντός του Sulukule, μέσω μακροχρόνιων δικτύων και οικογενειακών δεσμών, αλλά με τις νέες συνθήκες εγκατάστασής τους στην περιφέρεια της πόλης δεν θα μπορούσαν να τις διατηρήσουν. Ταυτόχρονα, οι κάτοικοι δεν μπορούσαν να προσαρμοστούν στις συνθήκες διαβίωσης στο νέο αυτό αποστειρωμένο περιβάλλον, χωρίς ανάμειξη χρήσεων, αντίθετα προς τα κοινωνικά τους πρότυπα και τον τρόπο ζωής τους (Urban Studio Planning, 2011). Συνοψίζοντας, η διαδικασία ανανέωσης προκάλεσε την αποσύνθεση της κοινωνικής δομής του Sulukule, διασπείροντας τους κατοίκους του σε όλη την πόλη και αποκόπτοντάς τους από τα αλληλέγγυα δίκτυα, την επιβίωσή τους και την πολιτιστική τους βάση.

Στρατηγικές αντίστασης και προσπάθειες για ένα εναλλακτικό σχέδιο

Η διαδικασία της αστικής ανάπλασης οδήγησε σε μια εκτεταμένη δημόσια συνειδητοποίηση των γεγονότων, που διαδραματίζονται στο Sulukule, λόγω του οργανωμένου αστικού κινήματος, που έλαβε χώρα. Διάφορες εθνικές και διεθνείς ΜΚΟ, κοινωνικά κινήματα, πανεπιστήμια και άλλες οργανώσεις εκδήλωσαν την υποστήριξή τους για τους ανθρώπους του Sulukule. Μια ομάδα τοπικών ακτιβιστών, αποτελούμενων από καλλιτέχνες, μαθητές, δημοσιογράφους, ερευνητές και κοινωνικούς λειτουργούς, σχημάτισε τον Μάρτιο του 2007 τη «Sulukule Platform», μια οργάνωση που συντόνιζε στρατηγικές αντίστασης και πρακτικές αλληλεγγύης, όπως εκστρατείες, κινητοποιήσεις της κοινότητας και οργανώσεις δημόσιων εκδηλώσεων, με στόχο τη διακοπή του προγράμματος και της προώθησης ενός πιο συμμετοχικού σχεδίου. Αν και οι συντονισμένες προσπάθειές τους δεν ήταν σε θέση να αποτρέψουν την κατεδάφιση της γειτονιάς και να διεκδικήσουν την εναλλακτική τους ατζέντα, η Sulukule Platform ήταν επιτυχημένη, όσον αφορά την αύξηση της ευαισθητοποίησης σχετικά με τα ελαττώματα του έργου, φέρνοντας την υπόθεση του Sulukule στο προσκήνιο. Κατάφεραν επίσης, να ασκήσουν πίεση στο δήμο και την κεντρική κυβέρνηση μέσω διεθνών οργανισμών όπως η UNESCO, η Human Rights Watch (HRW) και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εξασφαλίζοντας ότι οι επιβλαβείς συνέπειες του σχεδίου ανανέωσης του Sulukule θα αναφέρονται στις εκθέσεις προόδου για την Τουρκία (Karaman, 2010).

Το κίνημα πήρε την πρωτοβουλία για την εκπόνηση ενός εναλλακτικού σχεδίου ανάπλασης τον Αύγουστο του 2008, το οποίο σχεδιάστηκε από μια ανεξάρτητη επαγγελματική πρωτοβουλία, την «Autonomous Planners Without Borders» (STOP) με την υποστήριξη της Sulukule Platform, επικεντρώνοντας στις ανάγκες και απαιτήσεις των κατοίκων, και όχι του Δήμου και του ΤΟΚΙ. Η πίεση προς το δήμο αυξήθηκε σε τέτοιο βαθμό, ώστε ο ΤΟΚΙ αναγνώρισε ορισμένες από τις ατέλειες του σχεδίου ανανέωσης και τον Ιούλιο του 2009 συμφώνησε να εξετάσει ένα εναλλακτικό σχέδιο. Αυτό το εναλλακτικό σχέδιο θα αντικαθιστούσε το σχέδιο του δήμου με ένα πιο μετριοπαθή σχεδιασμό που θα επέτρεπε σε όλους τους κατοίκους, συμπεριλαμβανομένων και των ενοικιαστών, να μείνουν στη γειτονιά. Η πολιτική τους στάση συνοψίζεται σε δύο σημαντικά θέματα: την υπεράσπιση της μοναδικής πολιτιστικής κληρονομιάς της κοινότητας των Ρομά του Sulukule, δηλαδή του μουσικού πολιτισμού και της ψυχαγωγίας, καθώς και την υπεράσπιση της μοναδικής ζωής του δρόμου της γειτονιάς και την κοινωνική χρήση του χώρου. Ωστόσο, ενώ ο ΤΟΚΙ έδωσε την εντύπωση ότι αυτό το εναλλακτικό σχέδιο θα λαμβανόταν σοβαρά υπόψη, τελικά απορρίφθηκε ως υπερβολικά «ουτοπικό». Ο δήμος αντιστάθηκε σε όλες τις επικρίσεις και την πίεση και υλοποίησε το αρχικό σχέδιο και έτσι μέχρι το Νοέμβριο του 2009 είχε κατεδαφίσει το σύνολο της γειτονιάς.

Τον Ιούνιο του 2012, το 4ο Διοικητικό Δικαστήριο ακύρωσε το έργο ανάπλασης, αναφέροντας ότι δεν είναι επωφελές για το δημόσιο συμφέρον και ότι παραβαίνει το νόμο 5366 και τα κριτήρια της UNESCO για την διατήρηση της ιστορικής κληρονομιάς. Παράλληλα, τονίζει ότι το σχέδιο κατέστρεψε το ιστορικό περίγραμμα της περιοχής, παραβιάζοντας και τα δικαιώματα ιδιοκτησίας. Η απόφαση ήρθε μετά από μια δικαστική υπόθεση 4 ετών, που ασκήθηκε από το Επιμελητήριο

Αρχιτεκτόνων, το Επιμελητήριο Πολεοδόμων και το Sulukule Roma Culture and Solidarity Association. Ο δήμαρχος του Fatih, Mustafa Demir, υποστηρίζει ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας δεν θα επικυρώσει αυτή την απόφαση και επισημαίνει ότι ένα νέο προκαταρκτικό σχέδιο ετοιμάστηκε, τονίζοντας ότι το Sulukule δεν είναι το μόνο μέρος που υφίσταται αστική ανανέωση με βάση το συγκεκριμένο νόμο. Παρ'όλα αυτά, η απόφαση, αν και καθυστερημένη, θεωρείται πολύ σημαντική, καθώς δημιουργεί ένα προηγούμενο για μελλοντικές παρόμοιες καταστάσεις (Can και Kose, 2013). Σήμερα το 95% του έργου, αποτελούμενο από μια κακή αντιγραφή κατοικιών του Οθωμανικού παρελθόντος, έχει ολοκληρωθεί και από τους 5000 κατοίκους, περίπου 75 παραμένουν στη γειτονιά (Korkmaz κ.ά., 2009). Αρχικά, περίπου 340 οικογένειες μεταφέρθηκαν σε έργα Κοινωνικής Στέγασης του TOKI στο Taşoluk, αλλά σχεδόν όλες υποχρεώθηκαν να το εγκαταλείψουν, λόγω οικονομικών δυσκολιών (Gul, 2011). Πούλησαν τα στεγαστικά τους δικαιώματα και επέστρεψαν στο κέντρο της πόλης, προσπαθώντας να επιβιώσουν πάλι με άτυπες δραστηριότητες. Οι λίγες εναπομείναντες οικογένειες στο Taşoluk έχουν πλέον να αντιμετωπίσουν τα αυξανόμενα προβλήματα των οικονομικών δυσκολιών, τις μηνιαίες πληρωμές, τις πολιτιστικές συγκρούσεις και τον αποκλεισμό.

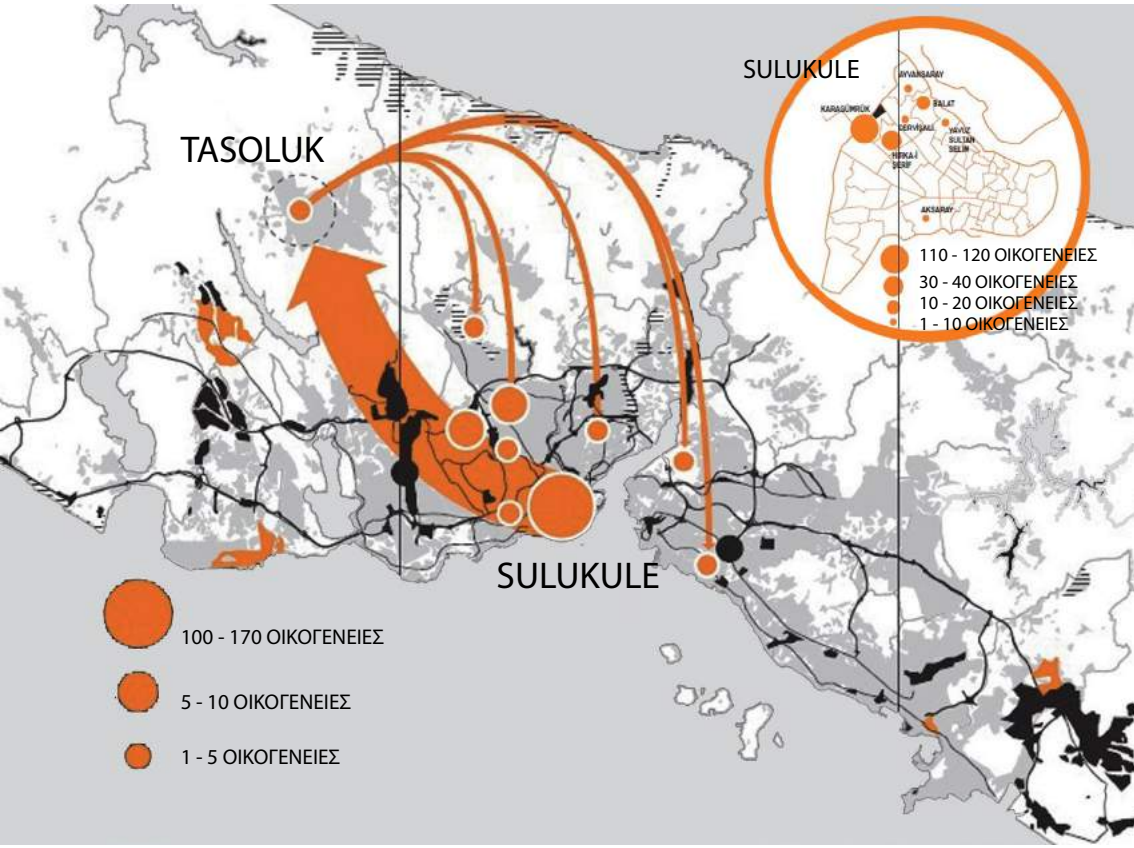

32. Η μετεγκατάσταση των κατοίκων του Sulukule

2006
2007
εκστρατείες και υπεράσπιση
εκδηλώσεις, εναλλακτικός σχεδιασμός και ακαδημαϊκές μελέτες
κινητοποίηση της κοινότητας και υποστήριξη
διάλογος με δημόσια ιδρύματα
Με την ενότητα του συλλόγου της γειτονιάς, του Human Settlements Association, του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων και του Bilgi University οργανώθηκε η αντίσταση
Οι κάτοικοι και ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων έφεραν την κατάσταση στο δικαστήριο
Το Sulukule Project τέθηκε στην ατζέντα του Τουρκικού Κοινοβουλίου
Το Πρόγραμμα Ανανέωσης του Sulukule τέθηκε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
Μια ομάδα καθηγητών και φοιτητών από το Development Planning Unit, UCL δημιούργησαν ένα συμμετοχικό σχέδιο για τη γειτονιά
Μια ομάδα ακαδημαϊκών, κατοίκων, ακτιβιστών και ΜΚΟ οργάνωσαν γεγονότα 40 ημερών για να επισημάνουν την απειλή των εξώσεων
Φεστιβάλ για την υπεράσπιση της γειτονιάς
Ιδρύεται η Sulukule Development of Romani Culture και Association
Δημιουργία της Sulukule Platform και διεξαγωγή έρευνας για τη γειτονιά
Έγινε η πρώτη συνάντηση των εμπλεκόμενων φορέων στο 2010 Culture Capital Office
ΜΚΟ παρουσίασαν στο Συμβούλιο Διατήρησης την κατάσταση στο Sulukule
Μήνες
4 5 6 7 8 9 10 11 12 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
νομικές διαδικασίες και δημόσιες δράσεις
Το Sulukule εγκρίθηκε ως περιοχή ανανέωσης από το Συμβούλιο των Υπουργών
Ο ΤΟΚΙ, ο δήμος του Fatih και ο ΙΜΜ υπογράφουν το πρωτόκολλο για το πρόγραμμα αστικής ανανέωσης
Ο δήμος ενέκρινε την απαλλοτρίωση εκτάκτου ανάγκης 12 τετραγώνων στη γειτονιά
Κηρύχθηκε η απόφαση απαλλοτρίωσης εκτάκτου ανάγκης για ολόκληρη τη γειτονιά
Το πρόγραμμα αστικής ανάπλασης του Sulukule εγκρίθηκε από το Συμβούλιο Διατήρησης
Έγινε η κλήρωση για το μοίρασμα των διαμερισμάτων στο Tasoluk για τους κατοίκους του Sulukule
Ο Δήμος του Fatih έδειξε στους κατοίκους τις μονάδες κατοικίας, στις οποίες θα μετεγκατεσταθούν
κατεδαφίσεις και εξώσεις
1500
1000
250
Αριθμός εξώσεων

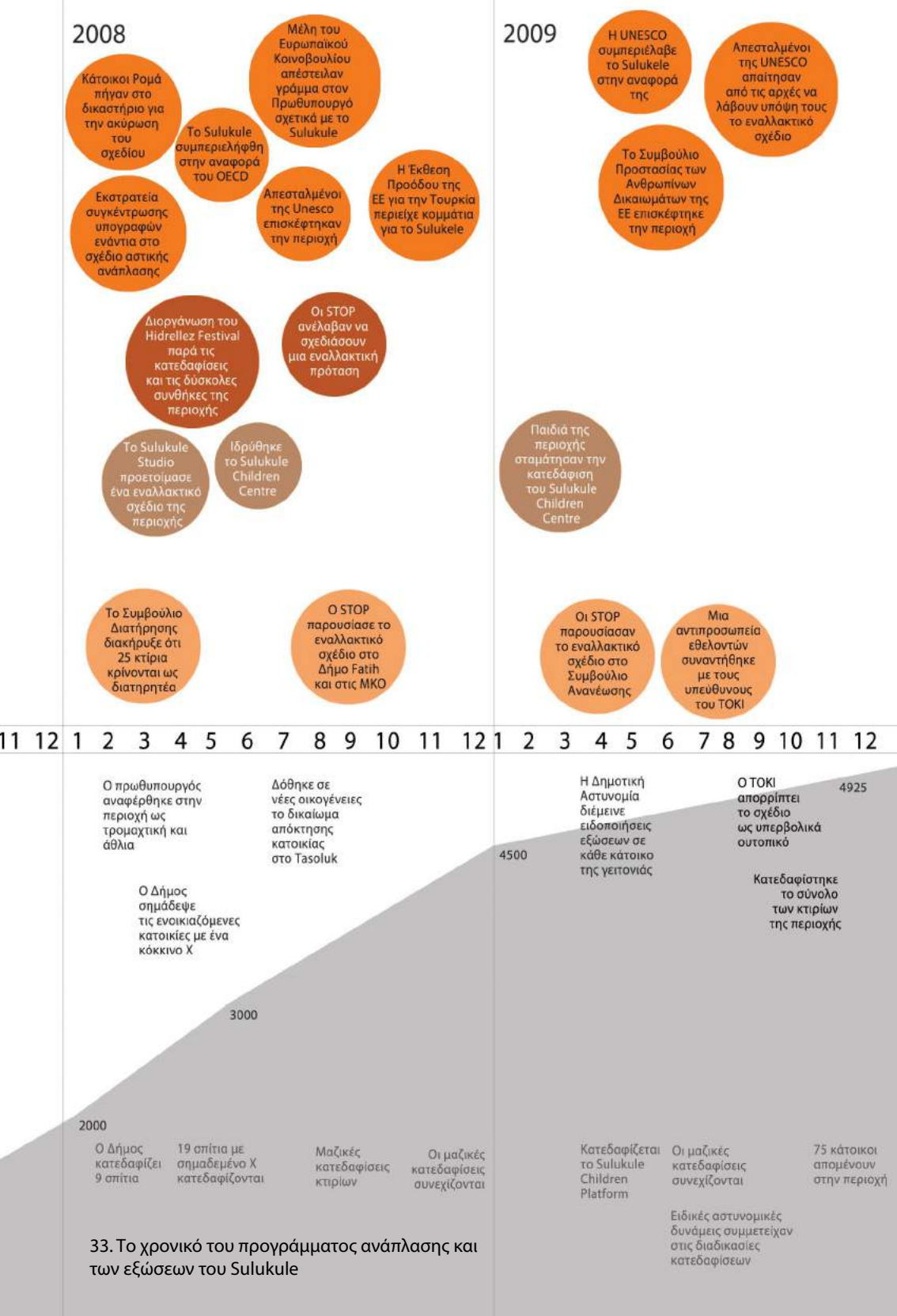

33. Το χρονικό του προγράμματος ανάπλασης και των εξώσεων του Sulukule

04.2 BASIBUYUK

Το Basibuyuk ιδρύθηκε στους πρόποδες ενός από τους σημαντικότερους λόφους στην ασιατική πλευρά της Κωνσταντινούπολης, περιτριγυρίζεται από μια από τις σπάνιες πλέον δασικές εκτάσεις της πόλης και έχει εξαιρετική θέα προς τη θάλασσα του Μαρμαρά. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960 ήταν ένα αυτοδύναμο και σχετικά απομονωμένο χωριό, στα περίχωρα της αστικής περιοχής Maltepe, βόρεια του αυτοκινητόδρομου E-5. Με δεδομένο, όμως, ότι ο δήμος Maltepe αναδείχθηκε σε μια από τις σημαντικότερες βιομηχανικές ζώνες στις αρχές του 1970, εγκαταστάθηκαν εκεί αυξανόμενης εισροής μετανάστες από την κεντρική και ανατολική Ανατολία. Η διαθεσιμότητα της κενής κρατικής γης και η εγγύτητά της στις αναπτυσσόμενες βιομηχανίες έκανε το Basibuyuk μια κατάλληλη θέση για την ανάπτυξη άτυπων στεγαστικών καταλυμάτων.

Με την αδιάκοπη ροή της μετανάστευσης, η οποία χαρακτήριζε το σύνολο της πόλης, η γειτονιά συνεχώς αυξανόταν με την προσθήκη gecekondu άτυπα από το αρχικό της κέντρο, στη βάση του λόφου, προς την κορυφή του, καταλαμβάνοντας σιγά-σιγά την κρατική δασική έκταση γύρω από αυτό. Οι νόμοι αμνηστίας του 1980 μετέτρεψαν τα μονώροφα αυτά κτίσματα σε πολυώροφα κτίσματα των 4-6 ορόφων, ενώ παράλληλα, το δεύτερο ισχυρό κύμα αστικοποίησης του 1990, κατασκεύασε πάλι, μονώροφα κτίρια με κήπους, χωρίς να έχει δοθεί κάποια αμνηστία, προσθέτοντας μια ιδιαίτερη πολυμορφία στο κτιριακό δυναμικό της περιοχής (Baki, 2011). Ύστερα από απαίτηση των κατοίκων και σε μορφή «ανταλλάγματος» από την πλευρά της τοπικής εξουσίας, το Basibuyuk απέκτησε δημόσιες υπηρεσίες, αλλά και βελτιώσεις στις υποδομές. Παρ'όλα αυτά, το Basibuyuk, το οποίο σήμερα στεγάζει 14.000 άτομα (Karaman, 2010), δεν χαρακτηρίζεται από ένα ξεκάθαρο νομικό καθεστώς και εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές διαφορές στα πραγματικά και τα αντιληπτά δικαιώματα κατοχής μεταξύ των κατοίκων, κυρίως λόγω των διαφορετικών κυμάτων μετανάστευσης, που έλαβαν χώρα. Ως αποτέλεσμα σειράς νομιμοποιήσεων, που θεσπίστηκαν στα μέσα της δεκαετίας του 1980, περίπου οι μισοί κάτοικοι απέκτησαν «έγγραφα εκχώρησης τίτλων ιδιοκτησίας» (TADs), τα οποία αναγνωρίζουν το δικαίωμα του κατοίκου να χρησιμοποιεί το χώρο, χωρίς όμως να αποτελούν μια πιστοποίηση ιδιοκτησίας του χώρου. Συμβολίζει μια μεταβατική κατάσταση, καθώς στην περίπτωση σχεδίου ανάπλασης οι κάτοικοι έχουν το δικαίωμα μετεγκατάστασης στις παρεχόμενες κατοικίες, αλλά οι υφιστάμενες κατοικίες τους δεν έχουν επίσημη ανταλλακτική αξία, δηλαδή δε

θεωρούνται επίσημο αγαθό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να υπάρχει ορατή διάκριση μεταξύ των κατοίκων, που κατέχουν TAD's και αυτών που κατοικούν απλά άτυπα, η οποία όπως θα δούμε στη συνέχεια, παίζει σημαντικό ρόλο στην αντίσταση των κατοίκων κατά τη διαδικασία αστικής ανάπλασης.

Το Basibuyuk ανακηρύχθηκε αστική περιοχή ανανέωσης το 2006, με υπευθύνους παράγοντες του μετασχηματισμού το TOKI, το Μητροπολιτικό Δήμο της Κωνσταντινούπολης και το Δήμο του Maltepe, οι οποίοι προετοίμασαν ένα κοινό πρωτόκολλο εξέλιξης των διαδικασιών. Το Μάιο του 2008, τα έγγραφα, που ρυθμίζουν την αστική ανανέωση στο Basibuyuk, εγκρίθηκαν επισήμως από την τοπική αυτοδιοίκηση. Όπως τονίστηκε από το δήμαρχο της περιοχής, η συγκεκριμένη ανάπλαση στην περιοχή επιλέχτηκε, ως η μόνη οδός παραχώρησης τίτλων ιδιοκτησιών στους κατοίκους, των οποίων η χαμηλή πυκνότητα της πλειονότητας των κατοικιών τους ή αλλιώς «σπατάλη χώρων», τα καθιστά ιδανικά για ανάπλαση (Karaman, 2010). Παράλληλα, τονίζει ότι το συνολικό έργο βρίσκεται σε πλήρη συμμόρφωση με τις απαιτήσεις και τις ανάγκες των ίδιων των κατοίκων. Ωστόσο, με μια προσεχτικότερη εξέταση, παρατηρείται ότι τα κίνητρα δεν είναι τόσο αγνά. Η επίσημη πλευρά δεν αναφέρει κανένα άλλο κίνητρο για την αστική ανάπλαση του Basibuyuk, εκτός από τον συντελεστή «χαμηλής πυκνότητας». Επίσης, δεν αναφέρεται σε καμία προσπάθεια να προσεγγίσουν τους κατοίκους και να τους συμπεριλάβουν στη διαδικασία ανάπτυξης του έργου.

Ταυτόχρονα για την αντίληψη των πραγματικών κινήτρων που κρύβονται πίσω από την επιλογή του Basibuyuk, πρέπει να γίνει αναφορά και στην ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής, η οποία έχει χάσει από καιρό την περιφερειακή της αφάνεια. Πλέον, είναι περιτριγυρισμένη από υψηλής ποιότητας στεγαστικά συγκροτήματα, καθώς και από μια πανεπιστημιούπολη, όλα χτισμένα στη μέση των δασικών εκτάσεων της περιοχής, ύστερα από απόφαση του δήμου Maltepe να δώσει τμήματα των εκτάσεων αυτών για ανάπτυξη. Παράλληλα, στα εδάφη αυτά, σύμφωνα με τα δημοτικά σχέδια, πρόκειται να κατασκευαστούν άμεσα ένα πάρκο ψυχαγωγίας, ένας ζωολογικός κήπος και χώροι συναντήσεων, με στόχο της μετατροπή της περιοχής σε ένα σημαντικό κέντρο ψυχαγωγίας (Karaman, 2010). Αυτά τα αναπτυξιακά έργα περιλαμβάνονται στο τελευταίο master plan για την Κωνσταντινούπολη (Kuyucu, 2008), το οποίο ορίζει τη συγκεκριμένη περιοχή και τη γειτονική της, το Kartal, ως επιχειρησιακά κέντρα της Ασιατικής πλευράς. Τα σχέδια για την ανάπλαση του Kartal, έχει αναλάβει ήδη, όπως προαναφέρθηκε, η Zaha Hadid, με στόχο τη μετατροπή του σε ένα σημαντικό ελκυστικό πόλο, που θα μεταβάλει ριζικά την οικονομία και τη δημογραφία της περιοχής.

34. Πανοραμική άποψη του Basibuyuk (αριστερά) και του γειτονικού του περιβάλλοντος

35. Οι πύργοι διαμερισμάτων του TOKI στο Basibuyuk

Αυτές είναι οι ευρύτερες συνθήκες, οι οποίες επικρατούν στην περιοχή του δήμου, και θέτουν μια τάση ανάλογης ανάπτυξης και για το Maltepe, εστιάζοντας στην αναμόρφωση του άτυπου χαρακτήρα του Basibuyuk. Το πρόγραμμα ανανέωσης που προτάθηκε, υιοθετεί μια σταδιακή προσέγγιση εκ νέου ανάπτυξης. Η πρώτη φάση περιλαμβάνει την κατασκευή από το TOKI έξι πύργων διαμερισμάτων στην ακατοίκητη περιοχή στο κέντρο της γειτονιάς. Σύμφωνα με το σχέδιο, οι υφιστάμενοι κάτοικοι θα μεταφερθούν σε αυτές τις μονάδες, έτσι ώστε να δημιουργηθεί χώρος για την επόμενη φάση της ανάπλασης. Η δεύτερη φάση περιλαμβάνει την κατεδάφιση των κτιρίων της περιοχής, με στόχο την κατασκευή πολυτελών διαμερισμάτων για τα μεσαία και ανώτερα στρώματα. Ο δήμος επανειλημμένα αρνήθηκε να αποκαλύψει οποιεσδήποτε πληροφορίες, σχετικά με το μακροπρόθεσμο χρονοδιάγραμμα του σχεδίου ανάπλασης. Το σχέδιο του μετασχηματισμού προβλήθηκε στο κοινό ως ένα «κοινωνικό σχέδιο», το οποίο θα βελτιώσει σημαντικά τις συνθήκες διαβίωσης στη γειτονιά και θα μετατρέψει τους κατοίκους του Basibuyuk σε ιδιοκτήτες αντισεισμικών διαμερισμάτων. Εντούτοις, σύμφωνα με την αλλαγή στο νομικό καθεστώς, το οποίο αντιλαμβάνεται τα υπάρχοντα σπίτια ως παράνομα, το μόνο που λαμβάνουν οι κάτοικοι από αυτό το «κοινωνικό σχέδιο» είναι η «αξία της κατεδάφισης» για τις μονάδες αυτές. Η αξία αυτή αποτελεί μόνο το 1/3 της τιμής, που στη συνέχεια πρέπει να καταβάλλουν οι κάτοικοι για τη μετεγκατάσταση τους στα νέα διαμερίσματα στο κέντρο της γειτονιάς, των οποίων την ιδιοκτησία θα αποκτήσουν με δόσεις διάρκειας 15 ετών.

Η στάση των κατοίκων: από την αντίσταση στη διαπραγμάτευση

Τα συγκεκριμένα δεδομένα, προκάλεσαν την αντίδραση των κατοίκων, στους οποίους προσφέρθηκε η δυνατότητα μετεγκατάστασης στους πύργους διαμερισμάτων. Η αντίδραση αφορούσε στη σχεδόν βέβαιη αδυναμία τους να αποπληρώσουν το δάνειο για την απόκτηση κυριότητας της κατοικίας. Η κύρια αιτία αυτής της αδυναμίας δικαιολογείται από την κακή κοινωνικο-οικονομική

κατάσταση των εν λόγω νοικοκυριών, λαμβάνοντας ως δεδομένο την ανεργία των κατοίκων και την απώλεια του πρόσθετου εισοδήματος από την ενοικίαση των επιπλέον ορόφων στα σπίτια τους, τα οποία τώρα θα κατεδαφίζονταν. Παρ' ότι η πλειοψηφία του τοπικού πληθυσμού κατευθύνεται πολιτικά προς τη συντηρητική δεξιά, υποστηρίζοντας στις τελευταίες εκλογές με συντριπτική πλειοψηφία το ΑΚΡ, οι κάτοικοι προσπάθησαν να αντισταθούν συλλογικά στις συγκεκριμένες τακτικές, οι οποίες υποβλήθηκαν στην ουσία από την κρατική εξουσία. Η σύσταση μιας οργάνωσης σε τοπικό επίπεδο για την υπεράσπιση του δικαιώματος στη στέγη αποτελεί ένα πρωτότυπο φαινόμενο για πολιτικά συντηρητικές γειτονιές της Κωνσταντινούπολης.

Η έναρξη των εργασιών ανάπλασης πραγματοποιήθηκε το Φεβρουάριο του 2008 υπό τη συνοδεία ισχυρών αστυνομικών δυνάμεων, χωρίς να έχει προηγηθεί ενημέρωση των κατοίκων, καταγραφή των αναγκών ή των ζητούμενων τους. Υπό την ηγεσία του συλλόγου της γειτονιάς, οι κάτοικοι αντιστάθηκαν και σημειώθηκαν έντονα επεισόδια μεταξύ των δυο πλευρών. Μέσα στο επόμενο διάστημα, έλαβαν χώρα και άλλες διαδηλώσεις στο κέντρο αυτή τη φορά της Κωνσταντινούπολης, με στόχο τη διαμαρτυρία απέναντι στα σχέδια ανάπλασης, λαμβάνοντας την έκταση μιας οργανωμένης μαχητικής αντίστασης. Ο σύλλογος ταυτόχρονα ξεκίνησε μια νομική διαμάχη κατά του σχεδίου, ερχόμενος σε επαφή με το δήμο, ο οποίος τους διαβεβαίωσε, πως οι απαιτήσεις του σωματείου θα ληφθούν υπόψη και οι προτεινόμενες τροποποιήσεις θα συμπεριληφθούν στο πρόγραμμα ανανέωσης. Μετά από αυτή τη διαβεβαίωση, ο σύλλογος πραγματοποίησε σειρά συναντήσεων, όπου αποφασίστηκε ότι η αντίσταση θα πρέπει να ανασταλεί και η κατασκευή να ξεκινήσει. Η απόφαση αυτή, όμως δε βρήκε σύμφωνη τη μερίδα των πολιτών, οι οποίοι ήταν κάτοχοι TADs και επομένως τα συμφέροντα τους θίγονταν άμεσα από τη συνέχεια των διαδικασιών. Η επιτυχημένη δεύτερη προσπάθεια του αναδόχου για εκκίνηση των εργασιών το Μάρτιο του 2008 οδήγησε σε βίαια επεισόδια με την αστυνομία αλλά και μεταξύ κατοίκων, που επέλεξαν να διαφωνήσουν με το σύλλογο.

Η διαπραγμάτευση, επομένως, με την τοπική αρχή, με στόχο καλύτερες προσφορές στους όρους της επανεγκατάστασης των κατοίκων, δημιούργησε δυο διαφορετικές ομάδες μέσα στην οργάνωση. Από τη μία πλευρά, ήταν οι κάτοχοι TADs, οι οποίοι αντιτίθενται στο σχέδιο συνολικά, χωρίς κανένα συμβιβασμό.

Απαιτούσαν τους νομικούς τίτλους ιδιοκτησίας τους από το δήμο, όπως τους είχε υποσχεθεί ο δήμαρχος πριν από τις δημοτικές εκλογές του 2004. Κατά την άποψή τους, η κατοχή νόμιμων τίτλων κυριότητας των εκτάσεων, θα τους επέτρεπε να αποκτήσουν τα δικαιώματα πλήρης ιδιοκτησίας. Θα μπορούσαν τότε να πουλήσουν τη γη σε έναν ανάδοχο σε αντάλλαγμα ενός μεριδίου 50% της πολυώροφης πολυκατοικίας που θα κατασκευαζόταν στη θέση του υφιστάμενου gecekondu. Τα διαμερίσματα σε αυτές τις μονάδες θα μπορούσαν στη συνέχεια να ενοικιαστούν ή να πωληθούν. Έτσι υποστηρίζουν πως θα μπορούσαν να ανακατασκευάσουν τη γειτονιά μόνοι τους, εφόσον τους δοθούν οι τίτλοι ιδιοκτησίας. Από την άλλη πλευρά, ανήκουν κυρίως οι μη κάτοχοι TADs, οι οποίοι έχουν την ελάχιστη ασφάλεια κατοχής και επομένως το έργο για τους ίδιους θα είναι συντόμευση της ολοκλήρωσης της νομιμότητας. Υποστηρίζουν πως τα σπίτια τους στην τωρινή κατάσταση δεν έχουν κάποια αξία, ενώ μετά το σχέδιο ανανέωσης, αν και θα χρειαστεί αρχικά να καταβάλλουν μεγάλα ποσά, η αξία των διαμερισμάτων θα εκτοξευτεί. Η κατάσταση αυτή δημιούργησε εντάσεις και παρεξηγήσεις στις διαδικασίες διαπραγματεύσεων, ενώ η μοναδική διευκόλυνση, που πρότεινε εν τέλει ο δήμος, ήταν ελαφρώς υψηλότερες τιμές αποζημίωσης και μεγαλύτερης διάρκειας όρους πληρωμών, αρνούμενος το αίτημα του συλλόγου για επανεγκατάσταση χωρίς χρέος.

Η κατασκευή των έξι πύργων διαμερισμάτων ολοκληρώθηκε με εντυπωσιακά γρήγορο ρυθμό το Δεκέμβριο του 2008, μόλις 9 μήνες μετά την έναρξή του. Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, αυτές οι οικιστικές μονάδες εξακολουθούσαν να παραμένουν κενές. λόγω των αδιέξοδων διαπραγματεύσεων μεταξύ του συλλόγου γειτονιάς και του δήμου. Παρ' όλα αυτά, στο τέλος ο δήμος διεξήγαγε κατ 'ιδίαν διαπραγματεύσεις με τους κατοίκους, οι οποίοι αν και πέτυχαν την καθυστέρηση του έργου, σταδιακά αποδέχτηκαν τους όρους του, με αποτέλεσμα σήμερα και οι έξι πύργοι διαμερισμάτων να κατοικούνται (Karaman, 2013). Παράλληλα, ένα ποσοστό των διαμερισμάτων κατανεμήθηκαν σε αστυνομικούς και άλλους δημοσίους υπαλλήλους, ως παροχή κρατικής κοινωνικής στέγασης ενώ κάποια πουλήθηκαν σε κατοίκους εκτός της περιοχής.

Τον Νοέμβριο του 2008, το 5ο Διοικητικό Δικαστήριο διέταξε το έργο αστικής ανάπτυξης του Basibuyuk να ακυρωθεί, διότι δεν προσέφερε καμία λύση στα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα της γειτονιάς, αποκλείοντας ταυτόχρονα τη συμμετοχή των πολιτών. Αν και αποτελεί μια σημαντική νομική νίκη, το διάταγμα δεν εμποδίζει τη διοίκηση, να προτείνει ένα νέο σχέδιο ανανέωσης στην περιοχή. Μέχρι στιγμής, δεν είναι σαφές εάν και πότε η δεύτερη φάση της ανάπλασης θα ξεκινήσει. Μετά τις εκλογές του δήμου το Μάρτιο του 2009, το Basibuyuk είναι πλέον υπό την κυριαρχία ενός διαφορετικού πολιτικού κόμματος, αλλά η ασάφεια σχετικά με το μέλλον της γειτονιάς συνεχίζεται (Islam, 2010).

36. Διαμήκης τομή στην περιοχή του Basibuyuk

37. Η γειτονιά πριν την αστική ανάπλαση (αριστερά) και η θέση κατασκευής των πύργων (δεξιά)

38. Αεροφωτογραφία των πύργων διαμερισμάτων μετά την κατασκευή τους

39. Τα μελλοντικά σχέδια ανάπλασης της περιοχής

04.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι δυο αυτές περιοχές αντιπροσωπεύουν διαφορετικές πτυχές του αστικού μετασχηματισμού στην Κωνσταντινούπολη: η επιβαλλόμενη από το κράτος αναδιαμόρφωση μιας γειτονιάς στο κέντρο της πόλης, με την προβολή του άτυπου χαρακτήρα της ως πρόβλημα και η ανάπλαση μιας περιφερειακής άτυπης γειτονιάς, ενός gecekondu, με στόχο, όπως προβλήθηκε από το κράτος, την απόδοση δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Επιπλέον, αυτά τα δύο έργα είναι ανάμεσα στα πρώτα παραδείγματα της αστικής ανάπλασης στην περίοδο μετά την εκλογή του ΑΚΡ, εκπροσωπώντας δυο χαρακτηριστικές περιπτώσεις, όσον αφορά στην κλίμακα των σχεδίων και τις αντιδράσεις, που δημιούργησαν, χωρίς να έχουν προηγούμενη ιστορία οργανωμένης αντίστασης.

Ως πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό εμφανίζεται εκτός από τη διεκδίκηση του δικαιώματος στην κατοικία, η διεκδίκηση του «δικαιώματος στη γειτονιά», η οποία προκύπτει ακριβώς από την ύπαρξη αλληλεγγύης μεταξύ των κατοίκων. Το Sulukule, παρ' ότι δεν κατάφερε να αποτρέψει τα αναπτυξιακά σχέδια, είχε σημαντικό αντίκτυπο ενάντια σε μελλοντικές εξώσεις άλλων περιοχών, και καλύφθηκε εκτενώς από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Η σχετική «επιτυχία» του αγώνα, μέσα από την υποστήριξη και ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινού, σε σύγκριση με την περιοχή του Basibuyuk, οφείλεται εν μέρει στην ικανότητα της οργάνωσης «Sulukule Platform», να τονίσει το δικαίωμα της κοινότητας στην πόλη. Οι κάτοικοι, στην πλειονότητά τους ήταν συνασπισμένοι, αγωνιζόμενοι για τα ίδια δικαιώματα στην περιουσία τους. Αντίθετα, οι κάτοικοι του Basibuyuk, δεν εμφανίζουν προσήλωση στο επίπεδο της γειτονιάς, καθώς ο αγώνας τους δε στοχεύει στην υπεράσπιση των συλλογικών τους δικαιωμάτων στη γειτονιά, ως τόπο συνάθροισης κοινωνικών δικτύων και κοινών αξιών. Τα διαπροσωπικά δίκτυα δεν προϋπήρχαν, αντίθετα προέκυψαν ως πράξεις υπεράσπισης δικαιωμάτων των κατοίκων στη γη και ιδιοκτησία τους. Οι κάτοικοι ήταν πεπεισμένοι από κάποιο σημείο και μετά, ότι το έργο ανανέωσης θα εφαρμοστεί, επομένως επικεντρώθηκαν στη διεκδίκηση του μεγαλύτερου οικονομικού πλεονάσματος, που θα προέκυπτε από τη νέα κατάσταση.

Σε αυτό το πλαίσιο, πρέπει να τονιστεί, ότι η αντίσταση των κατοίκων και των δυο περιοχών με τη σύσταση τοπικών συλλόγων, σχετίζεται άμεσα με την ιδιοκτησιακή δομή της γειτονιάς, ένας παράγοντας σημαντικός, που επηρεάζει άμεσα την έκβαση των κινημάτων κατά της αστικής ανάπλασης. Στο Sulukule παρατηρείται, όπως προαναφέρθηκε, ένα σχετικά πιο επιτυχημένο παράδειγμα κινητοποίησης και οργανώσεων, σε σύγκριση με το Basibuyuk, όπου υπήρχε ελάχιστη ασφάλεια κατοχής και διαφορές στα προσδοκώμενα των κατοίκων. Εντούτοις, είναι σημαντικό να τονιστεί, ότι η κρατική εξουσία δεν ενδιαφέρεται για το νομικό καθεστώς ιδιοκτησιών, που επικρατεί στην εκάστοτε περιοχή, καθώς στην ουσία «δεν παρέχει κάποια πραγματική ασφάλεια ενάντια στην αστική ανανέωση» (Karaman, 2013:4). Η επιλογή του τόπου αστικής ανάπλασης από την πλευρά των αρχών γίνεται μόνο με βάση το χάσμα ενοικίου, δηλαδή τη διαφορά μεταξύ του πραγματικού μισθώματος μιας περιοχής και του δυνητικού ενοικίου, που θα μπορούσε να παρθεί μέσω μιας αναπτυξιακής διαδικασίας.

[05 ΕΠΙΛΟΓΟΣ]

Εξετάζοντας τις διαδικασίες, που εισήχθησαν σε τοπικό επίπεδο στο πλαίσιο του οράματος της παγκόσμιας πόλης, παρατηρείται ότι στο σύνολο του, το αστικό τοπίο της Κωνσταντινούπολης μεταμορφώνεται δραστικά, υπό την επίδραση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών και την εμπορευματοποίηση του χώρου της πόλης. Η εκτόπιση των κατοίκων των gecekondus στους πύργους διαμερισμάτων της περιφέρειας, η δημιουργία gated communities για τα ανώτερα στρώματα και η ιδιωτικοποίηση των δημόσιων χώρων της πόλης οδηγούν σε όξυνση των κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων. Παράλληλα, τα φαινόμενα αυτά κωδικοποιούν και διαρθρωτικές ανισότητες, ενώ ταυτόχρονα παράγουν νέες μορφές χωρικού διαχωρισμού, ακόμα και αποκλεισμού. Ο δυναμισμός της παγκόσμιας πόλης, δεν επηρεάζει κάθε πολίτη με τον ίδιο τρόπο. Τα αποτελέσματα είναι ορατά στη χωρική μορφή της πόλης, καθώς το χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών αντικατοπτρίζεται πλέον έντονα στο αστικό τοπίο. Το χάσμα αυτό, χωρικά εκφράζεται μέσα από ένα αρχιπέλαγος θυλάκων, καθώς η πόλη αποτελείται από περιοχές απομονωμένες, χωρίς καμία αλληλοδιείσδυση ή ενδιάμεσους χώρους για συνύπαρξη. Ο Γερμανός αρχιτέκτονας και θεωρητικός Sieverts (1997 ό.α. στο Crowe, 2006) εισάγει τον όρο «Zwischenstadt-πόλη στο ενδιάμεσο», για να περιγράψει αυτή τη νέα μορφή πόλης, η οποία αντιστοιχεί στη μορφή της Κωνσταντινούπολης. Αναφέρεται, σε κατακερματισμένους χώρους, διάσπαρτες οχυρωμένες περιοχές-νησιά και ιδιωτικοποιημένους δημόσιους χώρους, ένα συνονθύλευμα ασύνδετων και εξαιρετικά ετερόκλητων χώρων, οι οποίοι διαφέρουν στην κλίμακα, στη λειτουργία και στη χρήση. Η συλλογική μνήμη της παγκόσμιας πόλης που συνιστά σήμερα η Κωνσταντινούπολη, έχει πλέον δώσει τη θέση της σε ασαφείς και αόριστες ταυτοποιήσεις χώρων.

Στο κατακερματισμένο αυτό σκηνικό, το άτυπο σε συνδυασμό με τις χωρικές του προεκτάσεις, όπως εξετάστηκε, παίζει ένα πολύ σύνθετο ρόλο: αναδεικνύει την μεταβαλλόμενη αντιμετώπιση του από το νομικό και σχεδιαστικό σύστημα του κράτους, το οποίο έχει την εξουσία να αποφασίσει τί είναι τυπικό και τί άτυπο και ποιες μορφές άτυπου θα επικρατήσουν και ποιες θα εξαφανιστούν, με στόχο την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων συμφερόντων, που σχετίζονται με τον αστικό χώρο της πόλης και τη διαπραγματεύσιμη αξία του. Μέσω της «αναπροσαρμογής» του νόμου, της υιοθέτησης τάσεων της παγκοσμιοποίησης, ακόμα και της επιρροής της κοινής γνώμης, συγκεκριμένες άτυπες στεγαστικές πρακτικές εκλαμβάνονται ως θεμιτές και νόμιμες και άλλες ως αθέμιτες και ανεπίτρεπτες. Επομένως, οι κρατικές πρακτικές αναπαράγονται μέσω της ικανότητας να κατασκευάζουν και να ανακατασκευάζουν κατηγορίες νομιμότητας και παρανομίας. Όπως φαίνεται και από το χρονικό της κρατικής προσέγγισης, το κράτος της Τουρκίας δικαιολογεί, κανονικοποιεί, ποινικοποιεί και κυβερνά μέσω νόμων εξαίρεσης, και επομένως η άσκηση της εξουσίας χαρακτηρίζεται από αντιφάσεις, αμφισημίες και αυθαίρετο τρόπο λήψης αποφάσεων. Οι παραδοσιακές δημοκρατικές δομές αντικαθιστούνται από νέα θεσμικά όργανα σε μια ποικιλία από κλίμακες, οι οποίες επιτρέπουν τα συμφέροντα του επιχειρηματικού τομέα να έχουν άμεση επιρροή στις μεγάλες αποφάσεις σε τοπικό επίπεδο ανάπτυξης. Έτσι, δημιουργείται μια «σύνθετη ανασύσταση των σχέσεων κράτους-οικονομίας στα πλαίσια ενός νεοφιλελευθερισμού», όπως περιγράφεται από τον Harvey (2006 ό.α. στο Tan,2012:310), όπου «τα κρατικά ιδρύματα κινητοποιούνται ενεργά για την προώθηση κανονιστικών, ρυθμίσεων, βασισμένες στην αγορά».

Σε αυτή την κατάσταση, το άτυπο χρησιμοποιείται ως «πειραματική συσκευή που αποκαλύπτει τη συνεχώς μεταβαλλόμενη αστική σχέση μεταξύ του νόμιμου και του παράνομου, του θεμιτού και αθέμιτου, του επιτρεπτού και ανεπίτρεπτου και επιπρόσθετα εξυπηρετεί την αποδόμηση της ίδιας της βάσης της νομιμότητας του κράτους και των διαφόρων οργάνων του: χάρτες, έρευνες, ιδιοκτησία, ζωνοποίηση και νομικό σύστημα» (Roy, 2012:132). Μέσω μιας συγκροτημένης εδαφικής αβεβαιότητας διασφαλίζεται η εδαφική ευελιξία του κράτους, το οποίο στηρίζεται σε συνεχείς διαδικασίες διαπραγμάτευσης, όσον αφορά τίτλους γης, τίτλους ιδιοκτησίας και χρήσεις γης. Επομένως, στο παράδειγμα της Κωνσταντινούπολης, τα gecekondus, παρ'ότι άτυπα στεγαστικά καταλύματα, αποτελούν μια κυρίαρχη δύναμη του σχεδιαστικού καθεστώτος. Ο κρατικός σχεδιασμός, μέσω της αστικής αναμόρφωσης, μεταλλάσει την κυριότητα και τα δικαιώματα ιδιοκτησίας τους, στο πλαίσιο του οράματος της παγκόσμιας πόλης. Μέσω της χρήσης του νόμου και του σχεδιαστικού καθεστώτος ως εργαλείο επιβολής αυτών των αστικών μεταβολών, κάθε διαδικασία αναμόρφωσης του χώρου παρουσιάζεται ως δικαιολογημένη.

Κυρίαρχη αντίληψη στο σύγχρονο σχεδιασμό αποτελούν οι χρήσεις γης, ενώ το ζήτημα της ιδιοκτησίας δε λαμβάνει ισάξια προσοχή, καθώς εστιάζοντας στο ερώτημα του πού ανήκει χωρικά κάτι, αγνοείται το ερώτημα του σε ποιόν ανήκει κάτι. Το άτυπο εκ πρώτης όψεως παρουσιάζεται ως ένα πρόβλημα χρήσεων γης και οι αντίστοιχες προσεγγίσεις για την αντιμετώπιση του εστιάζουν στην αποκατάσταση της «τάξης» στο αστικό τοπίο και στην επαναφορά του άτυπου στην επίσημη αγορά. Οι κρατικές αυτές πρακτικές ανανέωσης παρουσιάζουν ως στρατηγική αντιμετώπισης του άτυπου την ιδέα της ενεργοποίησης, μέσω της απόδοσης ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, τα οποία όμως είναι περιορισμένα, καθώς σχετίζονται άμεσα με τους περιορισμούς της κυρίαρχης ιδεολογίας για το χώρο (Roy, 2005). Στις αστικές αναπλάσεις της Κωνσταντινούπολης, αυτό που αναβαθμίζεται είναι ο χώρος, το κτισμένο περιβάλλον και οι φυσικές ανέσεις. Αυτή η έμφαση στο φυσικό περιβάλλον, σχετίζεται περισσότερο με την «αισθητοποίηση της φτώχειας», καθώς εστιάζει αποκλειστικά στην αισθητική αναβάθμιση, αντί για την αναβάθμιση του τρόπου ζωής, της οικονομικής κατάστασης και των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων. Το διακύβευμα, όμως, εδώ δεν είναι απλά τα όρια των στρατηγικών αναβάθμισης, αλλά το ερώτημα του ποιος θέτει την ατζέντα αναβάθμισης. Παράλληλα, τίθενται και προβληματισμοί, αναφορικά με το αν το δικαίωμα συμμετοχής στην αγορά ακινήτων ισούται με τη συμμετοχή στην αγορά ακινήτων και αν η νομιμοποίηση του πλούτου έχει κάποιο σημαντικό αντίκτυπο, χωρίς να υπάρχει μεταφορά του τίτλου ιδιοκτησίας στον κάτοικο. Οι προβληματισμοί αυτοί εφόσον τοποθετηθούν όχι στον αφηρημένο χώρο της ελεύθερης αγοράς, αλλά στον πραγματικό και φυσικό χώρο των άνισων πόλεων, αποδεικνύουν ότι το θέμα της ιδιοκτησίας έχει κενά, καθώς αποτελεί ένα φαινόμενο με μονοπωλιακό χαρακτήρα.

Επομένως, ένα θεμελιώδες ζήτημα, που διακυβεύεται στο άτυπο είναι αυτό της διανομής πλούτου και του άνισου ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Η επιλογή της χρήσης του φαινομένου του άτυπου, στη συγκεκριμένη εργασία, ως μεθοδολογικό εργαλείο ανίχνευσης των διαδικασιών παραγωγής του χώρου στην Κωνσταντινούπολη, αποκαλύπτει τη συνθετότητα των συγκεκριμένων διαδικασιών και τις πολλαπλές πτυχές τους. Μέσω της ανάδειξης των λεπτών ορίων της κοινωνικής δικαιοσύνης που συνοδεύουν το σχεδιασμό του χώρου, εμφανίζεται ως καίρια η ανάγκη

εύρεσης ενός νέου τρόπου προσέγγισης του αστικού χώρου ως πολύπλοκου συνόλου, ορισμένου από πληθώρα δυνάμεων, ρυθμών και ροών. Η ανάγκη αυτή κατευθύνεται προς την υιοθέτηση μιας νέας κριτικής χωρικής προσέγγισης του άτυπου χώρου, ως πεδίου όπου διαμορφώνονται και αναδιαμορφώνονται χωρικές σχέσεις, προσέγγιση η οποία απαιτεί μια νέα «ηθική». Η νέα αυτή ηθική, αντιλαμβανόμενη το γεγονός ότι οποιαδήποτε σχεδιαστική παρέμβαση στο χώρο αποτελεί πολιτική διαδικασία, οφείλει να στηρίζεται σε μια στρατηγική πολιτική, διαμορφωμένη «από κάτω», στην οποία ενεργό παράγοντα θα αποτελούν οι ίδιοι οι κάτοικοι των άτυπων καταλυμάτων. Έτσι διαφορετικές ομάδες θα αποκτήσουν τη δυνατότητα παραγωγής εναλλακτικής γνώσης αναφορικά με το σχεδιασμό, συμμετέχοντας με νέα δεδομένα στην παραγωγή του χώρου. Οι άτυπες διαδικασίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να αναδείξουν τα κενά του συμβατικού σχεδιασμού, μέσα από την αναγνώριση του δικαιώματος στην πόλη, καθώς και τη χρήση διαδικασιών οικειοποίησης και διεκδίκησης, που μπορεί να μη συμφωνούν απόλυτα με το ιδιοκτησιακό μοντέλο περιουσίας. Το άτυπο μπορεί να παρέχει το εννοιολογικό σημείο αφετηρίας για ένα νέο τρόπο αντίληψης και παρέμβασης στον αστικό χώρο, επαναπροσδιορίζοντας τον ίδιο τον αστικό σχεδιασμό.

RESTORANT

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

1.The Paper City (n.d.) <http://thepapercity.tumblr.com/>, τελευταία επίσκεψη: 05.03.2014

3. Erik Fischer (2010) <http://www.flickr.com/photos/walkingsf/4621741/>, τελευταία επίσκεψη: 05.03.2014

4. Rosenfield, K. (2013) "AIA College of Fellows Awards 2013 Latrobe Prize for The City of 7 Billion". <http://www.archdaily.com/335685/aia-college-of-fellows-awards-2013-latrobe-prize-for-the-city-of-7-billion/>, τελευταία επίσκεψη: 03.03.2014

5. Paccoud, A. (2011) "Dynamics of Urbanization". <http://lsecities.net/media/objects/articles/dynamics-of-urbanisation/en-gb/>, τελευταία επίσκεψη: 04.03.2014

6. Τσάδαρη, Σ. (2008) *Πρελούδιο στην «Παγκόσμια Πόλη». Πλαίσιο μιας θεωρητικής συζήτησης για τις μεγάλες πόλεις του 21ου αιώνα*, Σπουδαστική εργασία, ΔΠΣΜ, ΕΜΠ, σσ. 15

7. Τσάδαρη, Σ. (2008) *Πρελούδιο στην «Παγκόσμια Πόλη». Πλαίσιο μιας θεωρητικής συζήτησης για τις μεγάλες πόλεις του 21ου αιώνα,* Σπουδαστική εργασία, ΔΠΣΜ, ΕΜΠ, σσ. 15

8. Dubaization, reflections on middle eastern urbanism, inspired by Dubai (2013) <http://dubaization.com/post/42362150181/network-of-global-cities-notice-dubais-position>, τελευταία επίσκεψη: 04.03.2014

9. Badkar, M. (2011) "A Shocking Satellite Tour Of The World's Biggest Slums". <http://www.businessinsider.com/worlds-biggest-slums-2011-2?op=1>,τελευταία επίσκεψη: 04.03.2014

10. Hall, S. (2012) "Austerity and Economic policy, Localism and the Big Society". <http://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/archives/20674>, τελευταία επίσκεψη: 07.03.2014

12. Mancini, G. (2013) "La Istanbul di Henri Prost". <http://www.zingarate.com/network/istanbul/istanbul-henri-prost-documenti-foto.html>, τελευταία επίσκεψη: 03.03.2014

13. Zbarsky, D. (2012) "From Rural to Urban: Bridge Housing on the Istanbul Waterfront" <http://issuu.com/dzbarsky/docs/istanbul_thesis>, τελευταία επίσκεψη: 08.03.2014

14, 15, 16, 17. The housing problem and the gecekondu phenomenon (n.d.) <http://vk.com/id119725048>, τελευταία επίσκεψη: 15.12.2013

18. Duyar-Kienast, U. (2005) *The Formation of Gecekondu Settlements in Turkey: The Case of Ankara*. LIT Verlag: Muenster, σσ. 65

19. The housing problem and the gecekondu phenomenon (n.d.) <http://vk.com/id119725048 >, τελευταία επίσκεψη: 15.12.2013

20. Synth09-Istanbul (2012) <http://synth09-istanbul.blogspot.gr/search/label/material>, τελευταία επίσκεψη: 02.03.2014

21. Colakoglu, B. (2004) "Informal Housing: The Turkish Context", *Ministerial Conference on South Eastern Europe*, Vienna, < http://www.stabilitypact.org/humi/040928-housing-turkey1.pdf>, τελευταία επίσκεψη: 06.03.2014

22. Networks of Dispossession (2013) <http://mulksuzlestirme.org/index_en.html> τελευταία επίσκεψη: 05.03.2014

23. Islam, T. (2010) "Current Urban Discourse, Urban Transformation and Gentrification in Istanbul", *Architectural Design Special Issue: Turkey: At the Threshold*, 80(1), σσ. 58-63

24. Χάρτης με βάση τα στοιχεία: Historical Development (n.d.) <http://www.istanbulthemepark.net/en/about-project/the-city-istanbul/historical-development>, τελευταία επίσκεψη: 02.03.2014

25. Χάρτης με βάση την ταινία: Ecumenopolis: The City Without Limits (2011), director: Imre Azem

26. Still Shots από την ταινία: Ecumenopolis: The City Without Limits (2011), director: Imre Azem

27, 28. Επεξεργασμένοι χάρτες από: Korkmaz, T., Unlu-Yucesoy, E., Adanali, Y., Altay, C. και Misselwitz, P. (ed.) (2009) "Istanbul—Living in Voluntary and Involuntary Exclusion". <http://reclaimistanbul.com/2011/04/04/istanbul-living-in-exclusion/>, τελευταία επίσκεψη: 10.03.2014

29. Merkezi, H. (2012) "Sulukule ne yana duser?" <http://yesilgazete.org/blog/2012/03/13/sulukule-ne-yana-duser/>, τελευταία επίσκεψη: 02.03.2014

30. Sulukule'deki insaat sınırları zorluyor (2012) <http://sulukulegonulluleri.blogspot.gr/2012/05/sulukulede-surmekte-olan-insaat.html>, τελευταία επίσκεψη: 08.03.2014

31. Romani of Sulukule (n.d.) < http://www.georgehsia.com/2010/03/romani-of-sulukule/>, τελευταία επίσκεψη: 05.03.2014 και Sulukule'deki insaat sınırları zorluyor (2012) <http://sulukulegonulluleri.blogspot.gr/2012/05/sulukulede-surmekte-olan-insaat.html>, τελευταία επίσκεψη: 08.03.2014

32. Επεξεργασμένοι χάρτες από: Korkmaz, T., Unlu-Yucesoy, E., Adanali, Y., Altay, C. και Misselwitz, P. (ed.) (2009) "Istanbul—Living in Voluntary and Involuntary Exclusion". <http://reclaimistanbul.com/2011/04/04/istanbul-living-in-exclusion/>, τελευταία επίσκεψη: 10.03.2014

33. Χρονικό με βάση: Sulukule Eviction Process (n.d.) < http://emrahkavlak.com/sulukule-eviction-process/>, τελευταία επίσκεψη: 10.03.2014

34. Robin, C. (2013) "Memoire Istanbul" <http://issuu.com/colinerobin/docs/istanbul_m__moire_pages>, τελευταία επίσκεψη: 10.03.2014

35. Korkmaz, T., Unlu-Yucesoy, E., Adanali, Y., Altay, C. και Misselwitz, P. (ed.) (2009) "Istanbul—Living in Voluntary and Involuntary Exclusion". <http://reclaimistanbul.com/2011/04/04/istanbul-living-in-exclusion/>, τελευταία επίσκεψη: 10.03.2014

36. Τομή με βάση: Robin, C. (2013) "Memoire Istanbul" <http://issuu.com/colinerobin/docs/istanbul_m__moire_pages>, τελευταία επίσκεψη: 10.03.2014

37. Ayaklar Altindaki Istanbul (n.d.) <http://birhabersin.blogspot.gr/2014/01/ayaklar-altindaki-istanbul.html>, τελευταία επίσκεψη:09.03.2014

38. Karaman, O. (2010) *Remaking Space for Globalization: Dispossession through Urban Renewal in Istanbul*, PhD Thesis, Graduate School of the University of Minnesota, σσ. 98

39. Maltepe Basibuyuk Urban Transformation Project (2013) <http://www.labour70.com/projects/basibuyuk>, τελευταία επίσκεψη:09.03.2014

Όσες εικόνες δεν αναγράφονται στις πηγές είναι αποτέλεσμα προσωπικής επεξεργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Alsayyad, N. (2004) "Urban Informality as a New Way of Life" στο A. Roy και N. Alsayyad (eds), *Urban Informality: Transnational Perspectives from the Middle East, Latin America, and South Asia*. Maryland: Lexington Books, σσ. 7-32

Altvater, E. (2005) "Globalization and the Informalization of the Urban Space" στο A. Brillembourg, K. Feireiss και H. Klumpner (eds), *Informal City: Caracas Case*. Munich, Berlin, London, New York: Prestel, σσ. 51-57

Βαΐου Ντ. και Χατζημιχάλης, Κ. (2003) *Με την Ραπτομηχανή στην Κουζίνα και τους Πολωνούς στους Αγρούς. Πόλεις, Περιφέρειες και Άτυπη Εργασία*. Αθήνα: Εξάντας

Castells, M. (1989) *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban Regional Process*. Oxford: Blackwell Publishers

Davis, M. (2007) *Planet of Slums*. London: Verso

Duyar-Kienast, U. (2005) *The Formation of Gecekondu Settlements in Turkey: The Case of Ankara*. LIT Verlag: Muenster

Esen, O. (2007) *Self Service City: Istanbul*. Berlin: metroZones/b_books

ILO (1972) *Employment, Incomes and Equality: A Strategy for Increasing Productive Employment in Kenya*, Geneva: ILO

Κουρλιούρος, Η. (2001) *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου: Οικονομικές Γεωγραφίες της Παραγωγής και της Ανάπτυξης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Lefebvre, H. (1991[1974]) *The Production of Space*, trans. D. Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell

Lefebvre, Η. (2007[1968]) *Δικαίωμα στην Πόλη: Χώρος και Πολιτική*, μτφρ. Π. Τουρνικιώτης - Κ. Λωράν. Αθήνα: Κουκίδα

Λεοντίδου, Λ. (2005) *Αγεωγράφητος χώρα: Ελληνικά είδωλα στις επιστημολογικές διαδρομές της ευρωπαϊκής γεωγραφίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Neuwirth, R. (2006) *Shadow Cities: A Billion Squatters, A New Urban World*. New York: Routledge

Roy, A. (2004) "Transnational Trespassings: The Geopolitics of Urban Informality" στο A. Roy και N. Alsayyad (eds), *Urban Informality: Transnational Perspectives from the Middle East, Latin America, and South Asia*. Maryland: Lexington Books, σσ. 289-318

Roy, A. (2012) ''Slumdog Cities: Rethinking Subaltern Urbanism'', στο M. Angelil και R. Hehl (eds), *Informalize! Essays on the Political Economy of Urban Form Vol.1*. Berlin: Ruby Press, σσ. 107-142

Sassen, S. (2001) *The Global City: New York, London*, Tokyo. New Jersey: Princeton University Press

Stavrides, S. (2010) *Towards the City of Threshold*. Trento: professionaldreamers

Tan, P. (2012) ''Urban Production and its Counterculture in Istanbul'', στο A. Phillips και F. Erdemci (eds), *Actors, Agents and Attendants: Social Housing-Housing the Social: Art, property and Spatial Justice*. Berlin: Sternberg Press, SKOR| Foundation for Art and Public Domain, σσ. 309-321

Τερζόγλου, Ν.-Ι. (2009) *Ιδέες του Χώρου στον εικοστό αιώνα*. Αθήνα: Νήσος

Tonkiss, F. (2005) *Space, the City and Social Theory*. Cambridge: Polity Press

Tonkiss, F. (2012) ''Informality and its Discontents'', στο M. Angelil και R. Hehl (eds), *Informalize! Essays on the Political Economy of Urban Form Vol.1*. Berlin: Ruby Press, σσ. 55-70

United Nations Human Settlements Programme (2003) *The Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements 2003*. London, Sterling: Earthscan Publications Ltd

United Nations Human Settlements Programme (2003) *Slums of the World: the face of urban poverty in the new millennium?* Nairobi: UN-HABITAT

Α Ρ Θ Ρ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α / Π Ε Ρ Ι Ο Δ Ι Κ Ε Σ Ε Κ Δ Ο Σ Ε Ι Σ

Adanali, Y. (2011) ''The Reign of 'Madness' in Istanbul: Economies of Scale of Urban Transformation'', *Trialog 108*, 1, σσ. 41-45

Βαΐου, Ντ., Μαντούβαλου, Μ. και Μαυρίδου, Μ. (1995) «Κοινωνική ενσωμάτωση και ανάπτυξη του αστικού χώρου στην Ελλάδα: Τα τοπικά δεδομένα στην 'Ενωμένη Ευρώπη'», Το *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Δ'(16), σσ. 29-57

Davy, B. και Pellissery, S. (2013) ''The citizenship promise (un)fulfilled: The right to housing in informal settings'', *International Journal of Social Welfare*, 22(1), σσ. 68-84

Ertaş, H., (2010) ''The Potential of Istanbul's Unprogrammed Public Spaces'', *Architectural Design Special Issue: Turkey: At the Threshold*, 80(1), σσ. 52-57

Harvey, D. (2001) ''Globalisation and the 'Spatial Fix''', *geographische revue: Zeitschrift fuer Literatur und Diskussion*, 3(2), σσ. 23-30

Harvey, D. (2008) ''The Right to the City'', *New Left Review*, 53, σσ. 23-40

Ingin, A. και Islam, T. (2011) ''The Reordering of a Romany Neighborhood'', *Planning Theory and Practice (Interface)*, 12(1), σσ. 125-131

Islam, T. (2010) ''Current Urban Discourse, Urban Transformation and Gentrification in Istanbul'', *Architectural Design Special Issue: Turkey: At the Threshold*, 80(1), σσ. 58-63

Karaman, O. (2013) ''Urban Renewal in Istanbul: Reconfigured Spaces, Robotic Lives'', *International Journal of Urban and Regional Planning,* 37(2), σσ. 715-733

Λώλος, Σ. (1987) «'Παραοικονομία'›: σκέψεις και προσεγγίσεις», *Σύγχρονα Θέματα*, 31, σσ. 7-10

Mcfarlane, C. (2012) ''Rethinking Informality: Politics, Crisis and the City'', *Planning Theory and Practice*, 13(1), σσ. 89-108

Robinson, J. (2002) ''Global and World Cities: a View off the Map'', *International Journal of Urban and Regional Research*, 26(3), σσ. 531-554

Roy, A. (2005) ''Urban Informality: Towards an Epistemology of Planning'', *Journal of the American Planning Association*, 71(2), σσ. 147-158

Sassen, S. (2000) ''The Global City: Strategic Site/New Frontier'', *American Studies*, 41, σσ. 79-95

Smith, N. (2012) «Νέος Παγκοσμισμός, Νέα Πολεοδομία: το gentrification ως παγκόσμια στρατηγική των πόλεων», *Κομπρεσέρ: για την πόλη και το χώρο*, 4, σσ. 53-73

Tekeli, I. (2010) ''The Story of Istanbul's Modernisation'', *Architectural Design Special Issue: Turkey: At the Threshold*,80(1), σσ. 32-39

Ο Μ Ι Λ Ι Ε Σ / Σ Υ Ν Ε Δ Ρ Ι Α

Βαΐου Ντ., Γολέμης, Χ., Λαμπριανίδης, Λ., Χατζημιχάλης, Κ. και Χρονάκη Ζ. (1997) «Άτυπες μορφές βιομηχανικής παραγωγής-εργασίας και αστικός χώρος στο ΠΣΠ», *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Οι ΜΜΕ στον ιστό της πόλης, Οργάνωση ΕΜΠ-ΑΠΘ-Βιοτεχνικό Επιμελητήριο Αθήνας & Πειραιά*, σσ. 128-135

Baki, M.-D. (2011) ''The Contemporary Urban Movements and the Formation of the Working Class Identities in Turkey'', *International RC21 conference 2011,The struggle to belong: Dealing with diversity in 21st century urban settings*, Amsterdam, 7-9 July 2011

Bilsel, F.C. (2004) ''Shaping a Modern City out of an Ancient Capital: Henri Prost's plan for the historical peninsula of Istanbul", *IPHS 2004, the 11th International Planning History Conference, Planning Models and the Culture of Cities*, Barcelona, 14-17 July 2004

Duminy, J. (2011) ''Literature Survey: Informality and Planning", *African Centre for Cities*, University of Cape Town: WIEGO

Pérouse, J.-F. (2010) ''Istanbul, city of profit and city of fear…", *Summary of "Istanbul2010 Conference Lecture"*, Rosa Luxemburg-Stiftung, Berlin

Turk, S. και Korthals Altes, W. (2010) ''The provision of land for social housing in large urbanized areas in developing countries: the case of Istanbul", *ENHR 2010 Conference*, Istanbul, 4-7 July 2010

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΑ ΑΡΘΡΑ

Blaser, N. (2014) ''Evictions taint Turkey's murky megaprojects". <http://www.dw.de/evictions-taint-turkeys-murky-megaprojects/a-17397662>, τελευταία επίσκεψη: 15.01.2014

Broekema, H.και Kulpers, S. (2013) ''Failed Policy, Successful Architecture: Self-Made City Istanbul". <http://failedarchitecture.com/failed-policy-successful-architecture-self-made-city-istanbul/>, τελευταία επίσκεψη: 27.12.2013

Burdett, R. και Nowak, W. (ed.) (2009) ''Istanbul: City of Intersections". <http://lsecities.net/publications/conference-newspapers/istanbul-city-of-intersections/>, τελευταία επίσκεψη: 28.12.2013

Can, C. και Kose, G. (2013) ''Sulukule residents given new homes but project incomplete". <http://www.todayszaman.com/news-321257-sulukule-residents-given-new-homes-but-project-incomplete.html>, τελευταία επίσκεψη: 20.02.2014

Crowe, H. (2006) ''Neither City nor Countryside". <http://www.goethe.de/kue/arc/dos/dos/sls/zup/en1488502.html>, τελευταία επίσκεψη: 15.01.2014

Deliveli, E. (2012) ''Don't mess with Loki or TOKI". <http://www.economonitor.com/emredeliveli/2012/07/16/turkey-dont-mess-with-loki-or-toki/>, τελευταία επίσκεψη: 03.03.2014

European Roma Rights Centre (2012) ''Turkish Court Halts Disputed Renovation Project in Historic Sulukule", <http://www.romatransitions.org/turkish-court-halts-disputed-renovation-project-in-historic-sulukule/>, τελευταία επίσκεψη: 19.01.2014

Gold, S. (1989) ''The Cost of Privatization: Turkey in the 1980s", <http://www.multinationalmonitor.org/hyper/issues/1989/10/gold.html>, τελευταία επίσκεψη: 22.02.2014

Gul, R. (2011) ''Those who stayed at Sulukule and those who left share regrets'', <http://www.todayszaman.com/news-255673-those-who-stayed-at-sulukule-and-those-who-left-share-regrets.html>, τελευταία επίσκεψη: 20.02.2014

Karaman, O. (2013) ''Resisting urban renewal in Istanbul'', <https://www.academia.edu/3815087/Resisting_urban_renewal_in_Istanbul>, τελευταία επίσκεψη: 02.02.2014

Korkmaz, T., Unlu-Yucesoy, E., Adanali, Y., Altay, C. και Misselwitz, P. (ed.) (2009) ''Istanbul—Living in Voluntary and Involuntary Exclusion''. <http://reclaimistanbul.com/2011/04/04/istanbul-living-in-exclusion/>, τελευταία επίσκεψη: 10.01.2014

Kuyucu, T. (2008) ''Perpetuating Poverty through Formalization of Informality: Slum Clearance and Urban Renewal Programs in Istanbul'', <http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/2/3/6/1/0/pages236108/p236108-1.php>, τελευταία επίσκεψη: 21.02.2014

Pérouse, J.-F. (2010) ''Istanbul since 1923: a difficult entry into the 20th century'', trans. Br. Jelen, <https://www.academia.edu/1924041/Istanbul_since_1923_a_difficult_entry_into_the_20th_century>, τελευταία επίσκεψη: 02.02.2014

Renn, A. (2012) ''What is a Global City?''. <http://www.newgeography.com/content/003292-what-is-a-global-city>, τελευταία επίσκεψη: 13.01.2014

Schleifer, Y. (2013) ''Is Turkey Becoming a ‹‹Constructocracy››?'', <http://www.eurasianet.org/node/66949>, τελευταία επίσκεψη: 23.02.2014

Stavrides, S.(2010) ''Emancipating spatial practices in struggle against the urban ‹‹state of exception››: Towards the ‹‹city of thresholds››? (draft)'' , <http://tinyurl.com/oe6cmfv>, τελευταία επίσκεψη: 23.02.2014

Tan, P. (2006) ''Istanbul's Gated Communities''. < http://www.bidoun.org/magazine/06-envy/istanbuls-gated-communities-by-pelin-tan/>, τελευταία επίσκεψη: 20.02.2014

Virdar, N. (2012) ''The New Sulukule Will Stand, Fatih Mayor Says'', <http://bianet.org/english/human-rights/139185-the-new-sulukule-will-stand-fatih-mayor-says>, τελευταία επίσκεψη: 21.02.2014

Yilmaz, E. (2013) ''Urban transformation policies and the irrepressible rise of TOKİ'', <http://www.tr.boell.org/web/51-1558.html>, τελευταία επίσκεψη: 02.02.2014

Young, M. (2011) ''The Face of Urban Renewal and Preservation in Istanbul'', <http://untappedcities.com/2011/04/25/the-face-of-urban-renewal-and-preservation-in-istanbul/>, τελευταία επίσκεψη: 20.02.2014

Τριάντης, Λ. (2012) ''Πολλαπλές ερμηνείες της μεταβολής στην παραγωγή του χώρου: Η περίπτωση των αστικών αναπλάσεων στα Τίρανα'', < http://tinyurl.com/pep9cqd>, τελευταία επίσκεψη: 10.01.2014

ΣΠΟΥΔΑΣΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ / ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ /ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΑ

Egercioglu, Y. (2008) *The effects of improvement plans on urban transformation process in illegal built up/squatter areas in Turkey: Izmir and Ankara cases*, PhD Thesis, City and Regional Planning, Graduate School of Engineering and Sciences of İzmir Institute of Technology

Iossifidis, M. (2008) *A Study of the Gecekondu in Istanbul, Turkey. Innovative Urbanism for the West and the Global Urban Poor*, Bachelor Thesis, London College of Communication, University of the Arts London

Karaman, O. (2010) *Remaking Space for Globalization: Dispossession through Urban Renewal in Istanbul*, PhD Thesis, Graduate School of the University of Minnesota

MSc Building and Urban Design in Development (2010) *Istanbul: city of islands*, The Bartlett Development Planning Unit, University College London

Seçkiner, V., (2009) *Cinematic Representation of Gecekondu as an Urban Memory*, Master Thesis, The Graduate School of natural and Applied Sciences, Middle East Technical University

Urban Planning Studio (2011) *Istanbul Studio: Planning for Transparency and Inclusion*, Graduate School of Architecture, Planning and Preservation, Columbia University

Yildirim, A.B., (2009) *IN_FORMAL_ISTANBUL Potential of the Gecekondu and Alternatives to Redevelopment in the Case of Karanfilkoy*, Student Paper, School of Design, Harvard University

Τσάδαρη, Σ. (2008) *Πρελούδιο στην «Παγκόσμια Πόλη».Πλαίσιο μιας θεωρητικής συζήτησης για τις μεγάλες πόλεις του 21ου αιώνα*, Σπουδαστική εργασία, ΔΠΣΜ, ΕΜΠ

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Agoraphobia - Investigating Turkey's Urban Transformation. A Road Movie. Trailer (2013) video file <http://vimeo.com/69409703>, τελευταία επίσκεψη: 16.12.2013

Ananya Roy at TEDxBerkeley (2013) video file <http://www.youtube.com/watch?v=pKASroLDF0M>, τελευταία επίσκεψη: 18.12.2014

Atelier Istanbul-Arnavutkoy (2012) video file <http://www.youtube.com/watch?v=96cfkZwdz3k>, τελευταία επίσκεψη: 07.03.2014

Dynamics of Urban Change (2011) <http://reclaimistanbul.com/2011/08/05/dynamics-of-urban-change/>, τελευταία επίσκεψη: 20.01.2014

Fatih mayor confident Council of State will overrule Sulukule cancelation (2012) <http://www.todayszaman.com/news-284136-fatih-mayor-confident-council-of-state-will-overrule-sulukule-cancelation.html>, τελευταία επίσκεψη: 19.12.2013

Gecekondu-Glossary (2012) <http://www.tarlabasiistanbul.com/glossary/>,τελευταία επίσκεψη: 18.02.2014

Housing Programmes (n.d.)< http://www.toki.gov.tr/>, τελευταία επίσκεψη: 09.01.2014

Istanbul Declaration on Human Settlements 1996 (n.d.) <http://www.unhabitat.org/content.asp?ID=407&catid=366&typeid=24>, τελευταία επίσκεψη: 18.12.2013

Istanbul Demographics (n.d.) <http://en.wikipedia.org/wiki/Istanbul#Demographics>, τελευταία επίσκεψη: 20.01.2014

Istanbul Online (2011) <http://reclaimistanbul.com/2011/06/14/istanbul-online/>, τελευταία επίσκεψη: 20.01.2014

Istanbul Strategic Plan 2010-2014 (2011) <http://reclaimistanbul.com/2011/04/08/istanbul-strategic-plan-2010-2014/>, τελευταία επίσκεψη: 20.01.2014

Networks of Dispossession (2014) <http://istanbul-urban-research.blogspot.gr/2014/01/networks-of-dispossession.html>, τελευταία επίσκεψη: 21.01.2014

Role of the Turkish Government in the Economy (1995) <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-13962.html>, τελευταία επίσκεψη: 04.03.2014

Sulukule Eviction process (n.d.) <http://emrahkavlak.com/sulukule-eviction-process/>, τελευταία επίσκεψη: 19.12.2013

Φ Ι Λ Μ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

Ecumenopolis: The City Without Limits (2011), director: Imre Azem